

Building a Europe
for and with children
Construire une Europe
pour et avec les enfants

**«Հայ երեխաների իրավունքների պաշտպանությունը
հետկոնֆլիկտային համատեքստում» Եվրոպայի խորհրդի ծրագիր**

ԿԱՐԻՔՆԵՐԻ ԳԼԱՅԱՏՄԱՆ ՁԵԿՈՒՅՑ

**ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ԱՊԱԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼԱՑՄԱՆ ԵՎ ԲԱՐԵՓՈՒՄԱՆ, ԱՅԴ ԹՎՈՒՄ՝
ԱՌԱՆՑ ՈՒՂԵԿՑՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԸՆՏԱՆԻՔԻՑ ԱՆՁԱՏՎԱԾ
ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

Երևան

Հունիս 2024

Սույն զեկույցը մշակվել է «Հայ երեխաների իրավունքների պաշտպանությունը հետկոնֆլիկտային համատեքստում» ծրագրի շրջանակում, որն իրականացվում է Եվրոպայի խորհրդի Հայաստանի համար 2023-2026 թվականների գործողությունների ծրագրի ներքո:

Ծրագիրը հիմնված է հետկոնֆլիկտային պայմաններում երեխաների իրավունքները պաշտպանելու Եվրոպայի խորհրդի փորձի վրա: Եվրոպայի խորհրդի Երեխայի իրավունքների ռազմավարությանը համահունչ՝ ծրագիրն աջակցելու է Միգրացիայի համատեքստում առանց ուղեկցության և ընտանիքից անջատված երեխաների արդյունավետ խնամակալության մասին Նախարարների կոմիտեի CM/Rec(2019)11 հանձնարարականի կատարմանը:

Ծրագիրը որդեգրել է բազմակողմանի մոտեցում՝ պաշտպանելու հայ երեխաների իրավունքները հետպատերազմյան համատեքստում առաջարկելով Եվրոպայի խորհրդի չափանիշներին համապատասխան իրավական և քաղաքական աջակցություն: Միաժամանակ, ծրագիրը կենտրոնացած է հանրային ծառայողների, պատասխանատու անձանց և այլ մասնագետների կարողությունների զարգացման վրա՝ արդյունավետորեն պաշտպանելու համար հակամարտությունից տուժած հայ երեխաների, ներառյալ՝ առանց ուղեկցության և ընտանիքից անջատված երեխաների իրավունքները: Բացի դրանից, ծրագրի նպատակն է բարձրացնել արդյունավետ խնամակալության և երեխաների նկատմամբ բռնության կանխարգելման մասին երեխաների ու ծնողների իրազեկվածությունը:

Այս համատեքստում, միջազգային և ազգային փորձագետներ են ներգրավվել՝ մշակելու կարիքների գնահատման զեկույց և ներկայացնելու առաջարկներ, որոնք կնպաստեն Հայաստանի ապահովագրությանը և երեխաների պաշտպանության բարեփոխումներին, ներառյալ՝ առանց ուղեկցության և ընտանիքից անջատված երեխաների իրավունքների պաշտպանությանը: Ներգրավված մասնագետներն են.

- Իրինա ՌԻՌԻՄՈՎԱ, միջազգային փորձագետ,
- Սերգեյ ՂԱԶԻՆՅԱՆ, ազգային փորձագետ,
- Ղավիթ ՄԵԼԶՈՆՅԱՆ, ազգային փորձագետ:

Այս աշխատանքում արտահայտված կարծիքները հեղինակ(ներ)ի պատասխանատվությունն են, և պարտադիր չէ, որ արտացոլեն Եվրոպայի խորհրդի պաշտոնական դիրքորոշումը:

Բովանդակություն

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄՆԵՐ.....	4
ՀԱՊԱԿՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԿՐՃԱՏՈՒՄՆԵՐ.....	5
ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ.....	5
1. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	7
2. ՆՊԱՏԱԿԸ ԵՎ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ.....	7
3. ՄԵԹՈՂԱԲԱՆԱԿԱՆ ՈՒՐՎԱԳԻԾ.....	8
4. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ/ԵՎՐՈՊԱՅԻ ԽՈՐՀՐԴԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԸ.....	9
5. ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ.....	12
6. ԵՐԵՒԱՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ, ԶԱՂԱԶԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ՝ ԿԵՆՏՐՈՆԱՆԱԼՈՎ ԱՌԻՇԱ ԵՐԵՒԱՆԵՐԻ ՎՐԱ.....	20
6.1. Այլընտրանքային խնամք.....	20
6.2. Միգրացիա և ապաստան.....	34
6.3. Երեխաների պաշտպանության միասնական համակարգ. Երեխաների պաշտպանության համակարգեր արտակարգ իրավիճակներում.....	52
7. ՈՒՂԵՆՇԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆԱԿ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ.....	62
ՀՂՈՒՄՆԵՐ.....	82

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄՆԵՐ

Բարևահուս	Հանցագործությունից տուժած երեխաների և վկաների համար միջառարկայական միջգերատեսչական ծառայությունների մոդել, որը նպաստում է քրեական գործերի ու երեխաների պաշտպանության հարցերով վարույթների զուգահեռ և համակարգված անցկացմանը և կանխում է երկրորդական զոհականացումը՝ համապատասխան գործակալություններին և ծառայություններին երեխաների համար բարենպաստ և անվտանգ միջավայրում միավորելու միջոցով:
Երեխա	18 տարեկանից ցածր ցանկացած անձ
Երեխայի պաշտպանություն	Համապատասխան միջոցների ձեռնարկում ապահովելու համար, որ աշխատակցները, փորձագետները, պայմանագրային երրորդ կողմերը, գործառնությունները, նախագծերը և ծրագրերը չվնասեն երեխաներին և նպաստեն նրանց շահերին: Երեխաները չեն ենթարկվում վնաս կրելու և բռնության վտանգի, և կազմակերպության ցանկացած մտահոգություն երեխաների անվտանգության վերաբերյալ հաղորդվում է համապատասխան մարմիններին:
Խնամատարություն	Երեխայի խնամքի և դաստիարակության ժամանակավոր կազմակերպումն է իրավասու մարմինների կողմից վերապատրաստված և որակավորված անձի միջոցով, ինչպես սահմանված է ՀՀ Ընտանեկան օրենսգրքի 137-րդ հոդվածով:
Խնամակալություն	ՀՀ Ընտանեկան օրենսգրքի 134-րդ հոդվածով սահմանված կարգով խնամակալությունը առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների խնամքի պաշտոնական կազմակերպումն է: Ի տարբերություն խնամատարության, խնամակալությունը չի ենթադրում պետական հավաստագրում կամ վերապատրաստում, թեև խնամակալներից ստուգում են անցնում՝ պահանջներին

	համապատասխանելիությունը ապահովելու համար:
Ընտանիքից անջատված երեխա	Երեխա, որն անջատված է երկու ծնողներից, օրինական կամ սովորական հիմնական խնամակալից, բայց պարտադիր չէ, որ այլ հարազատներից:
Առանց ուղեկցության երեխա	Երեխա, ով անջատված է և՛ ծնողներից, և՛ այլ հարազատներից և նրան չի խնամում որևէ չափահաս անձ, ով, ըստ օրենքի կամ սովորույթի, պատասխանատու է դրա համար:

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԿՐՃԱՏՈՒՄՆԵՐ

ՀԿԽ	Հայկական կարմիր խաչ
«Մանուկ» համակարգ	Կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երեխաների հաշվառման «Մանուկ» տեղեկատվական համակարգ
ԵՊ ԱԽ	Երեխաների պաշտպանության աշխատանքային խումբ
ԸԴՕ	ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք
ԸՀԿ	Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություն
ԸՈԿ	Ընտանիքի որոնում և վերամիավորում
ԿԽՄԿ	Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտե
ԱԶ	Առանցքային գրուցակից
ՏԻՄ	Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ
ՆԳՆ	ՀՀ ներքին գործերի նախարարություն
ԱՆ	ՀՀ առողջապահության նախարարություն
ԱՍՀՆ	ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն
ՀԿ	Հասարակական կազմակերպություն
ԱԱԾ	Ազգային անվտանգության ծառայություն
PSEA	Սեռական շահագործման և բռնության կանխարգելում
ԹԵՏ	Թրաֆիքինգի ենթադրյալ տուժող
ՀՀ	Հայաստանի Հանրապետություն
ԳՍԸ	Գործառնական ստանդարտ ընթացակարգ
ԱՈՒԸԱ երեխա	Առանց ուղեկցության և ընտանիքից անջատված երեխա
ՄԹ	Միացյալ Թագավորություն
ԹՏ	Թրաֆիքինգի տուժող

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

Բացերի և կարիքների սույն գնահատումը կատարվել է Եվրոպայի խորհրդի կողմից՝ «Հայ երեխաների իրավունքների պաշտպանությունը հետկոնֆլիկտային համատեքստում» ծրագրի շրջանակներում: Այն հետապնդում է տեղահանված երեխաների պաշտպանության և անվտանգության ապահովման հետ կապված Հայաստանում գործող օրենսդրության,

քաղաքականության և պրակտիկայի բացերը հայտնաբերելու և վերլուծելու ընդհանուր նպատակ, ներառյալ ԱՌԲԸ երեխաների արդյունավետ խնամակալություն և բացահայտված խնդիրների լուծման համար առաջարկությունների տրամադրում, այդ թվում՝ ինստիտուցիոնալ և մարդկային կարողությունների ձևավորման վերաբերյալ: Ներկայացվում է ներպետական լավ գործելակերպը՝ նպաստելու դրա հետագա զարգացմանը և ավելի լայն կիրառմանը: Բացերի և կարիքների գնահատումը վերլուծում է այդ խնդիրները երեխաների պաշտպանության, նրանց համար բարենպաստ արդարադատության և այլընտրանքային խնամքի բարեփոխումների ավելի լայն համատեքստում՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով ապահովման ծրագրերի և հումանիտար ճգնաժամերից տուժած երեխաների պաշտպանության և անվտանգության ապահովմանը:

Բացերի և կարիքների գնահատման արդյունքում բացահայտվել են լավ պրակտիկայի մի շարք օրինակներ, բայց նաև բացեր թե՛ օրենսդրության և թե՛ քաղաքականության, և թե՛ դրանց իրականացման տեսանկյունից: Ողջունելով հայ մասնագետների ընդհանուր դիրքորոշումը, ովքեր ձգտում են կիրառել երեխաների համար բարենպաստ մոտեցում, նույնիսկ հատուկ կարգավորող դաշտի կամ գործառնական ուղեցույցի բացակայության պարագայում, գնահատումը նաև նշում է ազգային մակարդակում համապատասխան շահագրգիռ կողմերի միջև պատշաճ միջգերատեսչական համակարգման ընդհանուր բացակայությունը, ինչը խոչընդոտում է իրական միջառարկայական մոտեցմանը: Այդ իրավիճակն ավելի է սրվում կարողությունների զարգացման և կատարողականի գնահատման վրա ոչ բավարար ուշադրության, ինչպես նաև կարողությունների զարգացման ջանքերի հետևողականության բացակայության պատճառով:

Երեխաների պաշտպանության միասնական ազգային համակարգի բացակայությունը լուրջ մտահոգություն է առաջացնում, որն առաջնահերթ ուշադրություն է պահանջում: Այդ համատեքստում ծառայությունների մասնատվածությունը և, ընդհանուր առմամբ, անբավարար համակարգումը, չնայած գերատեսչությունների համեմատաբար հստակ սահմանված լիազորություններին և առաջադրանքներին, առավել ակնառու է:

Հիմնական առաջարկություններից մի քանիսը վերաբերում են հետևյալին.

- Երեխաների պաշտպանության ինտեգրված ազգային համակարգի ներդրման առաջնային կարևորություն:
- Երեխաների համար բարենպաստ արդարադատության համակարգի հետագա զարգացում՝ արդարադատության իրական հասանելիության մեխանիզմով:
- Միգրացիայում գտնվող երեխաների պաշտպանության և անվտանգության ապահովման շրջանակի բարելավում, ներառյալ ԱՌԲԸ երեխայի նույնականացման համար ցուցանիշների և ԳՍԸ-ի սահմանումը:
- Այլընտրանքային խնամքի արդյունավետ մշտադիտարկման և վերահսկողության մեխանիզմի ներդրում:

Առանցքային առաջարկությունն է առաջնահերթություն տալ պրակտիկ մասնագետների կարողությունների ձևավորմանը և ամրապնդել միջգերատեսչական համակարգման մեխանիզմները՝ խթանելու միջառարկայական մոտեցումը:

1. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Սույն բացերի և կարիքների գնահատումը կատարվել է Եվրոպայի խորհրդի կողմից «Հայ երեխաների իրավունքների պաշտպանությունը հետկոնֆլիկտային համատեքստում» ծրագրի շրջանակներում: Ընդունելով Հայաստանի ապահիստիտուցիոնալացման բարեփոխումներին աջակցության և խոցելի երեխաների, այդ թվում՝ առանց ուղեկցության և ընտանիքից անջատված երեխաների որակյալ համայնքային խնամքի անցման կարևորությունը, մասնավորապես, հաշվի առնելով 2023 թվականի սեպտեմբերին տեղահանված անձանց և փախստականների զգալի հոսքը, գնահատումը տալիս է մի շարք մանրամասն գործնական առաջարկություններ՝ ելնելով գնահատված բացերից և կարիքներից:

2. ՆՊԱՏԱԿԸ ԵՎ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Բացերի և կարիքների գնահատման սույն զեկույցը նպատակ ունի բացահայտելու և վերլուծելու Հայաստանում գործող օրենսդրության, քաղաքականության և պրակտիկայի բացերը՝ կապված տեղահանված երեխաների պաշտպանության և անվտանգության ապահովման հետ, ներառյալ ԱՌԲԱ երեխաների արդյունավետ խնամակալությունը, ինչպես նաև բացահայտված խնդիրների լուծման համար առաջարկությունների տրամադրումը, այդ թվում՝ ինստիտուցիոնալ և մարդկային կարողությունների զարգացման առումով: Այն նաև բացահայտում է ներպետական լավ գործելակերպը՝ նպաստելու դրանց ինստիտուցիոնալացմանը և ավելի լայն կիրառմանը: Բացերի և կարիքների գնահատումը վերլուծում է այդ խնդիրները երեխաների պաշտպանության, երեխաների համար բարենպաստ արդարադատության և այլընտրանքային խնամքի բարեփոխումների ավելի լայն համատեքստում՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով ապահիստիտուցիոնալացմանը և հումանիտար ճգնաժամներից տուժած երեխաների պաշտպանության և անվտանգության ապահովմանը:

Սույն զեկույցի խնդիրներն են՝

- Վերլուծել օրենսդրական և քաղաքականության շրջանակը՝ երեխաների պաշտպանության, նրանց համար բարենպաստ արդարադատության, այլընտրանքային խնամքի և ԱՌԲԱ երեխաների արդյունավետ խնամակալության ոլորտում կիրառելի միջազգային և Եվրոպայի խորհրդի չափանիշների համաձայն, և հայտնաբերել բացերը:
- Հավաքել և վերլուծել համապատասխան օրենսդրության և քաղաքականության գործնական կիրառման մասին փաստերը և հայտնաբերել բացերը:
- Ներկայացնել համապատասխան պետական մարմինների համար կիրառելի առաջարկություններ՝ ներառյալ օրենսդրական և քաղաքական դաշտի հետագա կատարելագործման, ինչպես նաև համապատասխան ոլորտներում ինստիտուցիոնալ և մարդկային կարողությունների զարգացման՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով միջառարկայական մոտեցմանը և միջգերատեսչական համակարգմանը:

3. ՄԵԹՈՂԱԲԱՆԱԿԱՆ ՈՒՐՎԱԳԻԾ

Մեթոդաբանորեն, բացերի և կարիքների գնահատումը նախագծվել է որպես երկփուլ որակական վերլուծություն, որը բաղկացած է հետևյալ բաղադրիչներից.

- Գրասենյակային ուսումնասիրություն
- Դաշտային ուսումնասիրություն

Գրասենյակային ուսումնասիրության փուլում խորհրդատուների թիմը վերլուծել է պարտավորեցնող և ոչ պարտավորեցնող բնույթի միջազգային չափանիշներին ներպետական օրենսդրության և քաղաքականության համահնչությունը՝ հատուկ անդրադառնալով միգրացիայի համատեքստում առանց ուղեկցության և ընտանիքից անջատված երեխաների արդյունավետ խնամակալության մասին Եվրոպայի խորհրդի CM/Rec(2019)11 հանձնարարականին: Ուսումնասիրվել են նաև համապատասխան պրակտիկայի վերաբերյալ տեղեկատվության ամկա աղբյուրները, ներառյալ նշված օրենսդրությունը և քաղաքականության իրականացումը (այդ թվում՝ ներպետական և միջազգային զեկույցները, վիճակագրական տվյալները և բաց աղբյուրներից այլ տեղեկատվությունը: Նաև գրասենյակային ուսումնասիրության փուլում մշակվել է ուղենշային շրջանակ (տե՛ս ստորև՝ 7. Ուղենշային շրջանակ և առաջարկություններ), որն օգտագործվել է որպես վերլուծության հետևողականությունն ապահովելու համար տեղեկատվական դաշտ:

Դաշտային ուսումնասիրության փուլում խորհրդատուների թիմը մանրամասն կիսակառուցակարգված հարցազրույցներ է անցկացրել առանցքային զրուցակիցների հետ: Անհրաժեշտության դեպքում դիտարկվել են լրացուցիչ փաստաթղթեր, ինչպիսիք են վարչական տվյալները, սակայն, մասնավորապես ԱՌԲԱ երեխայի պաշտոնական սահմանման բացակայության պատճառով, թիմին չի հաջողվել հավաքել անհրաժեշտ վարչական տվյալներ տարանջատել դրանք ըստ կիրառելի ցուցիչների:

Բացերի և կարիքների գնահատման համար հատկացված սահմանափակ ժամանակի և ռեսուրսների պատճառով առանցքային զրուցակիցները (այսուհետ՝ ԱԶ) հիմնականում նույնականացվել են կենտրոնական մակարդակում: Մինչ գրասենյակային ուսումնասիրությունը մեծամասամբ իրականացվել էր որպես օրենսդրության և քաղաքականության վերլուծություն, դաշտային հետազոտության տվյալները (վիճակագրական և վարչական տվյալների հետ համակցված, ըստ կիրառելիության և իրագործելիության) օգնեցին գնահատել կատարողականը, որը թույլ տվեց բացահայտել շահակիցների կարիքները և նրանց դերերն ու հեռանկարները, անցկացնել նրանց ներգրավվածության և փոխգործակցության վերլուծություն, հաստատությունների և անձնակազմի/քաղաքացիական ծառայողների կարողությունների գնահատում, բացահայտել վերապատրաստման կարիքները, ինչպես նաև գնահատել ռեսուրսների բաշխման արդյունավետությունը:

Հավաքագրված տվյալները վերլուծվել են ելնելով ուղենշային շրջանակից և պատրաստված առաջարկություններից: Վերլուծության նախագիծը առաջարկությունների փաթեթով հանդերձ կվավերացվի հիմնական շահակիցների հետ համատեղ և վերջնական տեսքի կբերվի՝ հաշվի առնելով վավերացման ընթացքում ստացված մեկնաբանությունները:

4. ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ/ԵՎՐՈՊԱՅԻ ԽՈՐՀՐԴԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԶԱՓԱՆԻՇՆԵՐԸ

Խնամակալության արդյունավետ համակարգը Եական երաշխիք է միգրացիայում առանց ուղեկցության և ընտանիքից անջատված («ԱՌԲԸԱ») ապաստան հայցողների իրավունքների պաշտպանության համար, ընդ որում խնամակալները առանցքային դեր են խաղում երեխաների շահերի պաշտպանության և նրանց իրավունքների իրականացման գործում: Խնամակալությունը չափազանց կարևոր է ապահովելու կայուն, իրավունքների վրա հիմնված լուծումներ գտնելու պետական ջանքեր նախաձեռնումը և անհապաղ իրականացումը: Այս նպատակով CM/Rec(2019)11 հանձնարարականը դիտարկում է միգրացիայում ԱՌԲԸԱ երեխաների խնամակալությանն առնչվող միջոցների համապարփակ և հետևողական շրջանակի ստեղծումը, որը հաշվի է առնում պարտականությունների կազմակերպման ձևը¹:

Լինելով ՄԱԿ-ի և Եվրոպայի խորհրդի անդամ՝ Հայաստանը վավերացրել կամ միացել է երեխայի իրավունքների և երեխաների դեմ հանցագործությունների դեմ պայքարի վերաբերյալ մի շարք պայմանագրային փաստաթղթերի:

Մասնավորապես, Հայաստանը հանդիսանում է մասնակից պետություն Երեխաների իրավունքների մասին կոնվենցիայի² և դրան կից կամընտիր արձանագրությունների (այդ թվում՝ «Զինված հակամարտություններին երեխաների մասնակցության վերաբերյալ», «Մանկավաճառության, երեխաների մարմնավաճառության և մանկական պոռնոգրաֆիայի մասին»³, ինչպես նաև «Հաղորդակցության ընթացակարգի վերաբերյալ» կամընտիր արձանագրությունների⁴): Հայաստանը նաև ԱՄԿ-ի «Երեխայի աշխատանքի վատթարագույն ձևերի մասին» թիվ 182 կոնվենցիայի մասնակից պետություն է⁵:

Բացի այդ, Հայաստանը հանդիսանում է Եվրոպայի խորհրդի «Մարդկանց շահագործման (թրաֆիքինգի) դեմ պայքարի միջոցների մասին» կոնվենցիայի⁶, ինչպես նաև ՄԱԿ-ի «Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ» կոնվենցիայի և այն լրացնող երկու արձանագրությունների, ներառյալ՝ «Մարդկանց, հատկապես կանանց ու երեխաների առևտրի կանխարգելման, արգելման և պատժի մասին» (Պալերմոյի արձանագրություն) արձանագրության մասնակից պետություն⁷:

¹ Նախարարների կոմիտեի CM/Rec(2019)11 հանձնարարականը և Բացատրական հուշագիրը միգրացիայի համատեքստում առանց ուղեկցության և ընտանիքից անջատված երեխաների արդյունավետ խնամակալության մասին, Նախաբան, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://rm.coe.int/cm-rec-2019-11-guardianship-en/16809ccfe2>:

² Միացել է 1993 թվականի հունիսի 23-ին:

³ Վավերացրել է 2005 թվականի հունիսի 30-ին:

⁴ Վավերացրել է 2021 թվականի մարտի 24-ին:

⁵ Վավերացրել է 2006 թվականի հունվարի 2-ին:

⁶ Վավերացրել է 2008 թվականի ապրիլի 14-ին:

⁷ Վավերացրել է 2003 թվականի հուլիսի 1-ին:

Հայաստանը հանդիսանում է 1951 թվականի Փախստականների կարգավիճակի վերաբերյալ կոնվենցիայի և 1967 թվականի արձանագրության⁸, ինչպես նաև փախստականների հետ կապված մարդու իրավունքների այլ փաստաթղթերի մասնակից պետություն⁹:

Հայաստանը Եվրոպայի խորհրդի լիիրավ անդամ է 2001 թվականի հունվարի 25-ից: 2002 թվականի ապրիլի 26-ից Հայաստանում ուժի մեջ է մտել Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան: Այդ ժամանակից ի վեր Հայաստանը վավերացրել է «Սեռական շահագործումից և սեռական բնույթի բռնություններից երեխաների պաշտպանության մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիան (Լանզարոտեի կոնվենցիա)¹⁰ և «Մարդկանց շահագործման (թրաֆիքինգի) դեմ պայքարի միջոցների մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիան¹¹: Հայաստանը նաև ստորագրել է¹² (բայց չի վավերացրել) «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման ու դրա դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիան (Ստամբուլյան կոնվենցիա):

Արդարադատության հասանելիությունը չափազանց կարևոր է բոլոր երեխաների, ներառյալ տեղահանված և հատկապես ԱՌԲԸ երեխաների իրավունքների պաշտպանության և առաջխաղացման համար:

Եվրոպայի խորհուրդը սահմանում է երեխաների համար բարենպաստ արդարադատությունը որպես «արդարադատության համակարգ, որը երաշխավորում է երեխաների բոլոր իրավունքների հարգումն ու արդյունավետ իրականացումը՝ հաշվի առնելով երեխայի

⁸ Փախստականների կարգավիճակի մասին 1951 թվականի կոնվենցիան և դրան կից 1967 թվականի արձանագրությունը, վավերացված 1993 թվականին, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.unhcr.org/5d9ed32b4>: Փախստականների կարգավիճակի մասին կոնվենցիային կից 1967 թվականի արձանագրությունը, վավերացված 1993 թվականին, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.unhcr.org/5d9ed66a4>:

⁹ Տես, օրինակ՝ Զաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր (ԶԶԻՄ), վավերացված 1993 թվականին (<https://indicators.ohchr.org/>), ԶԶԻՄ դաշնագրին կից 1-ին կամընտիր արձանագրություն, վավերացված 1993 թվականին (<https://indicators.ohchr.org/>), ԶԶԻՄ դաշնագրին կից 2-րդ կամընտիր արձանագրություն, վավերացված 2020 թվականին (<https://indicators.ohchr.org/>), Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր (ՏՍՄԻՄ), վավերացված 1993 թվականին (<https://indicators.ohchr.org/>), ՏՍՄԻՄ դաշնագրին կից կամընտիր արձանագրություն, վավերացված 1993 թվականին (<https://indicators.ohchr.org/>), Ղազախստանի խորհրդակցության բոլոր ձևերի վերացման մասին միջազգային կոնվենցիա, վավերացված 1993 թվականին (<https://indicators.ohchr.org/>), Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիա (CEDAW-ԿՆԽԿԿ), վավերացված 1993 թվականին (<https://indicators.ohchr.org/>), ԿՆԽԿԿ-ին կից կամընտիր արձանագրություն, վավերացված 2006 թվականին (<https://indicators.ohchr.org/>), Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ կոնվենցիա (ԽԴԿ), վավերացված 1993 թվականին (<https://indicators.ohchr.org/>), ԽԴԿ-ն կից կամընտիր արձանագրություն, վավերացված 2006 թվականին (<https://indicators.ohchr.org/>), Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիա (ԵԻԿ), վավերացված 1993 թվականին (<https://indicators.ohchr.org/>), ԵԻԿ Կամընտիր արձանագրություն երեխաների վաճառքի, մանկական մարմնավաճառության և մանկական պոռնոգրաֆիայի մասին, վավերացված 2005 թվականին (<https://indicators.ohchr.org/>), ԵԻԿ-ին կից Կամընտիր արձանագրություն գինված հակամարտություններում երեխաների ներգրավման մասին, վավերացված 2005 թվականին (<https://indicators.ohchr.org/>), Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների կոնվենցիա (ՀԼԻԿ), վավերացված 2007 թվականին (<https://indicators.ohchr.org/>), Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա, վավերացված 2002 թվականին (<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=005>), Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոնվենցիա, վավերացված 2002 թվականին (<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=126>), Հանձնման մասին Եվրոպական կոնվենցիա, վավերացված 2002 թվականին (<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=024>):

¹⁰ Վավերացրել է 2020 թվականի հուլիսի 7-ին:

¹¹ Վավերացրել է 2008 թվականի ապրիլի 14-ին:

¹² Ստորագրել է 2018 թվականի հունվարի 18-ին:

հասունության և ըմբռնման մակարդակը և գործի հանգամանքները: Այն, մասնավորապես, այն արդարադատությունն է, որը մատչելի է, տարիքին համապատասխան, արագ, ջանասեր, հարմարեցված և կենտրոնացած է երեխայի կարիքների և իրավունքների վրա՝ հարգելով երեխայի իրավունքները, ներառյալ պատշաճ վարույթի, դատավարությանը մասնակցելու և հասկանալու, երեխայի անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու, բարեվարքությունը և արժանապատվությունը»¹³: Տեղեկատվության հասանելիությունը և երեխայի՝ իր տեսակետն արտահայտելու և այն լրջորեն հաշվի առնելու իրավունքը արդարադատության մատչելիության կարևոր մաս են կազմում: Մասնավորապես, CM/Rec(2019)11 հանձնարարականը կարևորում է, որ պետությունները «ապահովեն, որ միգրացիայի մեջ գտնվող առանց ուղեկցության և ընտանիքից անջատված երեխաներին տրամադրվի համապատասխան տեղեկատվություն և խորհրդատվություն, և որ նրանց հասանելի լինի գանգատների անկախ մեխանիզմ և միջոցներ՝ իրենց իրավունքներից արդյունավետորեն օգտվելու կամ դրանց խախտումների դեպքում գործնական քայլերի դիմելու համար»¹⁴: Այնուհետև, CM/Rec(2019)11 հանձնարարականը պարզաբանում է, որ «արդյունավետ պաշտպանության միջոցը ենթադրում է, որ երեխային պետք է հասանելի լինի իր շահերը ներկայացնողը, անհրաժեշտության դեպքում, փաստաբանը, ինչպես նաև թարգմանության ծառայությունը: Վարույթը պետք է լինի երեխաների նկատմամբ զգայուն և նրանց հասանելի, ընդ որում արդարադատությունը ժամանակին և անվճար ապահովելու համար պետք է կիրառվի հրատապության սկզբունքը: Որոշումը պետք է բացատրվի երեխային դիմումներին ձևով՝ հարմարեցված նրա տարիքին և հասունությանը»:

Արդարադատության մատչելիության առումով ՄԱԿ-ի երեխայի իրավունքների կոմիտեն գտնում է, որ իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքը Կոնվենցիայի անուղղակի պահանջն է: Կոմիտեն հաստատեց, որ «Պետությունները պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնեն երեխաներին և նրանց ներկայացուցիչներին հասանելի արդյունավետ, երեխաների նկատմամբ զգայուն ընթացակարգերի ապահովմանը: Դրանք պետք է ներառեն երեխաների համար զգայուն տեղեկատվության տրամադրումը, խորհրդատվությունը, շահերի պաշտպանությունը, ներառյալ աջակցությունը ինքնապաշտպանությունը, ինչպես նաև գանգատների անկախ ընթացակարգերի և դատարանների հասանելիությունը՝ անհրաժեշտ իրավական և այլ աջակցությամբ»: Կոմիտեն նաև ընդգծել է, որ իրավունքների խախտման դեպքում «պետք է լինի համապատասխան փոխհատուցում, ներառյալ դրամական, անհրաժեշտության դեպքում՝ ֆիզիկական և հոգեբանական վերականգնմանը, սոցիալական վերականգնմանը և ընտանիքի վեամիավորմանը նպաստելու միջոցներ [...]»¹⁵ կարևոր նկատառումն այն է, որ փոխհատուցում ստանալու և գործադրելու ընթացակարգերը պետք է լինեն հեշտությամբ հասանելի և հարմարեցված երեխաների կարիքներին»¹⁶:

Խառը միգրացիոն հոսքերում ներառված և հատկապես ԱՌԲԱ երեխաները չափազանց խոցելի են շահագործման և հանցագործության այլ տեսակների, ներառյալ թրաֆիքինգի

¹³ Երեխաների համար բարենպաստ արդարադատության վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի ուղեցույցներ, հոդ. II ա:

¹⁴ Եւ Նախարարների կոմիտեի հանձնարարական CM/Rec(2019)11 Միգրացիայի համատեքստում առանց ուղեկցության և ընտանիքից անջատված երեխաների արդյունավետ խնամակալության մասին:

¹⁵ Նույն տեղում:

¹⁶ Կետ 35, երեխաները, օրինակ, կարող են պաշտպանության կարիք ունենալ՝ ի լրումն ֆինանսական փոխհատուցման՝ իրենց իրավունքների խախտումների դեպքում, տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, *K.U.-ն ընդդեմ Ֆինլանդիայի* (գանգատ թիվ 2872/02), կետ 47:

Նկատմամբ: Նրանց խոցելիությունը կարող է պահպանվել նաև նպատակակետ երկրում բնակություն հաստատելուց հետո, որտեղ այդ երեխաները կարող են տարբեր հանցագործությունների թիրախ դառնալ, այդ թվում՝ մեծահասակների կողմից հանցավոր գործունեության մեջ ներգրավվելու միջոցով: Պալերմոյի արձանագրությունը, որի մասնակից է Հայաստանի Հանրապետությունը, հողված 3-ում հստակեցնում է, որ «շահագործման նպատակով երեխայի հավաքագրումը, փոխադրումը, տեղափոխումը, պահումը կամ ընդունումը համարվում է «թրաֆիքինգ», նույնիսկ եթե դա չի ներառում սույն հողվածի «ա» ենթակետով նախատեսված որևէ միջոց, այն է «ուժի սպառնալիքը կամ կիրառումը կամ հարկադրանքի այլ ձևերը, առևանգումը, խարդախությունը, խաբեությունը, իշխանության չարաշահումը կամ խոցելի դիրքը, կամ վճարումներ կամ արտոնություններ տալը կամ ստանալը՝ ձեռք բերելու այլ անձի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող անձի համաձայնությունը»: Նմանապես, Լանգարոտեի կոնվենցիան, որին Հայաստանի Հանրապետությունը նույնպես մասնակից է, 18-րդ հողվածում հստակորեն պահանջում է, որ մասնակից պետությունները քրեականացնեն այն վարքագիծը, երբ «չարաշահվում է երեխայի չափազանց անպաշտպան վիճակը»:

5. ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Բացերի և կարիքների գնահատման արդյունքում հայտնաբերվել են լավ գործելակերպի մի շարք օրինակներ, բայց նաև բացեր թե՛ օրենսդրության և թե՛ քաղաքականության, մի կողմից, և դրանց իրականացման, մյուս կողմից:

Ողջունելի է, որ հայ պրակտիկ մասնագետները հիմնականում ձգտում են կիրառել երեխայի համար բարենպաստ մոտեցում, նույնիսկ այն դեպքում, երբ բացակայում են պաշտպանության կարիք ունեցող երեխաների, այդ թվում՝ ԱՌԲԱ երեխաների նկատմամբ բարենպաստ վերաբերմունքի վերաբերյալ հատուկ կարգավորման հիմքերը կամ գործառնական ուղեցույցները: Մինևույն ժամանակ, պարզվել է, որ կիրառելի օրենսդրության հետևողական կիրառումն ապահովելու համար հատուկ ԳՍԸ-ները և գործառնական ուղեցույցները անբավարար են, ինչը հանգեցնում է մատուցվող ծառայությունների որակի տատանումների: Այդ խնդիրներն ավելի են սրվում կարողությունների զարգացման և կատարողականի գնահատման վրա ոչ բավարար ուշադրության պատճառով: Ինչպես պարզվել է, կարողությունների զարգացումը հիմնականում ֆինանսավորվում է դոնորների կողմից և, հետևաբար, կայուն չէ:

Երեխաների պաշտպանության միասնական ազգային համակարգի բացակայությունը լուրջ մտահոգություն է առաջացնում և այն առաջնահերթ ուշադրություն է պահանջում: Նման պայմաններում ծառայությունների մասնատվածությունը և, ընդհանուր առմամբ, ազգային շահագրգիռ կողմերի միջև անբավարար համակարգումը, չնայած գերատեսչությունների համեմատաբար հստակ լիազորություններին և առաջադրանքներին, առավել ակնառու է դառնում:

Երեխաների պաշտպանության և այլընտրանքային խնամքի համակարգերի ու շրջանակների ամրապնդման ընդհանրական առաջարկություններ

1. Առաջարկվում է առկա գործընթացները, ընթացակարգերը և փորձն ավելի լավ հասկանալու համար ջանքերը կենտրոնացնել գործադիր, դատական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից շահերի գնահատման և շահերի որոշման վրա, ինչպես նաև մշակել և ներդնել վարչական և դատական վարույթներում շահերի գնահատման և որոշման մեթոդաբանական ուղեցույց:
2. Առաջարկվում է փոփոխել Ընտանեկան օրենսգիրքը՝ հանելու ծնողական իրավունքների կասեցման (սահմանափակման) 6-ամսյա ժամկետը և դատարաններին վերապահել հայեցողական լիազորություններ՝ յուրաքանչյուր գործով որոշում կայացնելու՝ հիմնվելով բացառապես երեխայի շահերի վրա և անհատական հիմքերով: Առաջարկվում է նաև ընդունել օժանդակ կանոնակարգեր՝ հստակորեն սահմանելու ծնողական իրավունքները սահմանափակված ծնողներին ծառայությունների մատուցման կարգը, վերահսկելու նրանց կողմից դատարանի որոշմամբ սահմանված պայմաններին համապատասխանությունը և գործնական ծրագրի իրականացումը, որի վերջնական նպատակն է նպաստել ընտանիքի վերամիավորմանը, երբ դա բխում է երեխայի շահերից:
3. Առաջարկվում է վերանայել անհապաղ տեղավորմանը վերաբերող ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի դրույթները, որպեսզի 1) ներդրվի անվտանգ վայրի հայեցակարգը, 2) առավելագույնը 48 ժամվա ընթացքում նախատեսվի անհապաղ տեղավորման որոշման պարտադիր դատական քննություն, և 3) ներդրվի ծնողական իրավունքների չհիմնավորված դադարեցման կամ սահմանափակման դեմ մեխանիզմ՝ սահմանափակելով այն միայն բացառիկ հանգամանքներով, երբ մյուս բոլոր միջոցները ձախողվել են կամ այլ կերպ համարվել են երեխայի շահերին չհամապատասխանող:
4. Առաջարկվում է անցկացնել Հայաստանում այլընտրանքային խնամքի համակարգի համապարփակ վերանայում, այդ թվում՝ ծախսերի վերահաշվարկ, և մշակել հնարավոր խնամատար ծնողին խրախուսելու համար առաջարկություններ:

Ինստիտուցիոնալ միջոցներ

5. Առաջարկվում է, որ երեխաների պաշտպանության ոլորտում իրավասու մարմինը պատասխանատու լինի քաղաքականության մշակման և վերահսկողության համար, մինչդեռ գործառնական գործառույթները փոխանցվեն համայնքի մակարդակով այլ համապատասխան մարմիններին:
6. Առաջարկվում է պետական գերատեսչությունում ստեղծել հսկիչ ստորաբաժանում կամ, հնարավորության դեպքում, իրավասու մարմին կից ստեղծել առանձին հսկիչ ծառայություն, որը պատասխանատու կլինի միջադեպերի հայտնաբերման, լուրջ խնդիրների մշտական վերահսկողության, ռիսկերի կառավարման և չեզոքացման համար: Հսկիչ համակարգը պետք է կիրառվի այլընտրանքային խնամքի տակ գտնվող երեխաների բոլոր կարգավիճակների համար, ներառյալ, բայց չսահմանափակվելով ԱՌԲԸ երեխաներով:

7. Առաջարկվում է, որ պետական հսկողության ծրագիրը ապահովված լինի որակի պաշտոնական չափորոշիչների շարքով, որոնք պարտադիր կլինեն բոլոր այլընտրանքային խնամք տրամադրողների համար, ինչպես նաև հատուկ գործառնական ուղեցույցով՝ հսկողություն իրականացնող պաշտոնյաների համար:

Տեղեկատվություն, արդարադատության և իրավական պաշտպանության միջոցների հասանելիություն, ներառյալ երեխաների համար բարենպաստ բողոքների մեխանիզմները

8. Առաջարկվում է շարունակել Բարնահուսի մոդելի ներդրման ջանքերը, և ներկայումս գործող երեխաների համար հարմար անկյունները վերածել Բարնահուսի լիարժեք հաստատությունների, որոնք կտրամադրեն քրեական և երեխաների պաշտպանության քննությանն առնչվող ծառայությունների ողջ շրջանակը, ներառյալ երեխաների հետ հարցաքննությունները, հեռավար կամ ֆոտոմատրիցայի վրա հիմնված նույնականացման ընթացակարգերը և դատաբժշկական փորձաքննությունները (համապատասխան գնումներ կատարելու համար պատշաճ ռեսուրսների առկայությամբ):
9. Առաջարկվում է ներդնել մեխանիզմներ՝ ապահովելու համար, որ տեղահանված երեխաները, ներառյալ ԱՌԲԱ երեխաները, ստանան լեզվի և զարգացման տեսանկյունից համապատասխան տեղեկատվություն, ներառյալ անհրաժեշտության դեպքում բանավոր և գրավոր թարգմանչական ծառայությունների մատչելիությունը: Մատչելիությունը պետք է ներառի նաև զգայական և նյարդային զարգացման խանգարումներ ունեցող երեխաների տեղեկատվության հասանելիության խոչընդոտների վերացումը (օրինակ՝ բրայլյան գրառմամբ տեղեկատվություն, ժեստերի լեզվից թարգմանություն, լրացուցիչ և այլընտրանքային հաղորդակցության օգտագործում և այլն):
10. Առաջարկվում է նաև ստեղծել երեխաների համար հարմար, մատչելի և անվտանգ գանգատների մեխանիզմներ, որոնք ենթակա են տվյալների պաշտպանության և գաղտնիության խստագույն երաշխիքների, ինչպես նաև ստեղծել հաշվետվողականության կառուցակարգեր՝ գանգատների հետ կապված ցանկացած սխալ կամ թերություն վերացնելու համար:
11. Առաջարկվում է քայլեր ձեռնարկել ԱՌԲԱ երեխաների համար իրավական ներկայացուցչության մատչելիությունն ուժեղացնելու համար՝ բարձրացնելով ԱՌԲԱ երեխաների անվճար իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքի մասին իրազեկվածությունը և ապահովելով, որ դատական գործընթացներում ներգրավված բոլոր կողմերը տեղեկացված լինեն այդ իրավունքի մասին:
12. Առաջարկվում է լիարժեք աջակցություն ցուցաբերել սեռական բռնության ապացույցների հավաքածուների օգնությամբ սեռական ոտնձգությունների անհապաղ հետազոտություններ անցկացնելու համար լիցենզավորված բժիշկների/բժշկական հաստատությունների ցանցի ստեղծման նախաձեռնությանը:
13. Առաջարկվում է վերանայել քրեական դատավարության օրենսգրքը՝ լրացուցիչ երաշխիքներ ներդնելու համար, որոնք կապահովեն, որ քրեական դատավարությունը երեխաների համար լինի բարենպաստ և արագ ընթանա: Մասնավորապես,

առաջարկվում է, որ այն դրույթները, որոնք թույլ են տալիս երեխայի հետ հարցազրույց անցկացնել հեռակա կարգով (առանց տեսողական շփման) կամ օգտագործել երեխայի հարցաքննությունը որպես գլխավոր ապացույց դատաքննության ընթացքում, ավելի լայնորեն կիրառվեն՝ հիմնվելով շահերի որոշման վրա: Եթե երեխային հեռակա կարգով են հարցաքննում, այլ ոչ թե օգտագործվում է նրա նախաքննական հարցազրույցի ձայնագրությունը, կողմերին պետք է արգելվի ուղղակիորեն հարցեր տալ երեխային և փոխարենը նրանք պետք է իրենց հարցերն ուղղեն դատավորի միջոցով:

14. Առաջարկվում է, որ Բարձրագույն դատական խորհուրդը և Քննչական կոմիտեն մշակեն և ներդնեն գործառնական ուղեցույցներ երեխաների հետ կապված վարույթների վարման համար, այդ թվում՝ խոցելի խմբերի, ինչպիսիք են ԱՌԲԱ երեխաները:
15. Առաջարկվում է, որ պաշտոնապես ընդունվի երեխաների հարցաքննությունների վերաբերյալ միջազգայնորեն ճանաչված ապացույցների վրա հիմնված կառուցվածքային արձանագրություն՝ երեխաների հարցաքննության միասնական չափանիշ սահմանելու համար:

Խնամակալների իրավական պարտականություններն ու խնդիրները

16. Առաջարկվում է, որ միջնաժամկետ և երկարաժամկետ կտրվածքով խնամատար ընտանիքի մասնագիտացված համակարգի զարգացումը դիտվի որպես առաջնահերթություն, որը կսպասարկի խնամատար ընտանիքի կարիք ունեցող երեխաների տարբեր խմբերին, ներառյալ լուրջ բնության եկթարկված երեխաներին, օրենքի հետ խնդիրներ ունեցող երեխաներին (օրինակ՝ ֆորմալ արդարադատության համակարգից շեղված երեխաներին), հաշմանդամություն ունեցող և ողջամիտ հարմարությունների այլ հատուկ կարիքներ ունեցող երեխաներին: Առաջարկվում է նաև դիտարկել խնամատար ընտանիքների ավելի բազմազան շրջանակի ստեղծման հնարավորությունը՝ երեխաների տարաբնույթ լեզվական և էթնոմշակութային կարիքները հոգալու համար:

Խնամակալների նշանակում կամ ընդունում՝ առանց անհարկի ուշացման

17. Առաջարկվում է ընդունել գերատեսչության մակարդակով մի շարք կանոնակարգեր, որոնք սահմանում են ցուցիչներ և ԳՍԸ՝ ԱՌԲԱ երեխաների բացահայտման համար: Այդ կանոնակարգերը պետք է ներառեն ԳՍԸ և տարիքի գնահատման համար գործառնական ուղեցույց, որը լինի պատշաճ ձևով կազմված, երեխաների համար բարենպաստ և գենդերազգային՝ հիմնված կամավոր տեղեկացված համաձայնության և երեխայի կարգավիճակի կանխավարկածի վրա և իրականացվեն ամբողջական եղանակով (ինչը ենթադրում է, ի թիվս այլ բաների, չհիմնվել բացառապես ոսկրային խտության և/կամ ատամնաբուժական հետազոտությունների վրա, նաև ներառել որակյալ մասնագետների հարցազրույց տարիքային գնահատում անցնող անձի հետ՝ պատշաճ ուշադրություն դարձնելով ֆիզիկական, հոգեբանական, զարգացման, բնապահպանական և սոցիալ-մշակութային գործոններին): Զաղաքականություն մշակողները կարող են օգտվել Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի

CM/Rec(2022)22 հանձնարարականից՝ միգրացիայի համատեքստում տարիքային գնահատման վերաբերյալ մարդու իրավունքների սկզբունքների և ուղեցույցների մասին հանձնարարականից:

18. Առաջարկվում է, որ Հայաստանի իշխանություններն ԱՌԲԱ երեխաների բացահայտումից հետո ապահովեն ինսամակալների անհապաղ նշանակումը, ինչպես նաև ապահովեն բոլոր պատասխանատու մարմինների կողմից գործառույթների համակարգված իրականացումը: Առաջարկվում է նաև վերացնել Կառավարության որոշման դրույթը ԱՌԲԱ երեխաների ներկայացուցիչ նշանակելու կարգի մասին՝ կապված ինսամակալի կողմից իրենց գործառույթների *pro bono* (անհատույց) կատարման հետ:
19. Թեև ԱՌԲԱ երեխաների երկարաժամկետ տեղավորումը ընդունելության կենտրոնի նման հաստատություններում խրախուսելի չէ, առաջարկվում է ընդունել հստակեցված ընթացակարգ՝ ԱՌԲԱ երեխաներին համապատասխան ռեսուրսներով հագեցած համայնքային հաստատություններում արագ տեղավորման և ինամքի համար:

Ռեսուրսներ, հավաքագրում, որակավորում և վերապատրաստում

20. Առաջարկվում է առաջնահերթ ուշադրություն դարձնել երեխաների պաշտպանության ինտեգրված ազգային համակարգի զարգացմանը, և ստեղծել երեխաների պաշտպանության առանձին ծառայություններ՝ Միասնական սոցիալական ծառայության կամ ԱՍՀՆ-ի կազմում: Կարևոր է, որ պետական բյուջեով հատուկ ֆինանսավորում նախատեսվի երեխաների պաշտպանության այս ծառայությունների, ներառյալ դրանց գործառնական ծախսերի, ինչպես նաև ռազմավարական զարգացման և կարողությունների զարգացման ծախսերի համար:
21. Որպես ինսամակալ և ներկայացուցիչ (ինսամակալ *ad litem*) գործելու համար առաջարկվում է ներդրել համապատասխան կարողունակությունների շրջանակ, մասնագիտական չափանիշներ, անվտանգ հավաքագրման ընթացակարգ և ողջամիտ փոխհատուցում:
22. Առաջարկվում է, որ առաջնահերթությունը տրվի վիճակագրական ցուցիչների վերանայմանը և բարելավմանը՝ նպաստելու դժվար հանգամանքներում հայտնված երեխաների, այդ թվում՝ ԱՌԲԱ երեխաների վերաբերյալ տվյալների հավաքագրմանը:
23. Առաջարկվում է մշակել և ներդնել ծնողների՝ իրենց երեխաների մասին հոգալու կարողությունը խրախուսելու և ամրապնդելու քաղաքականություն: Դա պետք է տեղի ունենա երեխաների պաշտպանության ինտեգրված ազգային համակարգի զարգացման համատեքստում, այդ թվում՝ երեխաների պաշտպանության մասնագիտացված սոցիալական աշխատուժի ձևավորման, ապահովելով նման աջակցություն տրամադրելու համար հատուկ վերապատրաստված բավարար թվով սոցիալական աշխատողներ և ռեսուրսներ:
24. Առաջարկվում է ներդնել մասնագիտական հավաստագրման կամ հավատարմագրման համակարգ այն հոգեբանների համար, ովքեր մասնակցում են երեխաների հարցաքննություններին և երեխաների հետ կապված այլ ընթացակարգային գործողություններին, ինչպես նաև ստեղծել ռեեստր, որը թույլ կտա քննչական գործողություններին մասնակցել միայն ռեեստրում հավաստագրված

հոգեբաններին: Առաջարկվում է նաև, որ ռեեստրում հավաստագրված հոգեբաններն անցնեն կանոնավոր կատարողականի գնահատում և վերապատրաստում:

25. Առաջարկվում է ստեղծել երեխաների պաշտպանության ոլորտում մասնագիտացված սոցիալական աշխատախումբ՝ երեխաների պաշտպանության ծառայությունների կադրային համալրման համար: Այդ աշխատախումբը պետք է ունենա հատուկ իրավասությունների շրջանակ, աշխատակազմի ժամանակացույց՝ աշխատանքի նկարագրությամբ յուրաքանչյուր հաստիքի համար, և կառուցակարգ, որը կապահովի վերապատրաստման կարիքների կանոնավոր գնահատումը և գործողությունների ձեռնարկումը՝ բացահայտված վերապատրաստման կարիքները հոգալու համար:
26. Առաջարկվում է մշակել և ընդունել ռիսկերի գնահատման և կյանքին սպառնացող վտանգի բացահայտման գործիքներ, ինչպես նաև մի շարք ԳՍԸ-ներ ոստիկանության առաջնագծի ծառայողների և խնամակալության մարմինների համար՝ գնահատելու, թե արդյոք անհրաժեշտ է երեխայի անհապաղ տեղավորում: Վտանգի բացահայտման գործիքների և ԳՍԸ-ների ներդրումը պետք է ուղեկցվի վերապատրաստմամբ՝ ապահովելու դրանց հետևողական մեկնաբանությունն ու կիրառումը:
27. Առաջարկվում է դիտարկել ԳՍԸ-ի մշակումը և առաջին արձագանքողների կարողությունների զարգացման հնարավորությունը (Սահմանապահ գործերի և Միգրացիայի և քաղաքացիության պետական ծառայության): Կարողությունների զարգացման գործընթացում, մասնավորապես, պետք է առաջնահերթություն տրվի վարքագծային պրոֆիլավորմանը՝ օգնելու ԱՌԲԸ երեխաների ակտիվ գննմանը և նախնական նույնականացմանը՝ շեշտը դնելով թրաֆիքինգի իրավիճակներում գտնվող ԱՌԲԸ երեխաների վրա:
28. Առաջարկվում է առաջնահերթություն տալ անվտանգ ծրագրավորման հարցում ԶԻԿ-ների կարողությունների զարգացմանը:
29. Առաջարկվում է հատուկ ուշադրություն դարձնել երեխաների պաշտպանության հատուկ ծառայությունների ստեղծմանը կամ, որպես այլընտրանք, ուժեղացնել համայնքային մակարդակով երեխաների պաշտպանության միջառարկայական խորհուրդների գործունեությունը՝ պաշտոնական գործառնական ուղեցույցներ ընդունելու միջոցով, որոնք կհանդիսանան Հայաստանում դրանց գործունեության ընդհանուր հիմքը, ինչպես նաև պետքույզի ֆինանսավորում հատկացնել այդ խորհուրդներին:

Համագործակցություն և համակարգում ազգային մակարդակում

30. Առաջարկվում է ընդլայնել միջառարկայական համագործակցությունը, որը պետք է ներառի համապատասխան բոլոր պետական մարմինների, իրավաբան մասնագետների, մասնագիտացված ՀԿ-ների և այլ շահագրգիռ կողմերի սերտ համակարգում երեխաների պաշտպանության և երեխաների համար բարենպաստ արդարադատության ամբողջական մոտեցում ապահովելու համար: Սա կարելի է իրականացնել, մասնավորապես, երեխաների պաշտպանության ինտեգրված ազգային համակարգի մշակման, ինչպես նաև միջգերատեսչական կանոնակարգերի ընդունման միջոցով, որոնք կարգավորում են երեխաների համար բարենպաստ արդարադատության համակարգի գործունեության հատուկ ասպեկտները, ներառյալ

երեխաների խոցելի խմբերի, այդ թվում՝ ԱՌԲԱ երեխաների համար արդարադատության մատչելիությունը:

31. Առաջարկվում է ամրապնդել միջգերատեսչական համագործակցությունը բոլոր մակարդակներում՝ ԱՌԲԱ երեխաների հետ կապված գործերի արդյունավետ ուղղորդումներին նպաստելու համար:
32. Առաջարկվում է ամրապնդել բոլոր շահագրգիռ կողմերի համագործակցությունը Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության հետ՝ վերապահելով Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությանը համակարգող դեր և ստեղծելով բավականին լայն թեմատիկ ընդգրկմամբ աշխատանքային խումբ՝ չսահմանափակվելով ԱՌԲԱ երեխաներին առնչվող հարցերով: Ցանկալի է, որ աշխատանքային խմբում ներառվեն պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները և համապատասխան ՅԿ-ները, և, որ այն հարթակ ստեղծի ԱՌԲԱ երեխաների կարիքների, իրավական բարեփոխումների առաջնահերթությունների և գործնական մարտահրավերների, ինչպես նաև լուծումների համակարգումը և տեղեկատվության կանոնավոր փոխանակումը հեշտացնելու համար:

Երեխաների պաշտպանության համակարգերն արտակարգ իրավիճակներում

33. Առաջարկվում է վերջնական տեսքի բերել տեղահանված բնակչության զանգվածային ներհոսքի կարգավորման պետական քաղաքականությունը և ընդունել այն առաջնահերթության կարգով: Անհրաժեշտ է նաև ավելի համապարփակ, համախմբված և ռազմավարական մոտեցում՝ երեխաների պաշտպանության և սոցիալական պաշտպանության ավելի դիմակայուն համակարգ կառուցելու համար:
34. Առաջարկվում է ներդնել մեխանիզմներ՝ ապահովելու, որ տարբեր էթնոմշակութային, լեզվական և կրոնական ծագում ունեցող երեխաներին հումանիտար ճգնաժամի պայմաններում հասանելի լինեն որակյալ ծառայություններ, ներառյալ կրթական:
35. Առաջարկվում է ավելի մանրամասն կարգավորել կյանքի փրկության բուժման հասանելիությունը՝ ապահովելու համար, որ պետությունը կարող է համաձայնել կյանքի փրկության բուժմանը, եթե պարզվում է, որ ծնողը կամ ծնողական պատասխանատվության այլ կրողը չի գործում ելնելով երեխայի շահերից:
36. Առաջարկվում է համապատասխան կանոնակարգերի միջոցով ներդնել երեխայի պաշտպանության հայեցակարգը բոլոր համապատասխան ոլորտներում, ներառյալ սոցիալական պաշտպանությունը, կրթությունը, առողջապահությունը և այլն: Երեխաների հետ շփում և/կամ երեխաների վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու պատասխանատվությունն նախատեսող մասնագիտությունների համար պետք է սահմանվեն խստագույն անվտանգ հավաքագրման ընթացակարգեր, իսկ պետությանը ծառայություններ մատուցող ոչ պետական (շահույթ չհետապնդող և շահույթ հետապնդող, տեղական և միջազգային) ծառայություններ մատուցողները պետք է անցնեն երեխաների անվտանգության գծով մանրակրկիտ ստուգումներ:
37. Առաջարկվում է առաջնահերթություն տալ բռնության, անտեսման, շահագործման, զինված հակամարտության տուժող կամ այլ տեսակի հոգեկան տրավմա վերապրած երեխաների համար ճգնաժամերի ընթացքում խնամատարության և վերականգնողական ծառայությունների մատչելիությանը, այդ թվում՝

հանցագործության տուժողների և վկաների, ներառյալ երեխաների համար համապարփակ աջակցության ծառայության մշակմանը, ինչպես նաև ստուգված, վստահելի ծառայություններ մատուցողների ցանցի ստեղծմանը, ներառյալ գեներային և մշակութային առումով զգայուն հոգեկան առողջության խնամքի մատակարարները (ներառյալ երեխաների համար հոգեկան առողջության և հոգեւոգիալական աջակցության ծառայությունների ընդլայնված հասանելիությունը):

38. Առաջարկվում է ընդունել ընտանիքի որոնման և վերամիավորման («ԸՈՎ») լիարժեք, միջուրտային մոտեցում, ինչպես նաև մշակել և ներդնել ԸՈՎ-ի վերաբերյալ պաշտոնական միջգերատեսչական գործառնական ուղեցույց:

Բացի այդ, բացերի և կարիքների սույն գնահատման մեջ կան առաջարկություններ մի շարք հարցերի վերաբերյալ՝ Հայաստանում Եվրոպայի խորհրդի կողմից ծրագրային գործունեության շրջանակներում հետագա դիտարկման համար: Մասնավորապես, Եվրոպայի խորհրդին առաջարկվում է դիտարկել Հայաստանի Հանրապետության իշխանություններին փորձագիտական աջակցություն տրամադրել հետևյալ ոլորտներում՝

Ա. Երեխաների պաշտպանության ոլորտում լավագույն օրինակների համառոտ ձեռնարկի մշակում:

Բ. Առաջնահերթ ոլորտներում երեխաների պաշտպանության վերաբերյալ օրենսդրական փոփոխությունների նախագծերի և կանոնակարգերի մշակում՝ հոլմանիտար արտակարգ իրավիճակների վրա հատուկ շեշտադրումով:

Գ. Ոստիկանության առաջնագծի ծառայողների և խնամակալության մարմինների համար ռեսուրսների և գործիքների մշակում անհապաղ տեղավորումների և կյանքին սպառնացող վտանգի ստուգումների համար:

Դ. ԸՈՎ մեխանիզմի մշակում:

Ե. Լավագույն շահի գնահատման և որոշման վերաբերյալ օրենսդրական փոփոխությունների նախագծերի և կանոնակարգերի մշակում, ներառյալ երեխաներին և, մասնավորապես, ԱՌԲԸԸ երեխաներին առնչվող կարևորագույն հարցերի վերաբերյալ որոշումների կայացմանը երեխայի մասնակցության մեխանիզմները, ներառյալ, բայց չսահմանափակվելով հետևյալով՝ խնամակալի նշանակում, առողջապահության հասանելիություն, հոգեկան առողջության և հոգեւոգիալական ծառայությունների մատուցում, կրթություն և համայնքային ինտեգրում:

2. Տարիքային գնահատման ուղեցույցների մշակում:

6. ԵՐԵՒԱՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ, ԶԱՂԱԶԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ԿԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ՝ ԿԵՆՏՐՈՆԱՆԱԼՈՎ ԱՌԻՇԱ ԵՐԵՒԱՆԵՐԻ ՎՐԱ

6.1. Այլընտրանքային խնամք¹⁷

6.1.1. Այլընտրանքային խնամքի ձևերը: Ընտանիքի վրա հիմնված այլընտրանքներ ինստիտուցիոնալացմանը: Մշտական կացության պլանավորում:

Այլընտրանքային խնամքը Հայաստանում երկար ճանապարհ է անցել այն պահից ի վեր, երբ առաջին անգամ սկսեցին իրականացվել այլընտրանքային խնամքի բարեփոխումներ՝ փորձելով անցում կատարել խորհրդային շրջանից ժառանգված հնացած, հաստատություններից կախված համակարգից դեպի ժամանակակից երեխայի կարիքներին ուղղված այլընտրանքային խնամքի համակարգ: Վերջին տարիներին Հայաստանում արձանագրվել է ֆորմալ այլընտրանքային խնամքի տակ գտնվող երեխաների մակարդակի կայուն նվազում (տե՛ս ստորև Գծապատկեր 6.1.1).

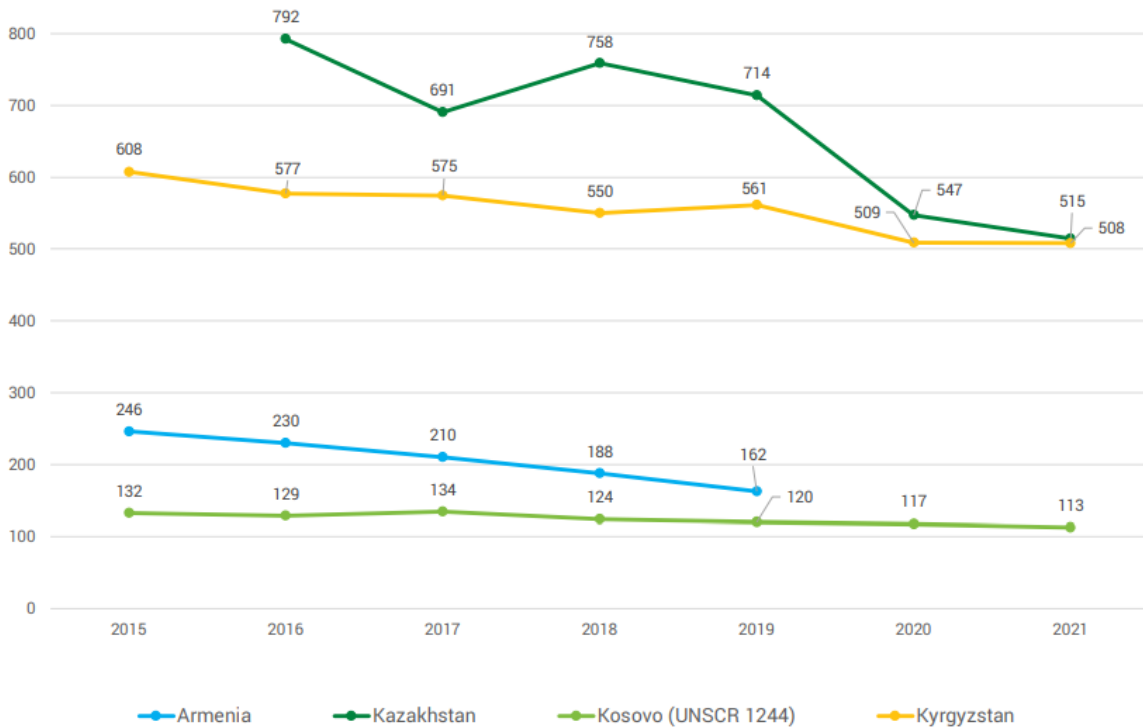
Գծապատկեր 6.1.1

Պաշտոնական այլընտրանքային խնամքի տակ գտնվող երեխաների մակարդակի նվազում 2015-2021 թվականներին չորս երկրներում, որոնց նախնական ցուցանիշը 1000-ից ցածր է (0-17 տարեկան 100 000 բնակչի հաշվով):

¹⁷ Այս բաժինը քննարկում է այլընտրանքային խնամքի համակարգը որպես ամբողջություն: ԱՌԻՇԱ երեխայի արդյունավետ խնամակալության հետ կապված հատուկ նկատառումները քննարկվում են ստորև՝ 6.2 Միգրացիա և ապաստան ենթաբաժնում:

Decreasing rate of children in formal alternative care between 2015 and 2021 in four countries with an initial rate below 1,000 children (per 100,000 population aged 0-17 years)

Source: TransMonEE, 2022. Note that only countries with a decrease of more than ten per cent over five or more observations are included, while observations following breaks in time series are excluded. For more details, see the [TransMonEE data query](#).

Աղբյուրը՝ TransMonEE, 2022թ.: Հարկ է նշել, որ ընդգրկված են միայն այն երկրները, որտեղ հինգ և ավելի դիտարկումների համեմատ տասը տոկոսից ավելի նվազում է գրանցվել, իսկ ժամանակային շարքերի ընդհատումներից հետո դիտարկումները ներառված չեն: Լրացուցիչ տվյալների համար տե՛ս [TransMonEE տվյալների հարցումը](#):

Հայաստանում պետական գիշերօթիկ հաստատություններում երեխաների թիվը համեմատաբար ցածր է՝ 73 երեխա 0-17 տարեկան բնակչության 100 000-ի հաշվով:¹⁸ Սակայն, ընտանեկան ինսամբի տակ գտնվող երեխաների ցուցանիշները նույնպես համեմատաբար ցածր են՝ 70 երեխա 0-17 տարեկան բնակչության 100 000-ի հաշվով¹⁹ (Վրաստանում այդ ցուցանիշները համապատասխանաբար կազմում են 56 և 336):²⁰

¹⁸ Աղբյուրը՝ TransMonEE, 2022թ., DataCare տեխնիկական զեկույց, 2021թ.:

¹⁹ Նույն տեղում:

²⁰ Նույն տեղում:

Այլընտրանքային խնամքը Հայաստանում հիմնականում կարգավորվում է Ընտանեկան օրենսգրքով: Ընտանեկան օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի համաձայն՝ խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները առանցքային դեր են խաղում երեխայի հանգամանքները գնահատելու, որդեգրողի և այլընտրանքային խնամքի վերաբերյալ առաջարկություններ ներկայացնելու գործում: Ընտանեկան օրենսգրքի 110-րդ հոդվածի համաձայն կրթական և առողջապահական ծառայություններ մատուցողները պարտավոր են առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների մասին մտահոգությունները հայտնել խնամակալության և հոգաբարձության մարմին, որը նման տեղեկություն ստանալու պահից երեք օրվա ընթացքում պարտավոր է անցկացնել երեխայի կյանքի պայմանների հետազոտություն:

Ողջունելի է, որ Ընտանեկան օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի 1-ին մասը հստակ սահմանում է, որ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխան կարող է տեղավորվել հաստատությունում միայն այն դեպքում, երբ խնամքը խնամակալության միջոցով կամ խնամատար ընտանիքում հնարավոր չէ կազմակերպել: Նաև ողջունելի է, որ նույն դրույթով պահանջվում է, որ երեխային ավտերնատիվ խնամքի տեղավորելիս պետք է հաշվի առնվի նրա էթնիկական ծագումը, լեզվական և կրոնական պատկանելությունը:

111-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխայի խնամքի և դաստիարակության կազմակերպման հետ կապված բոլոր որոշումները պետք է հիմնված լինեն Երեխայի շահերի ապահովման և նրա կարիքների միջառարկայական գնահատման վրա: Սակայն, պարզ չէ, թե որքանով է դա իրականացվում գործնականում: Սույն բացերի և կարիքների գնահատման միջոցով բացահայտված հատուկ մարտահրավերներից մեկը երեխայի շահերի հայեցակարգի միասնական և հետևողական ըմբռնման անհրաժեշտությունն է բոլոր ոլորտներում՝ հիմնված մեթոդաբանական ուղղորդումների և ստանդարտ գործառնական ընթացակարգերի (ՍԳԸ) վրա:

Հարցազրույցի մասնակցած ԱԶ-ներից մեկը նշեց, որ հարցում է անցկացվել՝ ավելի լավ հասկանալու համար, թե ինչպես են տարբեր պետական մարմիններ որոշում երեխայի շահերը: Ցանկալի կլիներ հետամուտ լինել այս նախաձեռնությանը և օգտագործել դրա արդյունքները՝ նախաձեռնելու մեթոդական ուղեցույցի մշակում վարչական և դատական վարույթներում երեխայի շահի գնահատման և որոշման համար:

Հետևաբար առաջարկվում է առկա գործընթացները, ընթացակարգերը և փորձն ավելի լավ հասկանալու համար ջանքերը կենտրոնացնել գործադիր, դատական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից շահերի գնահատման և շահերի որոշման վրա, ինչպես նաև մշակել և ներդնել վարչական և դատական վարույթներում շահերի գնահատման և որոշման մեթոդաբանական ուղեցույց:

Ընտանեկան օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանի որոշմամբ ծնողները կամ նրանցից մեկը կարող են զրկվել ծնողական իրավունքներից²¹, եթե նրանք.

²¹ Հարկ է նկատի ունենալ, որ չնայած ծնողական իրավունքների դադարեցումն առաջին հայացքից կարող է միայն շոշափելի նշանակություն ունենալ տեղահանված երեխաների և, մասնավորապես, ԱՌԸԱ երեխաների համար, բացերի և կարիքների սույն գնահատումը վերլուծել է այս հարցը՝ պայմանավորված այն հանգամանքով, որ Հայաստանում տեղահանված երեխաների մեծ մասը առանց ուղեկցության չեն: Այնուամենայնիվ, նրանք բախվում են զրկանքների (այդ թվում՝ ընտանեկան) ավելի մեծ ռիսկերի՝ համեմատած Հայաստանի ընդհանուր մանկական բնակչության հետ: Սա, իր հերթին, կարող է հանգեցնել անտեսման, ծնողների կողմից հոգեմետ կյուլթերի

- մեկ տարի անընդմեջ չարամտորեն խուսափում են ծնողական պարտականությունները կատարելուց, այդ թվում՝ ալիմենտ վճարելուց.
- չեն փոխում իրենց վարքագիծը ծնողական իրավունքների սահմանափակման մասին դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ վեց ամսվա ընթացքում.
- առանց հարգելի պատճառի հրաժարվում են վերցնել իրենց երեխային ծննդատնից կամ բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնող կազմակերպություններից.
- մեկ տարի առանց հարգելի պատճառի հրաժարվում են վերցնել իրենց երեխային դաստիարակչական, բնակչության սոցիալական պաշտպանության կամ նմանատիպ այլ հաստատություններից.
- չարաշահում են իրենց ծնողական իրավունքները, այդ թվում՝ իրենց վարքագծով վնասակար ազդեցություն են գործում երեխայի վրա.
- տառապում են քրոնիկ ալկոհոլամոլությամբ, թմրամոլությամբ կամ թունամոլությամբ.
- տառապում են քրոնիկ հոգեկան հիվանդություններով, որոնց ցանկը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը.
- դաժանաբար են վարվում երեխայի հետ, մասնավորապես պարբերաբար այնպիսի ֆիզիկական բռնություն են գործադրում նրա նկատմամբ, որը չի պարունակում Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով նախատեսված հանցակազմի հատկանիշներ, և/կամ պարբերաբար հոգեբանական բռնություն են գործադրում նրա նկատմամբ.
- երեխայի դեմ ուղղված դիտավորյալ հանցագործություն կատարելու համար:

Ընտանեկան օրենսգրքի 63-րդ հոդվածը նաև թույլ է տալիս դատարանի կողմից ծնողական իրավունքների ժամանակավոր կասեցում (ընտանեկան օրենսգրքով կոչվում է «ծնողական իրավունքների սահմանափակում») այն դեպքում, երբ ծնողի վարքագիծը վտանգում է երեխային, բայց բացակայում են ծնողական իրավունքների դադարեցման հիմքերը: Ծնողական իրավունքների սահմանափակման առավելագույն ժամկետը 6 ամիս է, որից հետո տեղի է ունենում դատական քննություն, և եթե ծնողը ուղղիչ գործողություն չի ձեռնարկել, ծնողական իրավունքները դադարեցվում են: Սկզբունքորեն, 63-րդ հոդվածը նախատեսված է որպես ծնողական իրավունքների չհիմնավորված դադարեցման երաշխիք, ինչը ողջունելի է: Սակայն, երեխային ավելի լավ հոգ տանելու համար ծնողին աջակցություն ցուցաբերելու կենսունակ մեխանիզմի և խիստ մոնիթորինգի չափանիշների բացակայության դեպքում 63-րդ հոդվածը վերածվում է ձևականության: Ավելին, 6-ամսյա վերջնաժամկետը չափազանց խիստ է և այն պահպանելն անհնարին է այն դեպքերում, երբ երեխային խնամելու ծնողի կարողությունների վերականգնումը պահանջում է ավելի ինտենսիվ միջամտություններ, որոնք կարող են երկար ժամանակ տևել (օրինակ՝ թմրամոլության բուժման և վերականգնման դեպքում): Այդուհանդերձ, սույն բացերի և կարիքների գնահատմամբ չի հաջողվել գտնել ընտանիքի վերամիավորմանը նպաստող կոնկրետ քաղաքականության ապացույցներ:

չարաշահման և այլ արարքների ու վարքագծի, որոնք կարող են հանգեցնել ծնողական իրավունքների դադարեցմանը և, եթե միջոցներ չձեռնարկվեն, ծնողական իրավունքների դադարեցմանը: Թեև որևէ ապացույց չկա, որ այդ արարքներն ու վարքագիծը իրականում տարածված են, ծնողական կարողությունների զարգացման համար օժանդակ մեխանիզմների բացակայությունը պահանջում է ծնողական իրավունքների դադարեցման կարգավորման վրա կենտրոնացում՝ որպես տեղահանված երեխաների, այդ թվում՝ իրենց ընդլայնված ընտանիքի մյուս անդամներից անջատված տարիանված երեխաների հետ կապված խնդիրներ:

Առաջարկվում է փոփոխել Ընտանեկան օրենսգիրքը՝ հանելու ծնողական իրավունքների կասեցման (սահմանափակման) 6-ամսյա ժամկետը և դատարաններին վերապահել հայեցողական լիազորություններ՝ յուրաքանչյուր գործով որոշում կայացնելու՝ հիմնվելով բացառապես երեխայի շահերի վրա և անհատական հիմքերով: Առաջարկվում է նաև ընդունել օժանդակ կանոնակարգեր՝ հստակորեն սահմանելու ծնողական իրավունքները սահմանափակված ծնողներին ծառայությունների մատուցման կարգը, վերահսկելու նրանց կողմից դատարանի որոշմամբ սահմանված պայմաններին համապատասխանությունը և գործնական ծրագրի իրականացումը, որի վերջնական նպատակն է նպաստել ընտանիքի վերամիավորմանը, երբ դա բխում է երեխայի շահերից:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 58-րդ հոդվածով երեխայի կյանքը կամ առողջությունը վտանգող անմիջական սպառնալիքի դեպքում խնամակալության և հոգաբարձության մարմինն իրավասու է անմիջապես երեխային վերցնելու ծնողներից (նրանցից մեկից) կամ այն անձանցից, որոնց խնամքին է հանձնված երեխան: Սակայն, ԱԶ-ները նշել են, որ այս հարցում կարողությունների զարգացում տեղի չի ունենում, և երեխաների հետ առաջին շփումն ունեցող ոստիկանության ծառայողները (որոնք սովորաբար առաջինն են արձագանքում նման արտակարգ իրավիճակներին), և խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների աշխատակիցները նույնպես կարիք ունեն վերապատրաստման՝ ապահովելու արագ, արդյունավետ և հետևողական արձագանք, որը բխում է երեխայի շահերից:

Անհապաղ տեղավորման լիազորությունների իրականացման հետ կապված մեկ այլ մտահոգություն վերաբերում է 58-րդ հոդվածի 2-րդ մասին, որի համաձայն՝ երեխային վերցնելիս խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը պարտավոր է անհապաղ ապահովել երեխայի ժամանակավոր տեղավորումը և յոթ օրվա ժամկետում դիմել դատարան՝ ծնողներին (նրանցից մեկին) ծնողական իրավունքներից զրկելու կամ նրանց ծնողական իրավունքները սահմանափակելու հայցով: Այս մտահոգությունը երկակի բնույթ է կրում.

- Նախ, Ընտանեկան օրենսգիրքը չի նշում այն հաստատությունը, որտեղ երեխան պետք է տեղավորվի, և չի սահմանում անվտանգ վայր հասկացությունը:
- Երկրորդ, անհապաղ տեղավորումը կարող է պայմանավորված լինել բազմաթիվ հանգամանքներով, որոնց մի մասը չեն պահանջում ծնողական իրավունքների դադարեցում: Օրինակ՝ երեխան կարող է անմիջական վտանգի ենթարկվել խնամակալի հետ համատեղ բնակվող դաժան զուգընկերոջ կամ ընտանիքի մեկ այլ անդամի կողմից, սակայն իրավախախտին տանից հեռացնելը կամ խնամակալ ծնողի տեղափոխումը արդյունավետ լուծում կարող է լինել, որը չի պահանջում ծնողական իրավունքների դադարեցում կամ սահմանափակում: Ավելին, 7-օրյա ժամկետով անհապաղ տեղավորումը՝ առանց դատարանի հաստատման, նույնպես հակասում է երեխայի շահերին և ընտանեկան միջավայր ունենալու երեխայի իրավունքին: Հետևաբար, ցանկալի է, որ 24 կամ 48-ժամյա անհապաղ տեղավորումը լինի կանխադրված տարբերակը, որից հետո այն կարող է երկարաձգվել միայն դատարանի կողմից: Ծնողական իրավունքների դադարեցումը կամ սահմանափակումը պետք է կիսարժի միայն այն դեպքում, երբ մյուս բոլոր միջոցները ձախողվել են կամ, երբ որոշվել է, որ դրանք չեն ծառայում երեխայի շահերին:

Առաջարկվում է վերանայել անհապաղ տեղավորմանը վերաբերող ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի դրույթները, որպեսզի 1) ներդրվի անվտանգ վայրի հայեցակարգը, 2) առավելագույնը 48 ժամվա ընթացքում նախատեսվի անհապաղ տեղավորման որոշման պարտադիր դատական քննություն, և 3) ներդրվի ծնողական իրավունքների չհիմնավորված դադարեցման կամ սահմանափակման դեմ մեխանիզմ՝ սահմանափակելով այն միայն բացառիկ հանգամանքներով, երբ մյուս բոլոր միջոցները ձախողվել են կամ այլ կերպ համարվել են երեխայի շահերին չհամապատասխանող:

Բացերի և կարիքների գնահատումը չի հայտնաբերել մշտական կացության պլանավորումն ապահովելու հատուկ մեխանիզմներ՝ բացի Ընտանեկան օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի դրույթից, որի համաձայն երրորդ անձի կողմից երեխայի որդեգրման համար պահանջվում է երեխայի խնամակալի համաձայնությունը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատարանը որոշում է, որ նման համաձայնությունը հակասում է երեխայի շահերին: Մշտական կացության պլանավորման վրա համեմատաբար քիչ ուշադրություն հատկացնելը կարող է առնվազն մասամբ պայմանավորված լինել այն հանգամանքով, որ ծնողական խնամքից զրկված երեխաների մեծ մասը խնամվում է իրենց հարազատների կողմից խնամակալության ծրագրի շրջանակներում, իսկ որդեգրողի համակարգը դեռ նոր է (*տե՛ս ստորև 6.1.2. Խնամակալության շրջանակներ և միջոցներ: Խնամակալների իրավական պարտականություններն ու խնդիրները*): Այդուհանդերձ, մշտական կացության պլանավորումը որպես հայեցակարգ պետք է լրացուցիչ քննարկվի, քանի որ Հայաստանը առաջընթաց է գրանցում խնամատարության որդեգրողի համակարգի զարգացման հարցում:

6.1.2. Խնամակալության շրջանակներ և միջոցներ: Խնամակալների իրավական պարտականություններն ու խնդիրները:

Ներկայումս գործող խնամակալության համակարգը որոշ ԱԶ-ների կողմից բնութագրվել է որպես բավականին հնացած: Հիմնական խնդիրը մոնիթորինգի մեխանիզմի բացակայությունն է (տե՛ս ստորև 6.1.3. *Կազմակերպչական միջոցներ. Կառավարության մոնիթորինգ և վերահսկողություն*), և թեև խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները սկզբունքորեն պարտավոր են զեկուցել ԱՍՀՆ-ին, զեկուցման գործընթացն անհետևողական է իսկ, երբ այն տեղի է ունենում, խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների կողմից սովորաբար դիտվում է որպես զուտ ձևականություն: Խնամակալների և հազրբարձուների վերահսկողությունը նույնպես հետևողականորեն չի իրականացվում:

Խնամակալները/ ազգակցական խնամողները որոշ դեպքերում իրավունակ են նպաստ ստանալու: Սակայն, ԱԶ-ների կարծիքով, անհրաժեշտ է արդար հավասարակշռություն գտնել խնամակալների/ազգակցական խնամակալների արդար փոխհատուցման և այնպիսի իրավիճակի կանխարգելման միջև, երբ խնամակալությունը/ազգակցական խնամքը չարաշահվում է ֆինանսական շահի համար (օրինակ՝ ծնողների կողմից «երեխաներից հրաժարվելու» խարդախ գործելակերպը, որպեսզի տատիկն ու պապիկը կարողանան որոշակի գումար վաստակել):

Մինևույն ժամանակ, որդեգրողի մասնագիտացված համակարգի զարգացումը ընթացքի մեջ է և միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում կարող է դառնալ ավանդական

խնամակալության վավեր և կայուն այլընտրանք: Մասնագիտացված որդեգրողներն արդեն վերապատրաստվել են վարքագծային խնդիրներից կամ հաշմանդամությունից առաջացած հատուկ կարիքներ ունեցող երեխաներին խնամելու համար, (Հայաստանի տերմինաբանական անվանացանկով կոչվում է «անհապաղ խնամք»), ինչպես նաև ժամանակավոր խնամքի համար (օրինակ՝ այն դեպքերում, երբ ծնողը հոսպիտալացված է, բացակայում է աշխատանքային ուղևորության պատճառով և այլն): Որդեգրողի կողմից կանոնավոր խնամքը սովորաբար տևում է 1 տարի, երկարաձգման հնարավորությամբ, անհետաձգելի խնամքը՝ 1 ամիս, երկարաձգման հնարավորությամբ:

Ընդհանուր առմամբ, ներկայումս Հայաստանում կա մոտ 75 մասնագիտացված խնամատար ընտանիք²²: Սակայն այդ ընտանիքներն, անշուշտ, ի վիճակի չեն բավարարել առկա պահանջարկը, և խնամատար ընտանիքների ներգրավումը ԱԶ-ների բնութագրմամբ բավականին խնդրահարույց է:

Առաջարկվում է անցկացնել Հայաստանում այլընտրանքային խնամքի համակարգի համապարփակ վերանայում, այդ թվում՝ ծախսերի վերահաշվարկ, և մշակել հնարավոր որդեգրողներին խրախուսելու համար առաջարկություններ:

6.1.3. Կազմակերպչական միջոցներ. Կառավարության մոնիթորինգ և վերահսկողություն

Կառավարության կողմից այլընտրանքային խնամքի հսկողությունը և վերահսկողությունը մեկից ավելի ԱԶ-ի կողմից դիտարկվել է որպես մարտահրավեր: Այս մտահոգությունների հիմքում ընկած խնդիրները հիմնականում կապված են երեխաների պաշտպանության լիարժեք ինտեգրված ազգային համակարգի բացակայության հետ (տե՛ս ստորև 6.3 *Երեխաների պաշտպանության միասնական համակարգ. Երեխաների պաշտպանության համակարգեր արտակարգ իրավիճակներում*):

Մինչդեռ «Երեխայի իրավունքների և երեխաների պաշտպանության համակարգի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագիծը²³ (այսուհետ՝ «Նախագիծ»), եթե այն ընդունվի այս գեկույցի պահի իր առկա տեսքով, որոշակիորեն կլրացնի այդ բացը, սակայն օրենքի նախագծում տրված լուծումները դեռևս բավարար չեն խնդիրը լիովին շտկելու համար:

Մասնավորապես, Նախագծի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ և 4-րդ կետերը երեխաների պաշտպանության բնագավառում իրավասու մարմինն համապատասխանաբար վերապահում են երեխաների պաշտպանության միջառարկայական խորհուրդների և այլընտրանքային խնամքի իրականացման վերահսկողության լիազորություններ: Միևնույն ժամանակ 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետով իրավասու մարմինն հանձնարարվում է որոշումներ կայացնել անհատական հիմքերով երեխաներին այլընտրանքային խնամքի

²² ԱԶ-ների կողմից մեքքերվող ոչ պաշտոնական վիճակագրություն:

²³ Այս գեկույցի ամփոփման պահին Նախագիծը նախատեսված էր ընդունել մինչև 2024 թվականի վերջը:

տեղավորման վերաբերյալ՝ հիմնվելով միջառարկայական խորհրդի առաջարկությունների վրա:

Այս մոտեցումը լողզում է իրավասու մարմնի քաղաքականությունն մշակելու և վերահսկողության գործառույթների և նրա գործառնական գործառույթների միջև սահմանը: Դա, իր հերթին, կարող է խաթարել հսկողության և վերահսկողության արդյունավետությունը: Ավելին, կախված գործերի ծանրաբեռնվածությունից, դա կարող է հանգեցնել այնպիսի իրավիճակի, երբ իրավասու մարմնի կարողությունները կարող են չհամապատասխանել տեղաբաշխման հետ կապված որոշումներ պահանջող մուտքային գործերի ծավալին, ինչը հանգեցնում է տեղաբաշխման հետ կապված որոշումների կայացման հետաձգման:

Առաջարկվում է, որ երեխաների պաշտպանության ոլորտում իրավասու մարմինը պատասխանատու լինի քաղաքականության մշակման և վերահսկողության համար, մինչդեռ գործառնական գործառույթները փոխանցվեն համայնքի մակարդակով այլ համապատասխան մարմիններին:

47-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 28-29 կետերի համաձայն՝ տեղական համայնքների ղեկավարներին վստահված է նշանակված համայնքային սոցիալական աշխատողների միջոցով ինսամակալների և հոգեբարձուների վերահսկողության իարկանացումը: Թեև համայնքի սոցիալական աշխատողները կարող են լավ շարունակական հսկողություն ապահովել որդեգրողների նկատմամբ, որդեգրողների վեաբերյալ հաղորդված լուրջ մտահոգությունները կամ մեղադրանքները պահանջում են ավելի բարձր մակարդակի քննություն: Դա կարևոր է նաև այն դեպքերում, երբ սոցիալական աշխատողը ենթադրաբար անփույթ է եղել իր վերահսկողական գործառույթները կատարելիս:

Առաջարկվում է պետական գերատեսչությունում ստեղծել հսկիչ ստորաբաժանում կամ, հնարավորության դեպքում, իրավասու մարմնին կից ստեղծել առանձին հսկիչ ծառայություն, որը պատասխանատու կլինի միջադեպերի հայտնաբերման, լուրջ խնդիրների մշտադիտարկման, ռիսկերի կառավարման և չեզոքացման համար: Պետական հսկողության ծրագիրը պետք է կիրառվի այլընտրանքային ինսամքի տակ գտնվող երեխաների բոլոր իրավիճակների համար, ներառյալ, բայց չսահմանափակվելով ԱՌԲԱ երեխաներով: Առաջարկվում է, որ պետական հսկողության ծրագիրը ապահովված լինի որակի պաշտոնական չափորոշիչների շարքով, որոնք պարտադիր կլինեն բոլոր այլընտրանքային ինսամք տրամադրողների համար, ինչպես նաև հատուկ գործառնական ուղեցույցով՝ հսկողություն իրականացնող պաշտոնյաների համար:

6.1.4. Տեղեկատվություն, արդարադատության և իրավական պաշտպանության միջոցների մատչելիություն, ներառյալ երեխաների գանգատների բարենպաստ մեխանիզմներ

Այսօրվա դրությամբ Հայաստանում չկա երեխաների համար բարենպաստ արդարադատության լիարժեք համակարգ, ոչ էլ մասնագիտացված անչափահասների դատարաններ կամ երեխաների դատարաններ: Թեև Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրքը Բարձրագույն դատական խորհրդին է վերապահում մասնագիտացված անչափահասների դատավորներ նշանակելու իրավասությունը, այդպիսի

դատարաններ չեն ստեղծվել, թեև ընդհանուր իրավասության դատարաններում գործում են մասնագիտացված դատավորներ²⁴:

Երկրորդական զոհականացման կանխարգելումը՝ միաժամանակ ապահովելով քրեական գործի քննության ամբողջականությունը, կարևոր մարտահրավեր է, որը կարող է հաջողությամբ լուծվել Բարնահուսի մոդելի ներդրման միջոցով:²⁵ Հայաստանի իշխանությունները ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ի աջակցությամբ սկսել են Բարնահուսի ներդրումը Հայաստանում և մինչ այժմ բացել են 2 «Երեխաների համար հարմար անկյուն» Երևանում և Կապանում՝ մանկական ճգնաժամային կենտրոնների հիման վրա: Հայաստանում Բարնահուսի փորձնական ծրագիրը ներառում է միջոյրտային համագործակցություն առանցքային կառույցների միջև՝ Արդարադատության նախարարության (քրեական արդարադատության բարեփոխումների համար պատասխանատու), Քննչական կոմիտեի (իրականացնող կողմ) և դատախազության (վերահսկիչ դեր): Սակայն, Հայաստանում երեխաների համար հարմար անկյունները չեն կարող համարվել իսկական Բարնահուս, քանի որ դրանք տեղակայված չեն անկախ տարածքներում և թույլ չեն տալիս տեղում իրականացնել քննչական գործողությունների ողջ շրջանակը երեխայի մասնակցությամբ: Օրինակ՝ ՀՀ առողջապահության նախարարությունը չի մասնակցում Բարնահուսին (թեև ԱԶ-ների հետ հարցազրույցներից պարզվում է, որ ներկայումս առողջապահության նախարարության հետ երկխոսություն է ընթանում՝ այդ աշխատանքում նրան ընդգրկելու նպատակով) և դատաբժշկական փորձաքննությունները դեռևս իրականացվում են ի վանդանոցներում: Թեև առողջապահության նախարարությունն աջակցում է այդ նախաձեռնությանը, սակայն, անհրաժեշտ է վերանայել առկա լիցենզավորման ընթացակարգերը՝ ապահովելու համար, որ Բարնահուսը հնարավոր լինի արտոնագրվել որպես դատաբժշկական փորձաքննություններ ապահովող հաստատություն:

Թեև չկա որևէ ապացույց, որ տեղահանված երեխաները և հատկապես ԱՌԲԱ երեխաները թիրախավորվում են լուրջ հանցագործությունների համար, շարժման մեջ գտնվող երեխաների, հատկապես՝ ԱՌԲԱ երեխաները խոցելիությունը շահագործման, ներառյալ թրաֆիքինգի նկատմամբ կարևոր է դարձնում Բարնահուս մոդելի ներդրումը երեխաների այս խմբի համար և դա շատ ողջունելի քայլ է: Միևնույն ժամանակ, ԱԶ-ները նշել են, որ երեխաների համար հարմար անկյունները բավականաչափ հայտնի կամ տարածված չեն (օրինակ, Երևանում գործող փաստաբաններից ոմանք տեղյակ չեն եղել քաղաքում երեխաների համար հարմար անկյունի առկայության մասին):

Առաջարկվում է շարունակել Բարնահուսի մոդելի ներդրման ջանքերը, և ներկայումս գործող երեխաների համար հարմար անկյունները վերածել Բարնահուսի լիարժեք հաստատությունների, որոնք կտրամադրեն քրեական և երեխաների պաշտպանության քննությանն առնչվող ծառայությունների ողջ շրջանակը, ներառյալ՝ հարցաքննությունները, հեռավար կամ ֆոտոմատրիցայի վրա հիմնված

²⁴Տե՛ս «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայով սահմանված պարտավորությունների կատարման վերաբերյալ Հայաստանի մարդու իրավունքների պաշտպանի 2023 թ. հատուկ զեկույցը:

²⁵Բարնահուսը հանցագործության տուժող երեխաների և ականատեսների համար միջառարկայական միջգերատեսչական ծառայությունների մոդել, որը նպաստում է քրեական գործերի ու երեխաների պաշտպանության հարցերով վարույթների զուգահեռ և համակարգված անցկացմանը և կանխում է երկրորդական զոհականացումը՝ համապատասխան գործակալություններին և ծառայություններին երեխաների համար բարենպաստ և անվտանգ միջավայրում միավորելու միջոցով:

Նույնականացման ընթացակարգերը և երեխաների դատաբժշկական փորձաքննությունները (համապատասխան զննումներ կատարելու համար պատշաճ ռեսուրսների առկայությամբ)՝ ինչպես աղջիկների, այնպես էլ տղաների համար:

Տեղահանված երեխաների, այդ թվում՝ ԱՌԲԱ երեխաների համար համապատասխան տեղեկատվության և խորհրդատվության մատչելիության ապահովումը չափազանց կարևոր է նրանց իրավունքների և բարեկեցության պաշտպանության համար ցանկացած համատեքստում, հատկապես քրեական և վարչական դատավարության շրջանակներում: Այդ տեղեկատվությունը պետք է հաղորդվի երեխայի համար հասկանալի լեզվով և նրա տարիքին և զարգացմանը համապատասխան ձևով: Տեղեկատվությունը պետք է տրամադրվի և՛ երեխային, և՛ երեխայի խնամակալին, և չպետք է ենթադրել, որ եթե խնամակալը տեղեկացված է, ապա երեխային տեղեկացնելու կարիք չկա:

«Երեխաների իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ յուրաքանչյուր երեխա իրավունք ունի ազատորեն արտահայտելու իր կարծիքը, որոնելու, ստանալու և հաղորդելու գաղափարներ ու տեղեկատվություն հաղորդակցության ցանկացած միջոցով: Երեխայի տեղեկատվություն ստանալու իրավունքը կարող է սահմանափակվել օրենքով: Բացի այդ, «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքը ներառում է մի շարք դրույթներ, որոնք սահմանում են փախստականների և ապաստան հայցողների մասին տեղեկություններ տրամադրելու պետական մարմինների պարտականությունները:

Միևնույն ժամանակ պահանջվում է իրականացման կառուցակարգերի հետագա կատարելագործում՝ ապահովելու համար, որ տեղահանված բոլոր երեխաները, ներառյալ ԱՌԲԱ երեխաները, ստանան հստակ և համապարփակ տեղեկատվություն իրենց իրավունքների և իրենց վրա ազդող գործընթացների և ընթացակարգերի վերաբերյալ: Այն պետք է ներառի մանրամասն բացատրություններ խնամակալության միջոցների շրջանակի, խնամակալների և խնամակալության մարմինների հատուկ դերերի և պարտականությունների, իրավական օգնության մատչելիության կառուցակարգերի և գանգատներ ներկայացնելու կամ փոխհատուցում ստանալու գործընթացների վերաբերյալ: Տեղեկատվությունը պետք է պարբերաբար թարմացվի և հասանելի լինի երեխաներին տարիքին համապատասխան և դյուրըմբռնելի ձևաչափով:

Պարտադիր է, որ յուրաքանչյուր երեխային տեղեկատվությունը տրամադրվի այն լեզվով, որը նա հասկանում է կամ ողջամտորեն ակնկալվում է, որ պետք է հասկանա: Դա, ըստ անհրաժեշտության, ներառում է գրավոր կամ բանավոր թարգմանիչների ներգրավումը արդյունավետ հաղորդակցություն ապահովելու համար: ԱԶ-ների հետ հարցազրույցները բավարար փաստեր չտրամադրեցին պարզելու համար, թե արդյոք ոչ հայախոս երեխաներին իրենց հասկանալի լեզվով տեղեկատվության լիարժեք հասանելիություն ապահովելու հարցում խնդիրները պահպանվում են, սակայն, հաշվի առնելով լեզվական հատուկ կարիքներ ունեցող երեխաների կրթության մատչելիության հետ կապված մարտահրավերները (տե՛ս ստորև 6.3.2. *Երեխաների պաշտպանության համակարգերն արտակարգ իրավիճակներում. Երեխաների պաշտպանությունը հումանիտար միջավայրում*), այս հարցը լրացուցիչ ուսումնասիրություն է պահանջում:

Տեղեկատվությունը պետք է ուղղակիորեն հասանելի լինի հենց երեխաներին, այլ ոչ միայն հաղորդվի խնամակալների միջոցով: Թեև խնամակալները պարտավոր են աջակցել և օգնել

ԱՌԲԱ երեխաներին, երեխաները պետք է ունենան ինքնուրույն տեղեկատվություն ստանալու իրավունք, հատկապես այն որոշումների վերաբերյալ, որոնք ազդում են նրանց իրավական կարգավիճակի և բարեկեցության վրա: Պետությունները պետք է ուղիներ ստեղծեն, որպեսզի երեխաները տեղեկատվություն ստանան անմիջապես իրավասու մարմիններից կամ վստահելի կազմակերպություններից՝ ապահովելով թափանցիկությունը և նվազեցնելով տեղեկատվության գաղտնիության կամ խեղաթյուրման վտանգը: Այս հարցի վերաբերյալ նույնպես անհրաժեշտ է լրացուցիչ հետազոտություններ անցկացնել՝ պարզելու, թե արդյոք գործնականում դա այդպես է:

Ապահովելու համար, որ տեղահանված երեխաները, ներառյալ ԱՌԲԱ երեխաները, արդյունավետ հասանելիություն ունենան արդարադատությանը, Հայաստանի իրավական համակարգը պետք է կարողանա ստանալ և քննարկել գանգատները երեխաներից կամ նրանց անունից: Դա պետք է արվի հարգելով, պաշտպանելով և ապահովելով նրանց իրավունքները: Ընթացակարգերը և հաղորդակցությունը պետք է հարմարեցվեն երեխայի տարիքին և հասունության մակարդակին՝ միաժամանակ ապահովելով աջակցող միջավայր գանգատի քննության ողջ ընթացքում: Սակայն, ներկա պահի դրությամբ տեղահանված երեխաների, ներառյալ ԱՌԲԱ երեխաների համար հարմար և մատչելի գանգատների ուղիներ չկան:

Առաջարկվում է ներդնել մեխանիզմներ՝ ապահովելու համար, որ տեղահանված երեխաները, ներառյալ ԱՌԲԱ երեխաները, ստանան լեզվի և զարգացման տեսանկյունից համապատասխան տեղեկատվություն, ներառյալ անհրաժեշտության դեպքում բանավոր և գրավոր թարգմանչական ծառայությունների մատչելիությունը: Մատչելիությունը պետք է ներառի նաև զգայական և նյարդային զարգացման խանգարումներ ունեցող երեխաների տեղեկատվության հասանելիության խոչընդոտների վերացումը (օրինակ՝ բրայլյան գրառմամբ տեղեկատվություն, ժեստերի լեզվից թարգմանություն, լրացուցիչ և այլընտրանքային հաղորդակցության օգտագործում և այլն): Առաջարկվում է նաև ստեղծել երեխաների համար հարմար, մատչելի և անվտանգ գանգատների մեխանիզմներ, որոնք ենթակա են տվյալների պաշտպանության և գաղտնիության խստագույն երաշխիքների, ինչպես նաև ստեղծել հաշվետվողականության կառուցակարգեր՝ գանգատների հետ կապված ցանկացած սխալ կամ թերություն վերացնելու համար:

Իրավաբանական ներկայացուցչությունը և իրավաբանական օգնության մատչելիությունը ևս մեկ կարևոր խնդիր է, որը պետք է լուծվի: Թեև Հայաստանը սահմանել է անվճար իրավաբանական օգնության օրենսդրական դրույթներ, հատկապես խոցելի խմբերի համար, այդ դրույթների գործնական կիրառումը պահանջում է հրատապ ուշադրություն և կատարելագործում:

«Փաստաբանության մասին» օրենքի 41-րդ հոդվածը տարածվում է անվճար իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքի վրա, այդ թվում՝ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների և նմանատիպ հանգամանքներում գտնվող այլ երեխաների, ինչպես նաև ապաստան հայցողների և փախստականների: «Փախստականների և ապաստանի մասին» օրենքի 16.1-րդ հոդվածը սույն օրենքի 13-րդ հոդվածով թվարկված մարմիններից նաև պահանջվում է ապաստանի հայցն ընդունելիս ապաստան հայցողներին

և փախստականներին տեղեկացնել անվճար իրավաբանական օգնության իրենց իրավունքի մասին:

Չնայած այս օրենսդրական կարգավորումների առկայությանը, ԱՌԲԱ երեխաների համար անվճար իրավաբանական օգնության գործնական իրականացումը դեռևս պետք է լրացուցիչ գնահատվի: ԱԶ-ների հետ հարցազրույցների ընթացքում չեն նշվել որևէ դեպքեր, երբ ԱՌԲԱ երեխաները դիմել են իրավաբանական օգնության: Թեև դրա պատճառները վերջնականապես չեն պարզել, հնարավոր պատճառներից մեկը, որը պետք է ուսումնասիրվի, խնամակալների և երեխաների տեղեկացվածության բացակայությունն է ԱՌԲԱ երեխաների իրավունքների և անվճար իրավաբանական օգնության համար նրանց իրավունակության մասին:

Առաջարկվում է քայլեր ձեռնարկել ԱՌԲԱ երեխաների համար իրավական ներկայացուցչության մատչելիությունն ուժեղացնելու համար՝ բարձրացնելով ԱՌԲԱ երեխաների անվճար իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքի մասին իրազեկվածությունը և ապահովելով, որ դատական գործընթացներում ներգրավված բոլոր կողմերը տեղեկացված լինեն այդ իրավունքի մասին:

Հաշվի առնելով տեղահանված երեխաների, մասնավորապես՝ ԱՌԲԱ երեխաների խոցելիությունը քրեական զոհականացման նկատմամբ, հարկ է նշել, որ երեխաների դեմ և/կամ նրանց վրա ազդող հանցագործությունների բացահայտումը ոստիկանության կողմից ավելի մեծ առաջնահերթության է արժանանում: Հարցազրույցին մասնակցած ԱԶ-ները ընդունել են, որ բացահայտմանը խանգարում են մի շարք գործոններ, որոնցից մի քանիսը սոցիալ-մշակութային են (օրինակ, հարևանները, ովքեր պետք է հիմնավորապես կասկածեն երեխաների նկատմամբ բռնության մասին, հազվադեպ կամ ընդհանրապես չեն հայտնում իրենց կասկածների մասին ոստիկանությանը): Միևնույն ժամանակ, ինքնուրույն հաղորդող երեխաների թվի աճ է նկատվում: Նշվել է նաև, որ բժիշկները՝ որպես լիազորված իրազեկողներ, ավելի հաճախ են կարողանում ճանաչել ոչ պատահական վնասվածքները, ինչպես նաև հնարավոր բռնության, այդ թվում՝ երեխաների նկատմամբ սեռական բռնության վարքային նշանները:

Սակայն, երեխաների նկատմամբ սեռական բռնության հարցում լուրջ մարտահրավեր է առաջին արձագանքող բժիշկների համար կենսաբանական նմուշներ հավաքելու ընթացակարգի բացակայությունը, ինչը հանգեցնում է ուշացումների և ֆիզիկական ապացույցների անդամալի կորստի: Այս մարտահրավերը գիտակցումը և՛ ոստիկանությունը, և՛ ԱՆ-ն, և այժմ խորհրդակցություններ են ընթանում համապատասխան ընթացակարգերի ներդրման ուղղությամբ: Մեխանիզմներից մեկը, որը դիտարկվում է իրագործման համար, բժիշկների/հաստատությունների ցանցի ստեղծումն է, որոնք լիցենզավորված են սեռական բռնության վերաբերյալ հրատապ հետազոտություններ անցկացնելու համար՝ օգտագործելով սեռական բռնության ապացույցների հավաքածուները:

Բացի այդ, ոստիկանությունը առաջնահերթություն է տալիս համայնքային ոստիկանության ծառայողների կարողունակությունների զարգացմանը, այդ թվում՝ մշակութային և հաղորդակցական՝ նպաստելու վստահության վրա հիմնված հարաբերություններին այն համայնքների հետ, որոնց նրանք ծառայում են: Ակնկալվում է, որ դա կհանգեցնի ավելի լավ

երկրորդական կանխարգելման, ինչպես նաև հանցագործությունների արդյունավետ բացահայտման:

Առաջարկվում է լիարժեք աջակցություն ցուցաբերել սեռական բռնության ապացույցների հավաքածուների օգնությամբ սեռական ոտնձգությունների անհապաղ հետազոտություններ անցկացնելու համար լիցենզավորված բժիշկների/բժշկական հաստատությունների ցանցի ստեղծման նախաձեռնությամբ:

Իրավապահ մարմինների հետ անմիջապես առնչվող երեխաների, այդ թվում՝ հանցագործության տուժողների և վկաների, ինչպես նաև հանցագործության մեջ կասկածվող կամ մեղադրվող երեխաների նկատմամբ քրեական հետախուզության ընթացքում բարենպաստ մոտեցումը նույնպես անուղղակիորեն վերաբերում է տեղահանված երեխաների իրավիճակին: Թեև Քրեական դատավարության նոր օրենսգիրքը («ՔԴՕ») նախատեսում է երեխաների կարիքներին հարմարեցված մի շարք երաշխիքներ, դեռևս կան բացեր և գործնական մարտահրավերներ, որոնք պետք է լուծվեն:

Նոր ՔԴՕ-ն, ի լրումն երեխաների հարցաքննության հետ կապված դրույթների (որոնք ներառված էին նաև նախորդ ՔԴՕ-ում), անդրադառնում է երեխաներին առնչվող քննչական և դատավարական այլ գործողություններին: Սակայն, այն չի պարունակում դրանց իրականացման վերաբերյալ կոնկրետ մանրամասներ և նվազագույն լրացուցիչ երաշխիքներ է տրամադրում քրեական դատավարության ընթացքում հանցագործության վկա կամ տուժող երեխաների վրա բացասական ազդեցությունը մեղմելու համար, ընդ որում չկա հատուկ օրենսդրություն, որը կանդրադառնա նաև այդ խնդիրներին: Ավելին, մինչդեռ ՔԴՕ-ի 327-րդ հոդվածը թույլատրում է դատավարության ընթացքում տուժողի և/կամ վկայի ցուցմունքները ներկայացնել հեռակա կարգով, իսկ 330-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը իրավական հիմք է ստեղծում երեխայի նախաքննական հարցաքննության տեսալսողական ձայնագրությունը որպես հիմնական ապացույց օգտագործելու համար, այն հազվադեպ է կիրառվում:

Սակայն, թեև ՔԴՕ-ի 24-րդ հոդվածը ընդգծում է նախաքննությունն ու դատաքննությունը ողջամիտ ժամկետներում ավարտելու կարևորությունը, այն չի սահմանում հատուկ ժամկետներ երեխաների հետ կապված վարույթներում: Թեև առկա է Բարձրագույն դատական խորհրդի որոշումը (65-Ո-165) «Գործերի քննության միջին տեվոդության ուղենշային ժամկետները՝ ըստ գործերի առանձին տեսակների եվ բարդության սահմանելու մասին», երեխաների հետ կապված գործերի քննության միջին տևողության համար ուղենշային ժամկետներ սահմանված չեն:

ՔԴՕ-ի 212-րդ հոդվածի համաձայն՝ երեխայի մասնակցությամբ քննչական գործողության կատարմանը ներգրավվում է Կառավարության սահմանած կարգով որակավորված հոգեբան: Սակայն, այս հարցի վերաբերյալ պաշտոնական գործառնական ուղեցույց չկա (տե՛ս նաև ստորև 6.1.5. *Ռեսուրսներ, հավաքագրում, որակավորում և վերապատրաստում*):

Առաջարկվում է վերանայել Քրեական դատավարության օրենսգիրքը՝ լրացուցիչ երաշխիքներ ներդնելու համար, որոնք կապահովեն, որ քրեական դատավարությունը երեխաների համար լինի բարենպաստ և արագ ընթանա: Մասնավորապես, առաջարկվում է, որ այն դրույթները, որոնք թույլ են տալիս երեխայի հետ հարցազրույց անցկացնել հեռակա կարգով (առանց տեսողական շփման) կամ օգտագործել երեխայի հարցաքննությունը որպես գլխավոր ապացույց

դատաքննության ընթացքում, ավելի լայնորեն կիրառվեն՝ հիմնվելով շահերի որոշման վրա: Եթե երեխային հեռակա կարգով են հարցաքննում, այլ ոչ թե օգտագործվում է նրա նախաքննական հարցազրույցի ձայնագրությունը, կողմերին պետք է արգելվի ուղղակիորեն հարցեր տալ երեխային և փոխարենը նրանք պետք է իրենց հարցերն ուղղեն դատավորի միջոցով:

Առաջարկվում է նաև, որ Բարձրագույն դատական խորհուրդը և Քննչական կոմիտեն մշակեն և ներդնեն գործառնական ուղեցույցներ երեխաների հետ կապված վարույթների վարման համար, այդ թվում՝ խոցելի խմբերի, ինչպիսիք են ԱՌԸԱ երեխաները:

6.1.5. Ռեսուրսներ, հավաքագրում, որակավորում և վերապատրաստում

Բացերի և կարիքների գնահատումը բացահայտել է որդեգրման համակարգի ավելի լավ ռեսուրսների ապահովման և որդեգրողների հավաքագրման և նրանց կարողությունների զարգացման համար ավելի մեծ ներդրումների կարիքը: Մասնավորապես, շեշտը պետք է դրվի որդեգրման մասնագիտացված համակարգի զարգացման վրա, որը միջին և երկարաժամկետ հատվածում կապասարկի որդեգրողի ծառայությունների կարիք ունեցող երեխաների տարբեր խմբերին, ներառյալ լուրջ բռնության ենթարկված երեխաներին, օրենքի հետ խնդիրներ ունեցող երեխաներին (օրինակ՝ ֆորմալ արդարադատության համակարգից շեղված երեխաներին), հաշմանդամություն ունեցող և ողջամիտ հարմարությունների այլ հատուկ կարիքներ ունեցող երեխաներին:

Առաջարկվում է նաև ավելի մեծ ներդրումներ կատարել սոցիալական աշխատողների կարողությունների զարգացման համար, ինչը կպահանջի հատուկ այդ նպատակով նախատեսված բյուջետային հատկացումներ (տե՛ս ստորև 6.3. Երեխաների պաշտպանության միասնական համակարգեր. Երեխաների պաշտպանությունը արտակարգ իրավիճակներում բաժնի 6.3.3. ենթաբաժինը՝ Ռեսուրսներ, հավաքագրում, որակավորում և վերապատրաստում):

Առաջարկվում է, որ ծնողների՝ իրենց երեխաներին խնամելու կարողությունը խրախուսման և ամրապնդման քաղաքականության ներդրումը (տե՛ս վերևում 6.1.1. Այլընտրանքային խնամքի ձևերը. Ընտանիքի վրա հիմնված այլընտրանքներ ինստիտուցիոնալացմանը. Մշտական խնամքի պլանավորում) տեղի ունենա երեխաների պաշտպանության միասնական ազգային համակարգի, այդ թվում՝ երեխաների պաշտպանության մասնագիտացված սոցիալական աշխատուժի զարգացման համատեքստում, ապահովելով նման աջակցություն տրամադրելու համար համապատասխան վերապատրաստված բավարար թվով սոցիալական աշխատողներ և ռեսուրսներ: Առաջարկվում է նաև ամրապնդել միջգերատեսչական համագործակցությունը բոլոր մակարդակներում՝ արդյունավետ ուղղորդումներին նպաստելու համար:

Ինչպես վերը քննարկվեց 6.1.4 բաժնում՝ *Տեղեկատվություն, արդարադատության և իրավական պաշտպանության միջոցների մատչելիություն, ներառյալ երեխաների համար բարենպաստ գանձատների մեխանիզմները*, ԶԴՕ 212-րդ հոդվածը նախատեսում է համապատասխան

որակավորում ունեցող հոգեբանների ակտիվ դերը երեխաների հետ կապված քննչական գործողություններում: Սակայն, այս գործունեության մեջ ներգրավված հոգեբանները հաճախ չունեն բավարար մասնագիտական կարողություններ և մասնագիտացված գիտելիքներ: Չկա նաև երեխաների հարցաքննությունում ներգրավված հոգեբան միջնորդների մասնագիտական հավաստագրման կամ հավատարմագրման համակարգ:

Չեռևաբար առաջարկվում է ներդնել մասնագիտական հավաստագրման կամ հավատարմագրման համակարգ այն հոգեբանների համար, ովքեր մասնակցում են երեխաների հարցաքննություններին և երեխաների հետ կապված այլ ընթացակարգային գործողություններին, ինչպես նաև ստեղծել ռեեստր, որը թույլ կտա քննչական գործողություններին մասնակցել միայն ռեեստրում հավաստագրված հոգեբաններին: Առաջարկվում է նաև, որ ռեեստրում հավաստագրված հոգեբաններն անցնեն կանոնավոր կատարողականի գնահատում և վերապատրաստում:

6.1.6. Համագործակցություն և համակարգում

Այլընտրանքային խնամքի նկատմամբ ամբողջական մոտեցում որդեգրելը, որն առաջնահերթություն է տալիս երեխայի շահերին, պահանջում է միջոլորտային համակարգման և համագործակցության զգալի աստիճան: Հայաստանում այդ համակարգումն ու համագործակցությունը դեռ նախնական փուլում է: Միջոլորտային համակարգումը և համագործակցությունը նույնպես անբավարար են արդարադատության մատչելիության հարցում:

Այս համատեքստում առաջարկվում է ընդլայնել միջառարկայական համագործակցությունը, որը պետք է ներառի համապատասխան բոլոր պետական մարմինների, իրավաբան մասնագետների, մասնագիտացված ՀԿ-ների և այլ շահագրգիռ կողմերի սերտ համակարգում՝ երեխաների պաշտպանության և երեխաների համար բարենպաստ արդարադատության ամբողջական մոտեցում ապահովելու համար: Սա կարելի է իրականացնել, մասնավորապես, երեխաների պաշտպանության ինտեգրված ազգային համակարգի մշակման, ինչպես նաև միջգերատեսչական կանոնակարգերի ընդունման միջոցով, որոնք կարգավորում են երեխաների համար բարենպաստ արդարադատության համակարգի գործունեության հատուկ ասպեկտները, ներառյալ երեխաների խոցելի խմբերի, այդ թվում՝ ԱՌԲԱ երեխաների համար արդարադատության մատչելիությունը:

6.2. Միգրացիա և ապաստան

6.2.1. Ընդհանուր ակնարկ. Օրենսդրական, քաղաքական և ինստիտուցիոնալ շրջանակ

Հայաստանը 1990 թվականի սկզբից միջազգային պաշտպանություն է ցուցաբերել տեղահանված բնակչությանը: Այդ ժամանակվանից ի վեր Հայաստանը բախվեց

փախստականների մի քանի ճգնաժամերի, որոնցից առաջինն ու ամենամեծը Ադրբեջանից էթնիկ հայ փախստականների հոսքն էր:

Ըստ Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության տվյալների՝ 1988-1992 թվականներին Հայաստանը ընդունել է ավելի քան 420 000 փախստականների և տեղահանվածների, որոնցից շուրջ 360 000-ը Ադրբեջանից հեռացած էթնիկ հայեր են, մնացածը՝ հետխորհրդային այլ երկրներից²⁶: Հաջորդ մեծ հոսքը, որը սկսվել էր 2004 թվականի վերջին, Իրաքից էր: Պատերազմի պատճառով Իրաքից շուրջ 1000 էթնիկ հայեր Հայաստանում ստացել են փախստականի կամ ժամանակավոր ապաստանի կարգավիճակ²⁷: Հերթական զանգվածային հոսքը Սիրիայից էր: Պաշտոնական տվյալներով՝ 2020 թվականի մայիսի դրությամբ 2011 թվականի պատերազմի սկսվելուց ի վեր Հայաստան էր ժամանել շուրջ 22 000 սիրիացի, որոնցից մոտ 14 000-ը մնացել է երկրում: Ժամանողների մեծամասնությունը էթնիկ հայեր են և, Հայաստանի քաղաքացիությունն ունենալով, համարվում են փախստականի նման իրավիճակում գտնվող²⁸:

2023 թվականի դեկտեմբերի դրությամբ Հայաստանը ընդունել է 150 725 տեղահանվածների և փախստականների (ներառյալ 145 966 փախստական, 4124 փախստականի նման իրավիճակում գտնվող անձ, 635 ապաստան հայցող և 520 քաղաքացիություն չունեցող անձ)²⁹: Ապաստան հայցողների ծագման երկրների թվում 2023թ. առաջատարները Իրաքը, Իրանը, Ուկրաինան և Եգիպտոսն են: 2023 թվականի սեպտեմբերի վերջին վերսկսված ռազմական գործողությունները պատճառ դարձան ավելի քան 100 000 փախստականների Հայաստան ժամանման: Հայաստանը նաև ընդունել է 520 քաղաքացիություն չունեցող անձանց³⁰: Փախստականի նման իրավիճակում հայտնված մարդկանց մեծամասնությունը (ավելի քան 100 000) տեղահանվել է 2020 և 2023 թվականներին տարածաշրջանում հակամարտության սրման հետևանքով: Բացի վերը նշված բնակչությունից, Հայաստանում փախստականներ են գտնվում նաև Լիբանանից, Ուկրաինայից, Թուրքիայից, Կուբայից և այլն³¹:

Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության տրամադրած վիճակագրական տվյալների համաձայն՝ 2019 թվականին Հայաստանն ընդունել է 248 ապաստան հայցող, 2020 թվականին՝ 207, 2021 թվականին՝ 260, 2022 թվականին՝ 968, իսկ 2023 թվականին՝ 817³²: Ապաստան

²⁶ Միգրացիոն ծառայություն Միգրացիոն քաղաքականության մշակման միջազգային կենտրոնի (ՄԶԿ) հայաստանյան ներկայացուցչության աջակցությամբ, 2013 – 2017 թթ. «Հայաստանի Հանրապետության ընդլայնված միգրացիոն պրոֆիլը», Էջ 10, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <http://migration.am/migration-profile?lang=en>:

²⁷ Միավորված ազգերի կազմակերպության փախստականների հարցերով գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի (ՄԱԿ ՓԳՀ) պաշտոնական կայքէջ, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.unhcr.org/news/latest/2009/7/4a4e20db6/unhcr-inaugurates-residential-block-iraqi-refugees-armenia.html>:

²⁸ Միավորված ազգերի կազմակերպության փախստականների հարցերով գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի (ՄԱԿ ՓԳՀ) պաշտոնական կայքէջ, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.unhcr.org/news/stories/2020/5/5ecf78874/unhcr-helps-displaced-syrian-armenians-facing-hardship-amid-pandemic.html>:

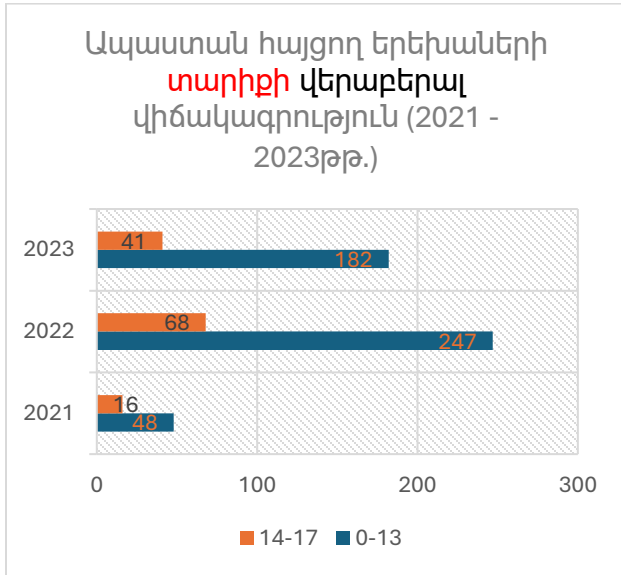
²⁹ Միավորված ազգերի կազմակերպության փախստականների հարցերով գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի (ՄԱԿ ՓԳՀ) պաշտոնական կայքէջ, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.unhcr.org/armenia.html> ; <https://www.unhcr.org/am/en/figures-at-a-glance>:

³⁰ Միավորված ազգերի կազմակերպության փախստականների հարցերով գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի (ՄԱԿ ՓԳՀ) պաշտոնական կայքէջ, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.unhcr.org/armenia.html>; <https://www.unhcr.org/am/en/figures-at-a-glance>:

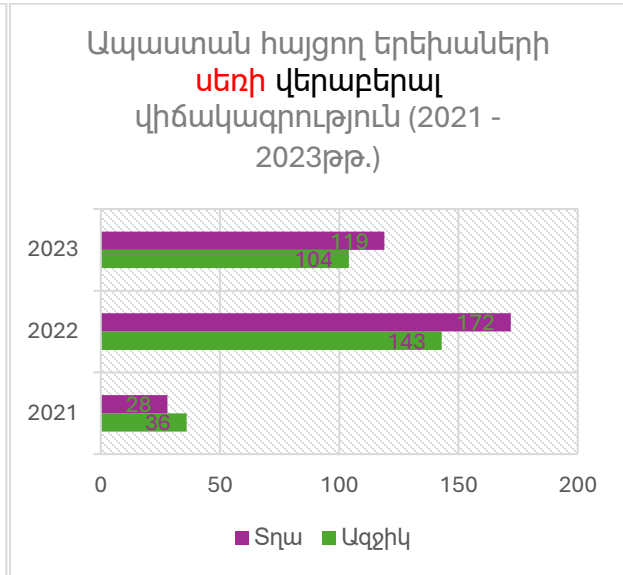
³¹ Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության պաշտոնական կայքէջ, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <http://migration.am/statistics>:

³² Լույս տեղում:

հայցողների թիվը կտրուկ աճել է 2022 և 2023 թվականներին: 2022 թվականին ապաստան հայցողների մոտ կեսը Ուկրաինայից էր:

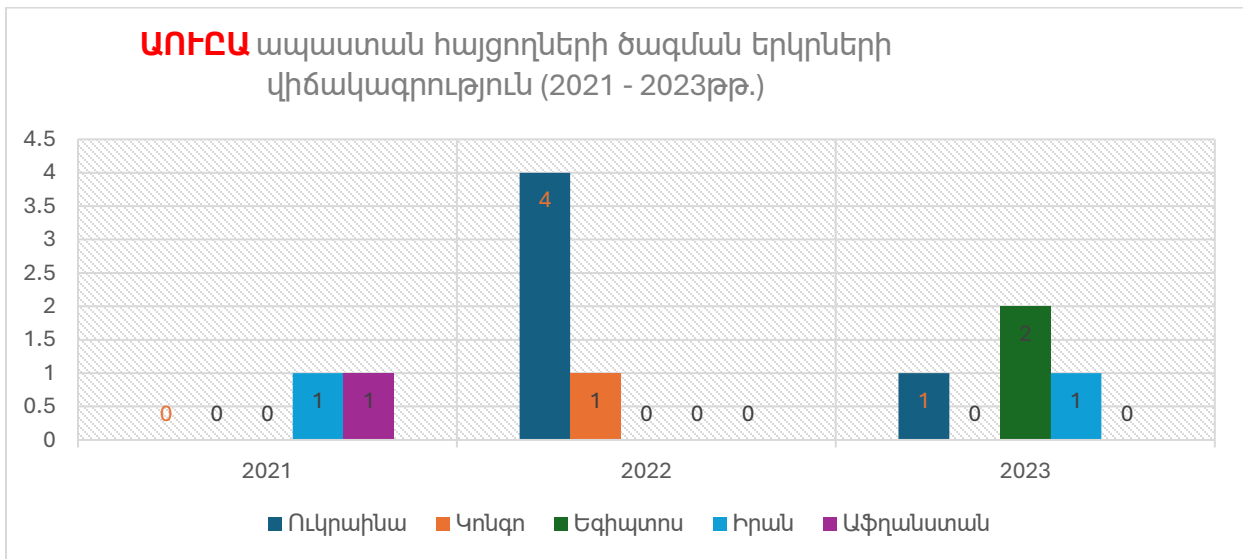

Գծապատկեր 6.2.1

Գծապատկեր 6.2.2

Ինչպես երևում է վերը նշված վիճակագրությունից, վերջին երկու տարում ապաստան հայցողների թիվը նույնպես աճել է՝ ապաստանի հայցերի ընդհանուր թվին համամասնորեն: Հատկանշական է, որ Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությունը նաև վիճակագրություն է վարում ապաստան հայցողների թվի վերաբերյալ, որոնց տարիքը վիճելի է: Օրինակ՝ 2021 թվականին նման 3 դեպք է գրանցվել Գամբիայից, Ռուսաստանից և չնշված պետությունից: Մեկ այլ նման դեպք գրանցվել է 2023 թվականին: Հատկապես մտահոգություններ են առաջացնում տարիքի գնահատման գործընթացները և գործելակերպը, որոնք մանրամասն քննարկվում են ատորև **5.1.3 ենթաբաժնում՝ ԱՌԲԱ երեխաների հայտնաբերում և նրանց խնդիրների կարգավորում:**

Գծապատկեր 6.2.3

Համաձայն վերը բերված վիճակագրական տվյալների (աղբյուրը՝ Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայություն), ապաստան ստանալու համար տարեկան սովորաբար դիմում է ընդամենը մի քանի ԱՌԲԱ երեխա: Սակայն, հարկ է նշել, վիճակագրությունը չի ներառում 2023 թվականի սեպտեմբեր-նոյեմբերին տեղահանված ԱՌԲԱ երեխաներին: Պարզ չէր, թե արդյոք իշխանություններն այս ներհուսքի ընթացքում իրականացրել են ԱՌԲԱ երեխաների բացահայտման որևէ ընթացակարգ: Միևնույն ժամանակ, հարկ է նշել, որ 2023 թվականի սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներին տեղահանված ավելի քան 100 000 հայ բնակչության զանգվածային հոսքից հետո տեղահանված անձինք ՀՀ կառավարության որոշման հիման վրա ստացել են ժամանակավոր պաշտպանություն³³: «Փախստականների և ապաստանի մասին» օրենքի համաձայն՝ ժամանակավոր պաշտպանություն ստացած անձինք ունեն փախստականի կարգավիճակ և փախստականներին հավասար իրավունքներ³⁴:

Վերջին տարիներին Հայաստանն ընդունել է մի քանի ռազմավարական փաստաթուղթ, որոնք անմիջականորեն առնչվում են միգրացիային և ապաստանին, ինչպես նաև այլ ոլորտներին վերաբերող, սակայն տվյալ ոլորտին հետ կապված տարրեր են պարունակում: Միգրացիայի պետական կառավարման հայեցակարգը և գործողությունների ծրագիրը նախատեսում է չորս ծրագրերի մշակում, այդ թվում՝ միգրացիոն հոսքերի կառավարման ծրագիրը, որը ներառում է ապաստանի և փախստականների հետ կապված բաղադրիչ և ուղղված է միջազգային պաշտպանության համակարգի հետագա կատարելագործմանը: Նախատեսվում է, որ ծրագրի նախագիծը ՀՀ վարչապետի աշխատակազմ պետք է ներկայացվի ՀՀ ներքին գործերի նախարարության ձևավորումից 9 ամիս հետո, որը դեռ չի ընդունվել³⁵:

Սահմանների, օտարերկրացիների մուտքի, ելքի և բնակության կառավարման արդյունավետության և թափանցիկության բարձրացման ծրագրից բխող ուղղություններով նախատեսվում է բարեփոխել սահմանային անցակետերից անձանց այլ հաստատությունների իրավասության հանձնելու գործընթացը: Այն ներառում է ապաստան հայցողների, սահմանը հատող ԱՌԲԱ երեխաների և առողջական կարիքներ (ռիսկեր) ունեցող անձանց համապատասխան հաստատությունների իրավասության (խնամքի) տեղափոխման գործընթացի հստակեցում և բարելավում և հաստատությունների ֆինանսական և տեխնիկական հնարավորությունների ավելացում՝ այդ անձանց ընդունելությունն ապահովելու համար³⁶: Թեև կառավարության ծրագրի 2021-2026 թվականների գործողությունների ծրագիրը պարունակում է միգրացիայի վերաբերյալ մաս, այն չունի ԱՌԲԱ երեխաներին վերաբերող որևէ կոնկրետ ուղղություն³⁷:

³³ ՀՀ կառավարության 2023 թվականի հոկտեմբերի 26-ի N 1864-Ն որոշումը Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանվածներին ժամանակավոր պաշտպանության տակ ընդունելու, ժամանակավոր պաշտպանություն ստացած փախստականի անձը հաստատող փաստաթղթի նկարագրությունը և դրա տրամադրման կարգը հաստատելու մասին որոշումը, հասանելի է՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=184503>.

³⁴ «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենք, Գլուխ 5, հասանելի է՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=190407>.

³⁵ ՀՀ կառավարության 2021 թվականի մայիսի 20-ի N801-Լ որոշումը Հայաստանի Հանրապետության միգրացիայի պետական կառավարման հայեցակարգը և գործողությունների ծրագիր ընդունելու մասին, Հավելված 2-ի 1-ին կետ, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=152909>:

³⁶ Նույն տեղում:

³⁷ ՀՀ կառավարության 2021 թվականի նոյեմբերի 18-ի N 1902-Լ որոշումը Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2021-2026 թթ. Ծրագիրը հաստատելու մասին, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.gov.am/files/docs/4586.pdf>:

Մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունը նախատեսում է երեխաների, այդ թվում՝ ԱՌԲԱ երեխաների շահերի գնահատման և որոշումների ընդունման ընթացակարգի բարելավում, հաշվի առնելով միջազգային լավագույն փորձը: Ռազմավարության վրա հիմնված 2023-2025 թվականների գործողությունների ծրագրի համաձայն՝ գնահատումը նախատեսվում է անցկացնել 2024 թվականի 2-րդ կիսամյակում: Այնուհետև նախատեսվում է կազմակերպել երեխաների, այդ թվում՝ ԱՌԲԱ երեխաների հետ աշխատող սոցիալական աշխատողների 7 վերապատրաստման դասընթաց³⁸:

Հայաստանում միջազգային պաշտպանության համակարգը կարգավորող հիմնական իրավական ակտը «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքն է³⁹, որն ընդունվել է 2008 թվականին և դրանից հետո մի քանի անգամ փոփոխվել: Օրենսդրությունը ներառում է միջազգային պաշտպանության միջազգայնորեն ընդունված հիմնարար սկզբունքներ, ինչպիսիք են չվերադարձնելու և չպատժելու սկզբունքները, ԱՌԲԱ երեխաների մարդու իրավունքների պաշտպանության լրացուցիչ երաշխիքները և այլն:

Ապաստանի դիմումի վերաբերյալ Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության որոշումներն ընդունվում են ապաստանի ընթացակարգի ընթացքում: «Փախստականների և ապաստանի մասին» օրենքի համաձայն՝ որոշումը վարչական ակտ է և ընդունվում է վարչական կարգով⁴⁰: Օրենքը նաև նախատեսում է, որ փախստականի անմիջական ընտանիքի անդամները (ամուսինը, երեխան կամ մինչև 18 տարեկան մեկ այլ խնամյալը), ովքեր ունեն նույն երկրի քաղաքացիություն և ապրում են նրանց հետ, նույնպես պետք է փախստական ճանաչվեն ընտանիքի վերամիավորման սկզբունքի հիման վրա⁴¹: Այս դեպքերում ընտանիքի անդամներից մեկը կարող է ներկայացնել ընտանիքի միասնական դիմում: Սակայն այդ անձի փախստականի կարգավիճակը չեղարկելու կամ դադարելու դեպքում նրա ընտանիքի անդամների փախստականի կարգավիճակը նույնպես կչեղարկվի կամ կդադարեցվի⁴²: Ըստ Հայաստանի Մարդու իրավունքների պաշտպանի («ՄԻՊ») եզրակացության՝ այդ պայմանը կիրառումը կրում է չափազանց ձևական բնույթ՝ առանց հաշվի առնելու յուրաքանչյուր դեպքի անհատական հանգամանքները: Ավելին, այդ պրակտիկան նույնպես խնդրահարույց է, քանի որ այն ծանրաշարժ է և հանգեցնում է միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության ավելորդ ծանրաբեռնվածության⁴³:

Ներպետական օրենսդրությունը կարգավորում է նախատեսում հատուկ կարիքներ ունեցող մարդկանց համար, որոնց թվին են պատկանում տարեցները և հաշմանդամություն ունեցող անձինք, ԱՌԲԱ երեխաները, ինչպես նաև հոյի կանայք, արտորոշված հոգեբուժական խնդիրներ ունեցող անձինք և բնակչության մի քանի այլ խմբեր⁴⁴: Դրանք հատուկ ընդլայնվել են 2015 թվականի փոփոխություններով, նաև ներկայացվել է ԱՌԲԱ երեխաների սահմանումը, սակայն միայն այնքանով, որքանով դա կիրառելի է օտարերկրացիների համար (օտարերկրյա

³⁸ ՀՀ կառավարության 2023 թվականի սեպտեմբերի 2023-2024 թթ. 28-ի N 1674-Լ որոշումը Մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարության և դրանից բխող գործողությունների մասին, Գործողություն 10.4, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.moj.am/page/575>:

³⁹ ՀՀ օրենքը փախստականների և ապաստանի մասին, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=190407>:

⁴⁰ Նույն տեղում, հոդված 45:

⁴¹ Նույն տեղում, հոդված 7 (1):

⁴² Նույն տեղում, հոդված 7 (5) և (6):

⁴³ ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի 2021 թվականի տարեկան հաշվետվություն, 1474-1475 էջեր, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.ombuds.am/images/files/022666474d87ff84a86acf39be58bec8.pdf>:

⁴⁴ «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 8 (1):

քաղաքացիներ և քաղաքացիություն չունեցող անձանց, տե՛ս այս հարցի հետագա քննարկումը ստորև **5.1.3 ենթաբաժնում ԱՌԲԱ երեխաների հայտնաբերում և նրանց խնդիրների կարգավորում**):

Օրենսդրությունը նաև սահմանում է Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության պարտավորությունը ձեռնարկել բոլոր հնարավոր և անհրաժեշտ գործողությունները՝ ապաստանի դիմումի գրանցումից հետո հնարավորինս կարճ ժամկետում առանձնահատուկ կարիքներով ապաստան հայցողներին հայտնաբերելու և համապատասխան աջակցություն ցուցաբերելու, ինչպես նաև նրանց բավարար ժամանակ տալու համար, որպեսզի ստեղծվեն անհրաժեշտ պայմաններ՝ ապահովելու նրանց համար ընթացակարգի հասանելիությունը, ինչպես նաև իրենց պահանջը հիմնավորելու համար անհրաժեշտ փաստեր ներկայացնելու հնարավորությունը⁴⁵:

«Փախստականների և ապաստանի մասին» օրենքը նախատեսում է ընթացակարգային երաշխիքներ հատուկ կարիքներով ապաստան հայցողների համար: Մասնավորապես, թեև ԱՌԲԱ երեխան ենթակա է «Փախստականների և ապաստանի մասին» օրենքով սահմանված ապաստանի տրամադրման ընդհանուր ընթացակարգերին, Օրենքը նախատեսում է երեխաների համար բարենպաստ երաշխիքներ, ինչպիսիք են ընտանիքի վերամիավորման սկզբունքը և ԱՌԲԱ երեխաների հետ աշխատելու համար վերապատրաստված պաշտոնյաների ներգրավման պահանջը:⁴⁶ «Փախստականների և ապաստանի մասին» օրենքում, 2015թ.-ի փոփոխությամբ, նշվում է նաև, որ հատուկ կարիքներով անձանց հետ աշխատող պաշտոնյաները պետք է ունենան անհրաժեշտ գիտելիքներ և հմտություններ: Համապատասխան պաշտոնատար անձի ներգրավման անհնարինության դեպքում պահանջվում է անհրաժեշտ գիտելիքներով և հմտություններով փորձագետ⁴⁷:

Ներպետական օրենսդրությունը սահմանում է ԱՌԲԱ երեխաների համար ինամակալ նշանակելու գործընթացը և յուրաքանչյուր սուբյեկտի դերը դրանում: Քաղաքականության մշակման մակարդակում առաջնային պատասխանատվությունը կրում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը, որը ղեկավարում է քաղաքականության մշակումը և բյուջեի պլանավորումը: Այն նաև ստեղծում է ընդունելության կենտրոններ և դրանց շահագործման ընթացակարգեր, ինչպես նաև հաստատում է անձը հաստատող փաստաթղթերի ձևերը, ներառյալ ապաստան հայցողների և փախստականների ճամփորդական փաստաթղթերը⁴⁸:

Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությունը քննում է ապաստանի դիմումները և ընդունում համապատասխան որոշումներ (վարչական ակտ), նրանց տրամադրում է իրավական, սոցիալական և այլ բնույթի օժանդակություն, տրամադրում է ապաստան ստացած փախստականներին նույնականացման քարտեր, ճամփորդական փաստաթղթեր և այլն⁴⁹:

Ազգային անվտանգության ծառայությունը պատասխանատու է ապաստան հայցողի ինքնության ստուգման և ռիսկերի գնահատման համար, ներառյալ՝ ապաստան հայցողին ազգային անվտանգությանը սպառնացող վտանգ համարելու որոշման հիմնավորումը: ԱԱԾ-ն նաև տեղեկատվություն է ներկայացնում Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայություն՝

⁴⁵ Նույն տեղում, հոդված 50 (1):

⁴⁶ «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 50:

⁴⁷ Նույն տեղում, հոդված 50 (2):

⁴⁸ «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 33:

⁴⁹ Նույն տեղում, հոդված 34:

փախստականի կարգավիճակը չեղյալ հայտարարելու և դադարեցնելու և չվերադարձելիության հիմքերի մասին⁵⁰:

ԱԱԾ-ին առընթեր սահմանապահ գործերն օրինական ճանապարհով տարածք մուտք գործած և միջազգային պաշտպանություն հայցողներին ուղղորդում են Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայություն և տրամադրում համապատասխան տեղեկատվություն: Անօրինական մուտքի դեպքում սահմանապահ գործերը գրանցում են ապաստանի դիմումը և ծանուցում են դրա մասին Միգրացիոն և քաղաքացիության ծառայությանը և ոստիկանությանը: Սահմանապահ ծառայությունը կարող է նաև կարգադրել ապաստան հայցողին պահել սահմանային անցակետի ընդունման կենտրոնում⁵¹:

Ոստիկանությունը Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությանը տեղեկատվություն է տրամադրում գործի քննության ընթացքում ապաստան հայցողի կողմից բերված փաստերի վերաբերյալ, ճշտում է ապաստան հայցողի ինքնությունը, տեղեկատվություն է ներկայացնում փախստականի կարգավիճակը վերացնելու և դադարեցնելու հիմքերի, ինչպես նաև չվերադարձելիության սկզբունքի կիրառման մասին: Ոստիկանությունը նաև ապահովում է Հայաստանի Հանրապետությունում ապաստան չստացած այն անձանց՝ օտարերկրացիների համար օրենքով սահմանված կարգով արտաքսումը Հայաստանի Հանրապետությունից, որոնց նկատմամբ չի գործում չվերադարձելիության սկզբունքը⁵²: Ինչպես հայտնեցին ԱԶ-ները, ոստիկանությունը ստուգումներ է անցկացնում և կարծիք տրամադրում ԱՌԲԱ երեխաների խնամակալների պիտանիության վերաբերյալ:

Արտաքին գործերի նախարարությունը աջակցում է Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությանը ապաստան հայցողների, այդ թվում՝ ԱՌԲԱ երեխաների ինքնությունը և ծագման երկիրը և վերջինիս կողմից տրամադրված այլ տեղեկությունները ճշտելու հարցում: Հայաստանի դիվանագիտական և հյուպատոսական ծառայությունները վավերացնում են հյուպատոսության իրավասության ներքո գտնվող անձանց կողմից ապաստան հայցողների և փախստականների ներկայացված փաստաթղթերը: Հյուպատոսական ծառայությունները նաև աջակցում են Հայաստանի Հանրապետությունում ապաստան ստացած փախստականի ընտանիքի վերամիավորմանը⁵³:

ԱՍՀՆ-ն միջոցներ է ձեռնարկում ապաստան հայցողների և փախստականների համար աշխատաշուկայի, սոցիալական ապահովության և առողջապահական խնամքի մատչելիությունը բարելավելու համար: Համագործակցելով խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների և Ընտանիքի, կանանց և երեխաների իրավունքների պաշտպանության բաժինների հետ, կազմակերպում է առանց ուղեկցողի և ընտանիքից անջատված անչափահաս ապաստան հայցողների տեղավորումն ու խնամքը: Այն նաև նպաստում է փախստականների սոցիալական ինտեգրմանը⁵⁴: Ինչ վերաբերում է ինտեգրմանը, հարկ է նշել, որ թեև Հայաստանը ընդունել է մի շարք ենթաօրենսդրական ակտեր և ոլորտային քաղաքականության փաստաթղթեր, ինչը ողջունելի է, սակայն գործնականում դրանց կիրառման հետ կապված հիմնական բացերը դեռևս պահպանվում են, հատկապես երկարաժամկետ ռազմավարական իրականացման առումով: Մասնավորապես, Կառավարության 2021-2026

⁵⁰ Նույն տեղում, հոդված 35(1):

⁵¹ Նույն տեղում, հոդված 35(2):

⁵² Նույն տեղում, հոդված 36:

⁵³ Նույն տեղում, հոդված 37:

⁵⁴ Նույն տեղում, հոդված 38:

թվականների ծրագիրը նախատեսում է հստակ հանձնառություն՝ Հայաստանում ապաստան հայցող օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց ընդունելության մեխանիզմների շարունակական կատարելագործման, ինչպես նաև ինտեգրման և վերաինտեգրման ռազմավարության և գործողությունների ծրագրի ընդունման ուղղությամբ, որը պետք է իրականացված լիներ 2021 թվականի դեկտեմբերի 10-20-ն ընկած ժամանակահատվածում⁵⁵: Ինտեգրման և վերաինտեգրման ռազմավարական ծրագրի մշակումը քննարկվել է տեղահանված փախստականների և երկարաժամկետ միգրանտների ինտեգրման և վերաինտեգրման համաժողովի 19-րդ աշխատանքային հանդիպմանը⁵⁶: Սակայն սույն զեկույցի պատրաստման պահին այն դեռ չի ընդունվել:

Կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարությունը միջոցներ է ձեռնարկում Հայաստանի Հանրապետությունում ապաստան հայցողների և Հայաստանի Հանրապետությունում ապաստան ստացած փախստականների կրթության իրավունքի իրացման ուղղությամբ: Խնամակալության մարմնի դիմումի հիման վրա կազմակերպում է առանց ուղեկցողի և ընտանիքից անջատված անչափահաս ապաստան հայցողների և ապաստան ստացած փախստականների՝ կրթական հաստատություն ընդունման հարցը⁵⁷:

Ըստ ՄԱԿ ՓԳՀ-ի, թեև ազգային օրենսդրությունը ապաստան հայցող և փախստական երեխաներին ապահովում է միջնակարգ կրթության լիարժեք հասանելիություն, նրանք միջնակարգ կրթություն ստանալու դժվարություններ են ունենում: Մասնավորապես, փախստական և ապաստան հայցող երեխաները միջնակարգ կրթություն ստանալու ավելի քիչ հնարավորություններ ունեն հասարակական կազմակերպությունների գործընկերների անհատական միջամտության և օգնության բացակայության դեպքում: Բացակայում է Օժանդակ կրթության և լեզվի դասընթացների տեսքով աջակցությունը, որոնք կապահովեն փախստական երեխաների հաջող ընդգրկումն իրենց տարիքային խմբի դասարաններում: Ավելին, բարձրագույն կրթություն ստանալու համար պետական կրթաթոշակների քիչ քանակը սահմանափակում է փախստականների բարձրագույն կրթություն ստանալու հնարավորությունը⁵⁸:

Ավելի մեծ ուշադրություն դարձնելով հանդուրժողականության դաստիարակությանը՝ տեղահանված երեխաների հատուկ իրավիճակին հատուկ ուշադրություն դարձնելով, կօգնի կանխել նրանց նկատմամբ բացասական վերաբերմունքը: Այս առումով կարևոր է նաև հաշվի առնել կրոնական բազմազանությունը:

Առողջապահության նախարարությունն ապահովում է փախստականների և ապաստան հայցողների անվճար բժշկական զննումը, կանխարգելիչ և անհրաժեշտության դեպքում սահմանափակող միջոցառումների իրականացումը⁵⁹:

⁵⁵ ՀՀ կառավարության 2021 թվականի նոյեմբերի 18-ի N 1902-Ն որոշման N 1 հավելվածով հաստատված Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2021-2026 թվականների ծրագիրը, 93-րդ և 94-րդ կետեր, հասանելի է՝

<https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=158031>

⁵⁶ Տեղահանվածների, փախստականների և երկարաժամկետ միգրանտների ինտեգրման և վերաինտեգրման համաժողովի 19-րդ աշխատանքային հանդիպման մասին մամուլի հաղորդագրությունը հասանելի է այստեղ՝ <https://www.mlsa.am/news/700>:

⁵⁷ Նույն տեղում, հոդված 39:

⁵⁸ ՄԱԿ ՓԳՀ-ի կողմից Համընդհանուր պարբերական դիտարկման 35-րդ նստաշրջանի (2019 թ.) համար ներկայացված կյուբերը հասանելի են հետևյալ հասցեով՝ <https://www.refworld.org/policy/upr/unhcr/2019/en/123101>,

⁵⁹ Նույն տեղում, հոդված 40:

Արդարադատության նախարարությունն այս ոլորտում օրենսդրության մշակման և օրենսդրության որակի համար պատասխանատու պետական մարմինն է:⁶⁰ Այն կազմակերպում և իրականացնում է իրավախախտների արտահանձնման, ինչպես նաև օտարերկրյա դատապարտյալների տեղափոխման ընթացակարգը⁶¹:

Դատախազությունը լիազորված է միջազգային պայմանագրերով և նախաքննության վարույթում գտնվող գործերում փոխադարձ իրավական օգնություն տրամադրելու համար:⁶²

Քրեակատարողական ծառայությունը և այլ կալանավայրերի վարչակազմը հարցաքննում են միջազգային պաշտպանության կարիք ունեցողներին, այդ թվում՝ ԱՌԲԱ երեխաներին, գրանցում են ապաստանի հայցերը, անհրաժեշտ տեղեկատվություն են տրամադրում ապաստան հայցողին նրանց իրավունքների (ներառյալ անվճար իրավաբանական օգնությունը) և պարտավորությունների վերաբերյալ, և դիմումը փոխանցում Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայություն⁶³:

Խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները կազմակերպում են առանց ուղեկցողի կամ ընտանիքից անջատված անչափահաս ապաստան հայցողների համար խնամակալի (կամ) հոգաբարձուի նշանակումը⁶⁴: Ընտանիքի, կանանց և երեխաների իրավունքների պաշտպանության բաժինները, համագործակցելով խնամակալության մարմինների հետ, կազմակերպում են առանց ուղեկցողի կամ ընտանիքից անջատված անչափահաս ապաստան հայցողների տեղավորումն ու խնամքը⁶⁵:

6.2.2. Արդյունավետ խնամակալություն և ներկայացուցչություն

Առանց ուղեկցողի և ընտանիքից անջատված անչափահաս ապաստան հայցողների կողմից ապաստանի տրամադրման դիմում ներկայացնելուն պես Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությունը դիմում է Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն, անհրաժեշտության դեպքում՝ Ընտանիքի, կանանց և երեխաների պաշտպանության բաժիններ՝ առանց ուղեկցողի և ընտանիքից անջատված անչափահաս և հաշմանդամ ապաստան հայցողների տեղավորումն ու խնամքը կազմակերպելու հայցով:⁶⁶ Խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները Աշխատանքի և սոցիալական հարցերով լիազոր մարմնի կամ Ընտանիքի, կանանց և երեխաների իրավունքների պաշտպանության բաժինների միջնորդության հիման վրա իրենց համայնքի տարածքում կազմակերպում են առանց ուղեկցողի կամ ընտանիքից անջատված անչափահաս ապաստան հայցողների համար խնամակալի (կամ) հոգաբարձուի նշանակումը միջնորդությունն ստանալուց հետո՝ յոթ աշխատանքային օրվա

⁶⁰ Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության կանոնադրության 10-րդ հոդվածի 1-ին մաս, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ http://mtad.am/u_files/file/kanonadrutyun/24-1.pdf.

⁶¹ Նույն տեղում, 11 (20) և 11 (21) մասեր:

⁶² Հայաստանի Հանրապետության դատախազության կանոնադրության 2 (1) (6.14) մաս, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://shorturl.at/71Lja>:

⁶³ Փախստականների և ապաստանի մասին ՀՀ օրենք, հոդված 13 (2), 46 (4) և (9), հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=154872>.

⁶⁴ Նույն տեղում, հոդված 41.

⁶⁵ Նույն տեղում, հոդված 42.

⁶⁶ «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 34 (4) (9), հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=154872>.

ընթացքում⁶⁷: «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն՝ նշանակված խնամակալը մասնակցում է լիազոր մարմնի և այլ մարմինների կողմից ապաստանի դիմումի քննարկմանը, ինչպես նաև փախստականի ճանաչման և ապաստանի տրամադրման ուղղությամբ հարուցված վարույթով նախատեսված հետագա բոլոր իրավահարաբերություններին⁶⁸:

Չնայած վերը նկարագրված կանոնակարգերին, ԱԶ-ների կողմից նշվել է, որ գործընթացը գործնականում անարդյունավետ է: Աձանագրվել է մեկ դեպք, երբ Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությունը խնամակալ նշանակելու համար պաշտոնապես դիմել է ՀՀ նախարարությանը, սակայն պատասխան չի ստացել և, հետևաբար, խնամակալ չի նշանակվել:

Հաղորդվել է, որ այս դեպքը եզակի չէ, սակայն պարզ չէ, թե որքանով է այն օրինաչափ: Հնարավոր պատճառը կարող է լինել խնամակալների պակասը, ովքեր պատրաստ կլինեն հոգ տանել ԱՌԲԱ երեխաների մասին, թեև այս ենթադրությունը հաստատելու համար ավելի շատ ապացույցներ են պահանջվում:

Այս ամենն ընդգծում է իրավական պահանջներին աջակցելու համար իրականացման կառուցակարգերի կարևորությունը: Թեև գործող օրենսդրությունը մեծապես համապատասխանում է CM/Rec(2019)11 հանձնարարականի⁶⁹ և ԵԻԿ թիվ 6 ընդհանուր մեկնաբանության պահանջներին՝ միգրացիայում գտնվող ԱՌԲԱ երեխաների համար խնամակալի արագ նշանակման կարևորության մասին, քանի դեռ երեխան չի հասել չափահաս տարիքին կամ ընդմիջտ չի լքել պետության տարածքը և/կամ իրավագործությունը,⁷⁰ իրավասու խնամակալների խումբ ներգրավելու ենթաօրենսդրական ակտերի և կառուցակարգերի բացակայությունը խաթարում է համապատասխան օրենսդրական դրույթների արդյունավետությունը:

Խնամակալության և հոգաբարձության մարմին կից ստեղծվում է խնամակալության հանձնաժողով, որը գործում է *pro bono* հիմունքներով և բաղկացած է 3-ից 9 անդամից: Հանձնաժողովի կազմում կարող են ընդգրկվել մարզպետարանների աշխատակազմի կառուցվածքային ստորաբաժանումների (Երևանի դեպքում՝ Երևանի քաղաքապետարանի), տարածքային կենտրոնների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների համայնքային ծառայողներ, բուժաշխատողներ, ոստիկանության համապատասխան ստորաբաժանումների աշխատակիցներ, համայնքային դաստիարակներ, հոգեբաններ, սոցիալական աշխատողներ, իրավաբաններ, ինչպես նաև հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ՝ նրանց համաձայնությամբ⁷¹:

Խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի գործառույթները ներառում են խնամակալի հսկողությունը, ներառյալ նրա գործողությունների կամ անգործության վերաբերյալ դիմումների

⁶⁷ Նույն տեղում, 41 և 42 հոդվածներ:

⁶⁸ Նույն տեղում, հոդված 47 (8):

⁶⁹ ՄԱԿ-ի Երեխայի իրավունքների կոմիտեի ընդհանուր մեկնաբանություն թիվ 6 (2005 թ.), կետ 33, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/gc6.pdf>:

⁷⁰ *Id.*, Բացատրական հուշագիր, 13-20 կետեր:

⁷¹ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, հոդված 37 (1), հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=186960>:

ՀՀ կառավարության 2016թ. հունիսի 2-ի N 631-N որոշում «խնամակալության եվ հոգաբարձության մարմինների կանոնադրությունը հաստատելու եվ հայաստանի հանրապետության կառավարության 2011 թվականի փետրվարի 24-ի n 164-ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին», 11, 12 և 14-րդ կետեր, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=152354>:

և բողոքների քննությունը և հետամուտ լինելը, ինչպես նաև արձագանքը՝ ընդհուպ մինչև ինսամակային իր պարտականություններից ազատելը: Դա մտահոգություն է առաջացնում կապված շահերի բախման դեպքում գանգատներին ընթացք տալու հնարավորության բացակայության հետ:

ԱՍՀՆ-ն ներկայացրել է ինսամակայության հանձնաժողովների գործունեության մեթոդաբանական ուղեցույց: Ուղեցույցի նպատակն է աջակցել ինսամակայության և հոգաբարձության մարմիններին՝ օրենսդրությամբ իրենց վերապահված լիազորությունների շրջանակներում ապահովելու երեխաների, ինչպես նաև անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ ճանաչված անձանց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը:⁷²

Օրենքի համաձայն՝ երեխայի ինսամակայը հանդես է գալիս որպես նրա օրինական ներկայացուցիչ: Եթե երեխան տեղավորվում է գիշերօթիկ հաստատությունում, ապա որպես երեխայի ներկայացուցիչ նշանակվում է հաստատության ներկայացուցիչը: ԱՌԲԱ երեխաների դեպքում ներկայացուցիչը նշանակվում է է Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության դիմումի հիման վրա:

Համաձայն ԱՌԲԱ երեխաների ներկայացուցչական ընթացակարգի՝ Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությունը նշանակում է օրինական ներկայացուցիչ, որը իրավաբանորեն պատասխանատու է երեխայի շահերը ներկայացնելու համար: Վերջինիս տարբերվում է ինսամակայից և ավելի նման է *guardian ad litem*-ի: Ներկայացուցիչը գործում է *pro bono*: Ապաստանի ընթացակարգի շրջանակներում ներկայացուցիչ նշանակելու կարգն ու պայմանները սահմանող կառավարության որոշմամբ սահմանվում է, որ Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությունը չի քննարկում ԱՌԲԱ երեխայի ապաստանի դիմումը, քանի դեռ ներկայացուցիչ չի նշանակվել⁷³:

Որոշումը նաև սահմանում է ԱՌԲԱ երեխայի ներկայացուցչության իրավունակության պահանջները: Մասնավորապես, դա կարող է լինել Հայաստանի Հանրապետության ցանկացած չափահաս քաղաքացի, ՀՀ-ում օրինական կերպով բնակվող օտարերկրյա քաղաքացի կամ քաղաքացիություն չունեցող անձ, որը համապատասխանում է հրամանով թվարկված ընդհանուր պահանջներին: Ընթացակարգի համաձայն՝ փախստականների հարցերով աշխատող և Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության կողմից ներկայացված ՀՀ-ները կարող են թեկնածուներ առաջադրել վերջիններիս համաձայնությամբ: Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությունը կապվում է ՀՀ-ների հետ երեխայի ապաստանի դիմումն ստանալուց հետո մեկ աշխատանքային օրվա ընթացքում: Մասնավորապես, Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությունը սերտորեն համագործակցում է Հայկական Կարմիր խաչի ընկերության հետ՝ որպես ԱՌԲԱ երեխաների հարցերով առաջատար ՀՀ-ի: Զանի որ ներկայացուցիչները պետք է գործեն *pro bono*, և պետական ֆինանսավորում չկա, այդ նպատակով ֆինանսավորումը տրամադրվում էր ՄԱԿ ՓԳՀ-ի կողմից ֆինանսավորվող ծրագրի միջոցով, սակայն այս ծրագիրն ավարտվել է 2024 թվականի հունիսի վերջին:

⁷² Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարի 2017թ. հունիսի 31-ի N 12-Ա/1 հրաման «Ինսամակայության եվ հոգաբարձության մարմիններին կից գործող ինսամակայության եվ հոգաբարձության հանձնաժողովների գործունեության վերաբերյալ մեթոդական ուղեցույցը հաստատելու մասին», հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=96439>:

⁷³ ՀՀ կառավարության 2017թ. մարտի 9-ի N 239-Ն որոշում «Ապաստանի ընթացակարգի շրջանակներում ներկայացուցիչ նշանակելու կարգն ու պայմանները սահմանելու մասին», հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=183604>:

Եթե երեխայի ապաստանի դիմումի քննարկման ընթացքում հայտնաբերվել են նրա ծնողները (ծնողը) և երեխան Հայաստանի Հանրապետությունում միավորվել է իր ծնողների (ծնողի) հետ, ապա նշանակված ներկայացուցչի լիազորությունները ծառայության որոշմամբ դադարեցվում են: Ներկայացուցչի լիազորությունները ծառայության որոշմամբ դադարեցվում են նաև, երբ երեխայի 18 տարին լրանում է: Ծառայության որոշման մասին անմիջապես տեղեկացվում է համապատասխան հասարակական կազմակերպությունը:

«Փախստականների և ապաստանի մասին» օրենքի համաձայն՝ ներկայացուցիչները կարևոր դեր են խաղում ԱՌԲԱ երեխայի ապաստանի ընթացակարգի ողջ ընթացքում: Հարցազրույցը ապաստան հայցող ԱՌԲԱ երեխայի հետ անցկացվում է ներկայացուցչի նշանակումից հետո 2 շաբաթվա ընթացքում՝ երեխաների համար հարմար ձևով և աջակցող անձի ներկայությամբ (անհրաժեշտության դեպքում ներգրավելով հոգեբանի): Երեխայի տեղավորումը նույնպես կատարվում է Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության կողմից՝ երեխայի ներկայացուցչի հետ խորհրդակցելով:

Առաջարկվում է, որ Հայաստանի իշխանություններն ապահովեն ԱՌԲԱ երեխայի հայտնաբերումից հետո խնամակալների անհապաղ նշանակումը, ինչպես նաև ապահովեն բոլոր պատասխանատու մարմինների կողմից գործառույթների պարզեցված իրականացումը (ՏԵՍ նաև ստորև առաջարկությունները՝ 6.2.4. Ռեսուրսներ, հավաքագրում, որակավորում և վերապատրաստում): Առաջարկվում է նաև վերացնել Կառավարության որոշման դրույթը ԱՌԲԱ երեխայի ներկայացուցիչ նշանակելու կարգի մասին՝ կապված խնամակալների կողմից իրենց գործառույթների *pro bono* կատարման հետ:

6.2.3. ԱՌԲԱ երեխաների հայտնաբերում և նրանց խնդիրների կարգավորում

Գործող օրենքում չկա առանց ուղեկցության կամ ընտանիքից անջատված երեխայի սահմանում: Թեև «Փախստականների և ապաստանի մասին» օրենքի 1-ին հոդվածում տրված է առանց ուղեկցության և ընտանիքից անջատված երեխաների սահմանումը, որն ընդհանուր առմամբ համահունչ է այս հայեցակարգի միջազգային ըմբռնմանը, ինչպիսին է CM/Rec(2019)11 հանձնարարականի սահմանումը⁷⁴, այս դրույթը կիրառվում է միայն օտարերկրացիների համար (օտարերկրյա քաղաքացիներ և քաղաքացիություն չունեցող անձանց), և կիրառելի չէ ներքին միգրացիոն հոսքերում ԱՌԲԱ երեխաների համար, օրինակ՝ բնական աղետի հետևանքով տեղահանված երեխաների: Մինևույն ժամանակ, «Երեխայի իրավունքների և երեխաների պաշտպանության համակարգի մասին» օրենքի նախագիծը ներառում է հղումներ «ծնողական խնամքից մշտապես կամ ժամանակավորապես զրկված» երեխաներին⁷⁵, սակայն դա դաբավարար չէ արտացոլելու այն եզակի մարտահրավերները, որոնց բախվում են ԱՌԲԱ երեխաները:

ԱՌԲԱ երեխաների բացահայտման ամուր օրենսդրական հիմքի բացակայությունը, որը չի սահմանափակվում միայն օտարերկրացիներով, կարող է նպաստող գործոն լինել տեղահանված

⁷⁴ Նախարարների կոմիտեի CM/Rec(2019)11 հանձնարարականը և Բացատրական հուշագիրը միգրացիայի համատեքստում առանց ուղեկցության և ընտանիքից անջատված երեխաների արդյունավետ խնամակալության մասին, Գյուլի II, պարբերություն 1 ա. և բ., հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://rm.coe.int/cm-rec-2019-11-guardianship-en/16809ccfe2>:

⁷⁵ Օրինակ՝ տե՛ս հոդված 16(4):

երեխաների շրջանում հայտնաբերված ԱՌԲԱ երեխաների ցածր թվի համար (40-ից պակաս ԱՌԲԱ երեխա մոտ 30 000 տեղահանված երեխաների թվում): Ընդհանուր թվից 30 երեխա վերամիավորվել է ընտանիքներին, իսկ 8-ն այս պահին սպասում է տեղավորման: Սակայն պետք է հաշվի առնել, որ այս թվերը ոչ պաշտոնական են (նշված են առանձին ԱԶ-ների կողմից)՝ ԱՌԲԱ երեխայի հստակ սահմանման և համապատասխան վիճակագրական ցուցանիշների բացակայության պատճառով:

Օրենքում ԱՌԲԱ երեխաների սահմանման ներառում և արագ նույնականացման պահանջի սահմանումը բավական չէ, և նույնականացման հիմքում պետք է լինեն ստանդարտ գործառնական ընթացակարգեր, ներառյալ տարիքի հաշվառման և գնահատման գծով: Համաձայն ԵԻԿ թիվ 6 ընդհանուր մեկնաբանության՝ նույնականացմանը պետք է հաջորդի արագ գրանցումը: Այն ենթադրում է նախնական հարցազրույց, որն անցկացվում է տարիքին համապատասխան և գենդերազգայուն ձևով, երեխայի համար հասկանալի լեզվով, մասնագիտական որակավորում ունեցող անձանց կողմից՝ կենսատվյալների և սոցիալական պատմության հավաքագրման համար՝ պարզելու երեխայի ինքնությունը, ներառյալ, հնարավորության դեպքում, ծնողների, քույրերի և եղբայրների նույնականացումը, ինչպես նաև երեխայի, նրա քույրերի և եղբայրների և ծնողների քաղաքացիությունը:⁷⁶

Կարևոր է, որ տարիքի գնահատման ընթացակարգը լինի ամբողջական և հիմնված լինի ոչ միայն մարդաչափական տվյալների, դենտալ տվյալների և դենսիտոմետրիկ թեստերի վրա, այլև ներառի հոգեբանական և սոցիալական հասունության գնահատականները: Կարևոր է, որ տարիքի գնահատման նման ընթացակարգը հիմնված լինի կամավոր տեղեկացված համաձայնության վրա (ներառյալ տարիքի գնահատումը մերժելու իրավունքը), գործի երեխայի կարգավիճակի կանխավարկած (ողջունելի է, որ ԱԶ-ները նկատել են, որ դա իրականում տեղի է ունենում գործնականում, թեև նման գործելակերպի համար դեռ պետք է նախատեսել կարգավորող հիմք), և որ հնարավորություն լինի վերանայել տարիքի գնահատման որոշումը, եթե որպես չափահաս գնահատված անձը կարողանա ապագայում ներկայացնել իր երեխայի կարգավիճակի վերաբերյալ լրացուցիչ ապացույցներ:

«Փախստականների և ապաստանի մասին» օրենքը դասակարգում է ԱՌԲԱ երեխաներին որպես հատուկ կարիքներ ունեցող խումբ և Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությանը հանձնարարում է միջոցներ ձեռնարկել երեխայի ինքնությունը և ազգությունը պարզելու համար, ինչպես նաև որոնել երեխայի ծնողներին կամ այլ ազգականներին ընտանիքի միավորման նպատակով, եթե դա բխում է երեխայի շահերից⁷⁷: Սակայն, ինչպես տեղեկացրեցին ԱԶ-ները, Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությունը չունի որևէ ներքին ընթացակարգ, որը նման դեպքերի համար սահմանում է համապատասխան ցուցիչներ և ստանդարտ գործառնական ընթացակարգեր:

Թեև ԱՌԲԱ երեխաների համար առկա են կարևոր օրենսդրական երաշխիքներ, սահմանափակ պրակտիկայի պատճառով (տե՛ս Գծապատկեր 6.2.3), տվյալ ոլորտին պատշաճ նշանակություն չի տրվում և այն թերազնահատվում է: Հարցազրույցների և համապատասխան նյութերի վերլուծության ընթացքում արձանագրվել են գործնական թերություններ: Ինչպես նշված է Արևելյան Եվրոպայում և Հարավային Կովկասում ապաստանի համակարգերի որակի նախաձեռնության Հայաստանի Հանրապետության 2018 թվականի առաջընթացի վերլուծության

⁷⁶ Նույն տեղում, հոդված 31 (Բ):

⁷⁷ «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 50 (4):

գեկույցում, հատուկ կարիքներ ունեցող ապաստան հայցողների բացահայտումն ու ուղղորդումը իրոք գործում է, ընդ որում համապատասխան աշխատակազմը հոգատար և ճկուն մոտեցում է ցուցաբերում: Այնուամենայնիվ, ֆորմալ կառուցակարգի և հատուկ վերապատրաստման բացակայության պարագայում գործառույթը ճիշտ կառավարելու համար նրանց անհրաժեշտ է բավարար ուղղորդում: Բացի այդ, համապատասխան ծառայությունները, այդ թվում՝ հոգեբանական, բժշկական և ապաստանի/բնակարանի տրամադրումը, դեռևս որոշակիորեն կախված են ՄԱԿ ՓԳՀ-ից և նրա գործընկերներից: Մինևույն ժամանակ, չնայած Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության՝ Փախստականի կարգավիճակի որոշման գրանցումների կառավարման վերաբերյալ ՍԳԸ-ի պահանջին, հատուկ կարիքներ ունեցող դիմումատուների հետ կապված ուղղորդումները և այլ գործողությունները սովորաբար չեն գրանցվում:

Հարկ է նաև նշել, որ որոշ ԱԶ-ներ կարծում են, որ տարիքի գնահատումը պետք է հիմք հանդիսանա երեխային որոշակի դասարանում ընդգրկելու համար: Սա խնդրահարույց է, առնվազն երկու գործոնի պատճառով: Առաջին հերթին, հաշվի չի առնվում, որ գիտելիքներն ու հմտությունները կարող են զգալիորեն տարբերվել նույն տարիքի երեխաների մոտ, և տեղաշարժերի և զրկանքների պատմությունը կարող է էլ ավելի խորացնել այդ տարբերությունները, ինչը ԱՌԲԸ երեխաների համար առաջացնում է օժանդակ դասընթացներին հաճախելու անհրաժեշտության: Երկրորդ, տարիքի գնահատումը տալիս է ոչ այնքան ճշգրիտ գնահատական և չի կարող վերջնականապես որոշել երեխայի տարիքը:

ՄԱԿ ՓԳՀ-ն Հայաստանի իշխանություններին առաջարկել է բարելավել խոցելի անձանց նույնականացումը, ուղղորդումը և առաջնահերթությունը (Հայաստանի օրենսդրությամբ նշված է որպես «հատուկ կարիքներ ունեցող անձինք»)՝ մասնավորապես անդրադառնալով աջակցող կանոնակարգերի մշակմանը, որպեսզի ապահովվի «Փախստականների և ապաստանի մասին» օրենքով նախատեսված երաշխիքների պատշաճ կատարումը: Հանձնարարականները, մասնավորապես, ընդգծում են խոցելի անձանց, այդ թվում՝ ԱՌԲԸ երեխաների համակարգված նույնականացման կարևորությունը՝ ընդունելության (ներառյալ մուտքի ընթացակարգերը), գրանցման և ապաստանի ընթացակարգերի ընթացքում, ինչպես նաև նպատակային և արդյունավետ կառուցակարգերի ստեղծումը՝ նրանց պետական և այլ հասանելի օգնության և ծառայություններ ուղղորդելու համար⁷⁸: Բացերի և կարիքների սույն գնահատումը համամիտ է այդ առաջարկությունների հետ:

Առաջարկվում է ընդունել գործակալության մակարդակով մի շարք կանոնակարգեր, որոնք նախատեսում են ցուցիչներ և ԱՌԲԸ երեխաների բացահայտման համար ՍԳԸ: Այդ կանոնակարգերը պետք է ներառեն ՍԳԸ և գործառնական ուղեցույց տարիքի գնահատման վերաբերյալ, որը կանցկացվի հավուր պատշաճի, երեխաների համար հարմար և գենդերազգայուն ձևով՝ հիմնված կամավոր տեղեկացված համաձայնության և երեխայի կարգավիճակի կանխավարկածի վրա և իրականացվեն ամբողջական եղանակով (ինչը ենթադրում է, ի թիվս այլ բաների, չհիմնվել բացառապես ոսկրային խտության և/կամ ատամնաբուժական հետազոտությունների վրա, նաև ներառել որակյալ մասնագետների հարցազրույց տարիքային գնահատում անցնող անձի հետ՝ պատշաճ ուշադրություն դարձնելով ֆիզիկական, հոգեբանական, զարգացման,

⁷⁸ ՄԱԿ ՓԳՀ-ն մեկնաբանությունները Միգրացիայի պետական կառավարման համակարգի ներդրման մասին Հայաստանի Հանրապետության հայեցակարգի նախագծի վերաբերյալ:

բնապահպանական և սոցիալ-մշակութային գործոններին): Քաղաքականություն մշակողները կարող են օգտվել Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի CM/Rec(2022)22 հանձնարարականից՝ միգրացիայի համատեքստում տարիքային գնահատման վերաբերյալ մարդու իրավունքների սկզբունքների և ուղեցույցների մասին հանձնարարականից:

6.2.4. Ռեսուրսներ, հավաքագրում, որակավորում և վերապատրաստում

ԵԻԿ-ի թիվ 6 ընդհանուր մեկնաբանությունը պետություններից պահանջում է համապատասխան ռեսուրսներ հատկացնել միգրացիայի ժամանակ ԱՌԲԱ երեխաների արդյունավետ խնամակալությունն ապահովելու համար, ներառյալ երաշխավորել, որ խնամակալները պատշաճ ձևով ստուգվում են, հուսալի են, որակավորված և աջակցվում են իրենց աշխատանքի ողջ ընթացքում:⁷⁹ Թեև Հայաստանում գոյություն ունի խնամակալների ստուգման ընթացակարգ, ոչ համարժեք ռեսուրսների առկայությունը այդ ընթացակարգը դարձնում է անարդյունավետ: Բացի այդ, չկա վերապատրաստում կամ խնամակալության որակն ապահովելու համար կարողությունների բարձրացման որևէ այլ ծրագիր (տե՛ս նաև վերևում 13.1. Այլընտրանքային խնամք): Նմանապես, ընթացակարգը, որով երեխայի ներկայացուցիչը (guardian ad litem) պետք է աշխատի *pro bono*, խոչընդոտում է արդյունավետ ներկայացուցչությանը:

Առաջարկվում է ներդնել իրավասությունների շրջանակ, մասնագիտական ստանդարտներ, անվտանգ հավաքագրման ընթացակարգ և ողջամիտ փոխհատուցում համապատասխանաբար որպես խնամակալ և ներկայացուցիչ (guardian ad litem) գործելու համար:

Եվրոպայի խորհրդի թիվ R (98) 15 հանձնարարականը անդամ պետություններին՝ ապաստան հայցողների հետ առաջին անգամ, մասնավորապես՝ սահմանային կետերում կապի մեջ մտնող պաշտոնատար անձանց վերապատրաստման վերաբերյալ, անդրադառնում է որակավորումների և վերապատրաստման գործընթացին և այն պետք է հաշվի առնել ռազմավարական զարգացման ընթացքում⁸⁰: Որպես քաղաքացիական ծառայողներ, Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության աշխատակիցները վերապատրաստվում են առաջին փոխվարչապետի 2019 թվականի հունվարի 9-ի N 2-Ն որոշման համաձայն, որի համաձայն այն աշխատակիցները, որոնց կատարողականի գնահատումը գտնվում է լավագույն 10 տոկոսի մեջ ազատվում են պարտադիր վերապատրաստումից:⁸¹ ԱԶ-ների տվյալներով՝ վերջին 3 տարիների ընթացքում Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի կազմակերպած դասընթացին Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության աշխատակիցներ չեն մասնակցել:

⁷⁹ Նախարարների կոմիտեի CM/Rec(2019)11 հանձնարարականը և Բացատրական հուշագիրը միգրացիայի համատեքստում առանց ուղեցույցային և ընտանիքից անջատված երեխաների արդյունավետ խնամակալության մասին, Սկզբունք 7, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://rm.coe.int/cm-rec-2019-11-guardianship-en/16809ccfe2>:

⁸⁰ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի R (98) 15 հանձնարարական անդամ պետություններին՝ ապաստան հայցողների հետ առաջին անգամ, մասնավորապես՝ սահմանային կետերում կապի մեջ մտնող պաշտոնատար անձանց վերապատրաստման վերաբերյալ, 15 դեկտեմբերի 1998թ., կետ 2, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.refworld.org/pdfid/3ae6b39d10.pdf>:

⁸¹ ՀՀ առաջին փոխվարչապետի 2019 թվականի հունվարի 9-ի N 2-Ն որոշում, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=149874>.

Սակայն, նրանք մասնակցել են միջազգային կազմակերպությունների և հասարակական կազմակերպությունների կողմից կազմակերպված մի շարք դասընթացների:

Օրինակ՝ «Միասին ընդդեմ մարդկանց թրաֆիքինգի» Վորլդ Վիժն Հայաստան կազմակերպության ծրագիրը, որը ֆինանսավորվում է ԱՄՆ Պետդեպարտամենտի կողմից, մշակել է թրաֆիքինգի ենթադրյալ դեպքերի հայտնաբերման ցուցանիշների վերաբերյալ ուղեցույց (ներառյալ երեխաներին և երեխաներին հարմար հարցազրույցի մեթոդներին վերաբերող բաժինը), որն այնուհետև հաստատվել է Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության որոշմամբ: Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության աշխատակիցները վերապատրաստվել են այս ուղեցույցի կիրառման վերաբերյալ⁸²:

Միևնույն ժամանակ, ապաստան հայցողների հետ նախնական հարցազրույցներ անցկացնելու այլ գործակալությունների կարողությունները բացակայում են: «Փախստականների և ապաստանի մասին» օրենքը նման հարցազրույցների անցկացումը վերապահում է Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությանը, Սահմանապահ զորքերին, ՀՀ ոստիկանությանը և ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայությանը՝ անկախ այն բանից, թե որ գերատեսչությունը հանդես է գալիս որպես առաջնային արձագանքող: Ինչպես հայտնում են ԱԶ-ները, այս գործակալությունները փաստացի հարցազրույցներ անելու փոխարեն պարզապես ապաստան հայցողին ուղղորդում են Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայություն: Դա խնդրահարույց է ինչպես Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության ծանրաբեռնվածության, այնպես էլ հարցազրույցների հետաձգման առումով, որը խոցելի ապաստան հայցողների դեպքում, ինչպիսիք են երեխաները, կարող է հանգեցնել նրանց երկրորդական գոհականացման:

Հայաստանի հանրապետությունում 2023-2025 թվականների ընթացքում մարդկանց թրաֆիքինգի կամ շահագործման դեմ պայքարի կազմակերպման ազգային ծրագիրը և ծրագրի իրականացման ժամանակացույցը նաև նախատեսում են մի շարք միջոցառումներ, որոնք վերաբերում են միգրացիային և ապաստան հայցողներին, մասնավորապես՝ ԱՌԲԱ երեխաներին: Նման միջոցառումներից մեկը Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության և Սահմանապահ զորքերի (որոնք գտնվում են Ազգային անվտանգության ծառայության ներքո) համապատասխան անձնակազմի համար ԱՌԲԱ երեխաների շրջանում մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ռիսկերի և դրանց հնարավոր կանխարգելման վերաբերյալ վերապատրաստումն է: Սակայն, ըստ ԱԶ-ների, երեխաների թրաֆիքինգի հարցերով մինչ այժմ վերապատրաստվել են միայն Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության ապաստանի հարցերով աշխատակիցները:

Ինչ վերաբերում է տարիքային գնահատման կարողություններին, ապա ներկայումս տարիքային գնահատում իրականացնելու փոխարեն Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությունը նախընտրում է հիմնվել ենթադրյալ երեխա հանդիսացող անձի խոսքերի վրա, տրամադրելով նրան կարգավիճակի կանխավարկած: Առնվազն մասամբ դա պայմանավորված է նրանով, որ դատաբժշկական փորձագիտական գնահատում տրամադրողները չունեն բավարար կարողություններ տարիքային գնահատումն հավուր պատշաճի և մարդու իրավունքների վրա հիմնված մոտեցմամբ իրականացնելու համար: Միևնույն ժամանակ, տարիքային գնահատման մարտահրավերները նաև քրեական պատասխանատվության խնդիր են ստեղծում, օրինակ՝ գործնականում ի հայտ եկած սահմանային հատումների դեպքերում: Թեև համապարփակ

⁸² Հրապարակումը Վորլդ Վիժնի կայքում, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://shorturl.at/N9iSa>.

դատաբժշկական փորձաքննությունները (ինչպես բժշկական, այնպես էլ հոգեբանական) քրեական վարույթի համատեքստում տեղի են ունենում, ապաստանի հետ կապված վարույթներում դա տեղի չի ունենում: չէ: Դիտարկվել է նաև, որ պահանջվում է դատաբժշկական փորձագիտական գնահատում անցկացնողների կարողությունների զարգացում:

Արևելյան Եվրոպայում և Հարավային Կովկասում ապաստանի համակարգերի որակի նախաձեռնության Հայաստանի Հանրապետության 2018 թվականի առաջընթացի վերլուծության զեկույցը ներառում է մի շարք առաջարկություններ, որոնք արդիական են մնում այսօր: Մասնավորապես, առաջարկվում է, որ Միգրացիայի պետական ծառայության⁸³ նոր հավաքագրված աշխատակիցների համար կազմակերպվի վերապատրաստում՝ ուսումնական ծրագրերի հետագա բարելավման և ստանդարտացման և մասնագիտական շարունակական զարգացման առաջնահերթության սահմանման համար: Առաջարկվում է նաև լրացուցիչ իրավունակությունների (օրինակ՝ համապատասխան կրթության և փորձի, օտար լեզուների իմացության և այլն) ինտեգրում աշխատակազմի առաջխաղացման համար կարողունակությունների չափորոշիչների ներքո⁸⁴:

Ինչ վերաբերում է ընդունելության ենթակառուցվածքին և ռեսուրսներին, ապա այն փաստը, որ Հայաստանում ներգաղթային կալանավորում չի կիրառվում, արժանի է հատուկ ուշադրության՝ որպես ողջունելի պրակտիկա: ԱՌԲԱ երեխաների դեպքում, թեև սահմանային անցակետերում սահմանապահ զորքերի կառույցներում նրանց պահելու օրինական առավելագույն ժամկետը 72 ժամ է, գործնականում Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության կողմից երեխաները տեղավորվում են մի քանի ժամից մինչև 1 օր՝ կախված սահմանային անցակետի հարաբերական հեռավորությունից (օրինակ՝ Չվարթնոց օդանավակայանում նույնականացված ԱՌԲԱ երեխաների դեպքում սպասման միջին ժամանակը ընդամենը մի քանի ժամ է): Թեև սահմանապահ զորքերի կառույցները հատուկ նախագծված չեն երեխաների պահման համար, դրանք բավական հարմարավետ են և ներառում են կարճաժամկետ մալու բոլոր հարմարությունները:

Միևնույն ժամանակ, բացերի և կարիքների գնահատումը հայտնաբերեց որոշ խնդիրներ: Թեև «Փախստականների և ապաստանի մասին» օրենքը սահմանում է, որ ԱՌԲԱ երեխաներին առաջնահերթություն է տրվում ընդունելության կենտրոնում՝ հաշվի առնելով նրանց շահերը և խորհրդակցելով նրանց ներկայացուցչի հետ⁸⁵, իրականում դա այդպես չէ: Ըստ ԱԶ-ների, Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությունը ԱՌԲԱ երեխաներին չի տեղավորում ընդունելության կենտրոնում՝ քանի որ, որ կա ընդամենը մեկ այդպիսի հաստատություն և այն երեխաների համար հարմար չէ: ՄԻՊ-ը հայտնել է նաև, որ ընդունարանները սովորաբար գերբեռնված են⁸⁶: «Փախստականների և ապաստանի մասին» օրենքը նախատեսում է այլընտրանքային տարբերակ՝ դիմելու ԱՍՀ նախարարությանը՝ ԱՌԲԱ երեխաների տեղավորումն ու խնամքը կազմակերպելու համար⁸⁷: Գործնականում ԱՌԲԱ երեխաների

⁸³ Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությանը նախորդող գործակալություն:

⁸⁴ Արևելյան Եվրոպայում և Հարավային Կովկասում ապաստանի համակարգերի որակի նախաձեռնության Հայաստանի Հանրապետության 2018 թվականի առաջընթացի վերլուծության զեկույց, 21-22 էջ:

⁸⁵ «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 24 (1), հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=154872>.

⁸⁶ Մարդու իրավունքների պաշտպանի 2021 թվականի տարեկան զեկույց, էջ 1482, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://ombuds.am/images/files/022666474d87ff84a86acf39be58bec8.pdf>:

⁸⁷ Նույն տեղում, հոդված 50 (5).

տեղավորման համար Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությունը համագործակցում է ՀԿ-ների հետ, օրինակ՝ Հայ օգնության ֆոնդի:

Հարկ է նշել, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանության ռազմավարությունը և 2020-2022 թվականների Գործողությունների ծրագիրը նախատեսում են 2020 թվականի առաջին կիսամյակի ընթացքում ապաստան հայցողների տեղավորման կարողությունների մեծացում⁸⁸: Սակայն, բացերի և կարիքների գնահատման պահին Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության նոր ընդունելության կենտրոնը դեռ կառուցման փուլում էր, չնայած դրա գործարկման վերջնաժամկետը սահմանվել էր 2022 թվականի հուլիսը: Նոր հաստատությունը, որը տեղակայված կլինի Աբովյան քաղաքում, գործարկվելուց հետո ժամանակավորապես կտեղավորի 100-120 ապաստան հայցող⁸⁹:

Թեև ԱՌԲԱ երեխաների երկարաժամկետ տեղավորումը ընդունելության կենտրոնի նման հաստատություններում խրախուսելի չէ, առաջարկվում է ընդունել հստակեցված ընթացակարգ՝ ԱՌԲԱ երեխաներին համապատասխան ռեսուրսներով հագեցած համայնքային հաստատություններում արագ տեղավորման և խնամքի համար:

6.2.5. Համագործակցություն և համակարգում

Հայաստանում ԱՌԲԱ երեխաների վրա ազդող հարցերում միջգերատեսչական համագործակցությունը և համակարգումը խոչընդոտվում է ներգրավված այլ գերատեսչությունների լիազորությունների, գործառույթների և կարողությունների վերաբերյալ գերատեսչությունների մակարդակով իրազեկվածության ակնհայտ անբավարարության պատճառով: Մասնավորապես, թեև Միգրացիայի և քաղաքացիության պետական ծառայությունը բավականին ներգրավված է ուղղորդումից հետո երեխայի համար համապատասխան ծառայությունների ապահովման հարցում (օրինակ՝ ժամանակավոր տեղավորում Միգրացիայի և քաղաքացիության պետական ծառայությանն առնաթեր երեխաների համար հարմար ընդունելության և տեղավորման կենտրոններում և այլն), սակայն այն տեղյակ չէ ժամանող երեխաներին առանց ուղեկցորդի կամ ընտանիքից անջատված ճանաչելու ճշգրիտ ընթացակարգի մասին: Միգրացիայի և քաղաքացիության պետական ծառայության տվյալների բազայում նաև չեն նշվում ԱՌԲԱ երեխաների վերաբերյալ գործերը, ինչը հանգեցնում է ժամանող երեխաների շրջանում նույնականացված ԱՌԲԱ երեխաների վերաբերյալ վիճակագրական տվյալների բացակայության: Դա նույնպես առաջացնում է իրազեկվածության պակաս և, ի վերջո, խոչընդոտ է ստեղծում քաղաքականության մշակման վերաբերյալ փաստահեն միջգերատեսչական մոտեցման համար:

Առաջարկվում է, որ առաջնահերթությունը տրվի վիճակագրական ցուցիչների վերանայմանը և բարելավմանը՝ նպաստելու դժվար հանգամանքներում հայտնված երեխաների, այդ թվում՝ ԱՌԲԱ երեխաների վերաբերյալ տվյալների հավաքագրմանը:

⁸⁸ Մարդու իրավունքների պաշտպանության ռազմավարություն և ՀՀ կառավարության 2019 թվականի դեկտեմբերի 26-ի N 1978-Լ որոշմամբ հաստատված 2020-2022 թվականների գործողությունների ծրագիրը, Հավելված 2, 20-րդ կետ, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=159241>:

⁸⁹ Միգրացիայի ծառայության պաշտոնական կայք, հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <http://www.migration.am/news/421>:

Թեև «Փախստականների և ապաստանի մասին» օրենքը նախատեսում է պարտականությունների և յուրաքանչյուր շահագրգիռ կողմի լիազորությունների բավական հստակ բաշխում, ԱԶ-ների հետ հարցազրույցները բացահայտեցին նրանց մոտ ԱՌԲԱ երեխաների հետ կապված որոշ կատարողական գործառույթների թերություններ: Ըստ ԱԶ-ների, երբեմն նույնիսկ պարտականությունների հստակ բաշխման դեպքում, փոխադարձ համագործակցությունն ու համակարգումը բացակայում է: Մասնավորապես, չկա աշխատանքային խումբ, որը հարթակ կապահովի համակարգման և տեղեկատվության փոխանակման համար և կբացառի շխատանքային խնդիրների համընկնումը կամ մասնատված մոտեցումները:

Առաջարկվում է ամրապնդել բոլոր շահագրգիռ կողմերի համագործակցությունը Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության հետ՝ վերապահելով Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությանը համակարգող դեր և ստեղծելով բավականին լայն թեմատիկ ընդգրկմամբ աշխատանքային խումբ՝ չսահմանափակվելով ԱՌԲԱ երեխաներին առնչվող հարցերով: Ցանկալի է, որ շխատանքային խմբում ներառվեն պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները և համապատասխան ՀԿ-ները, և, որ այն հարթակ ստեղծի ԱՌԲԱ երեխաների կարիքների, իրավական բարեփոխումների առաջնահերթությունների և գործնական մարտահրավերների, ինչպես նաև լուծումների համակարգումը և տեղեկատվության կանոնավոր փոխանակումը հեշտացնելու համար:

6.3. Երեխաների պաշտպանության միասնական համակարգ. Երեխաների պաշտպանության համակարգեր արտակարգ իրավիճակներում

6.3.1. Երեխաների պաշտպանության միասնական համակարգեր

Ներկա պահի դրությամբ Հայաստանում դեռևս չկա երեխաների պաշտպանության միասնական ազգային համակարգ, թեև ջանքեր են գործադրվում նման համակարգ ստեղծելու ուղղությամբ: Մասնավորապես, «Երեխայի իրավունքների և երեխաների պաշտպանության համակարգի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի⁹⁰ («Նախագիծ») 43-րդ հոդվածում թվարկում են երեխաների պաշտպանության ոլորտում իրավասու մարմնի լիազորությունները, ներառյալ քաղաքականության մշակման և իրականացման իրավասությունը, ինչպես նաև տեղական համայնքների ղեկավարների կողմից երեխաների պաշտպանության պատվիրակված լիազորությունների իրականացման և երեխաների պաշտպանության խորհուրդների գործունեության վերահսկողությունը: Միևնույն ժամանակ, չի նախատեսվում ստեղծել երեխաների պաշտպանության առանձին ծառայություններ, հստակորեն չի սահմանվում երեխաների պաշտպանության բազմագերատեսչական խորհուրդների կազմը, լիազորություններն ու խնդիրները: Թեև նախագիծը զգուշավոր հույս է ներշնչում երեխաների պաշտպանության միասնական համակարգի համար օրենսդրական հիմքի ստեղծման վերաբերյալ, դրա ընդունումը միայն առաջին քայլն է ազգային մակարդակում լիարժեք համակարգի մշակման երկար և տքնաջան գործընթացում:

⁹⁰ Այս գեկույցի վերջնական մշակման պահին Նախագիծը նախատեսված էր ընդունել մինչև 2024 թվականի վերջը:

Առաջարկվում է առաջնահերթ ուշադրություն դարձնել երեխաների պաշտպանության ինտեգրված ազգային համակարգի զարգացմանը, և ստեղծել երեխաների պաշտպանության առանձին ծառայություններ՝ Միասնական սոցիալական ծառայության կամ ԱՍՅՆ-ի կազմում: Կարևոր է, որ պետական բյուջեով հատուկ ֆինանսավորում նախատեսվի երեխաների պաշտպանության այս ծառայությունների, ներառյալ դրանց գործառնական ծախսերի, ինչպես նաև ռազմավարական զարգացման և կարողությունների զարգացման ծախսերի, համար:

Ներկայումս Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության երեխաների հիմնախնդիրների վարչությանը կից երեխաների պաշտպանության աշխատանքային խումբը («ԵՊ ԱԽ») ծառայում է որպես միջգերատեսչական հարթակ՝ երեխաների խնդիրների համակարգման համար: Հարցված ԱՁ-ները նշել են, որ թեև ԵՊ ԱԽ-ն բավականին ակտիվ է, նրա գործունեության շրջանակը 2023 թվականի սեպտեմբերին տեղահանված անձանց և փախստականների դեպի Հայաստան հոսքի սկզբից հետո որոշակիորեն կրճատվել է: Թեև հստակորեն չի նշվել, որ դա պայմանավորված է տեղահանված երեխաների կարիքներին առաջնահերթ ուշադրություն դարձնելու պատճառով, սակայն ենթադրաբար դա այդպես է: Նման պարագայում երեխաների պաշտպանության ռազմավարությունը պետք է ավելի համապարփակ մոտեցում որդեգրի, քանի որ տեղահանված երեխաներին վերաբերող խնդիրներից շատերը ԱՌԲԱ երեխաների խնդիրների տիրույթում չեն:

Հայաստանում երեխաների պաշտպանության շարունակական թվայնացումը, անշուշտ, ողջունելի է: Սակայն, ինչպես նկատեցին հարցված ԱՁ-ները, Կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երեխաների հաշվառման «Մանուկ» տեղեկատվական համակարգը (այսուհետ՝ «Մանուկ» համակարգ) հնացած է և բարեփոխման կարիք ունի: Կարևոր խնդիրներից մեկը, որը պետք է լուծվի կարճաժամկետ հեռանկարում, այն է, որ «Մանուկ» համակարգն ինտեգրված չէ արտաքին տվյալների բազաներին կամ ավտոմատացված տեղեկատվական համակարգերին, ինչը լուրջ խոչընդոտ է հանդիսանում տվյալների անխափան փոխանակման ապահովման համար: ԱՁՆ Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների կենտրոնը, ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ի աջակցությամբ, ներկայումս ձեռնամուխ է լինում նոր նման տեղեկատվական համակարգի մշակմանը, որը տեսականորեն կարող է ներառել տեղահանված երեխաների վերաբերյալ առանձին մոդուլ: Նախատեսվում է այն վերածել երեխաների պաշտպանության լիարժեք ավտոմատացված տեղեկատվական համակարգի, որը կնպաստի նաև պարտադիր հաշվետվությունների համակարգի աշխատանքին՝ դրանով իսկ նպաստելով պարտադիր հաշվետվությունների պահանջների միասնական իրականացմանը և նվազագույնի հասցնելով մարդկային սխալի ռիսկը:

Ողջունելի է, որ Հայաստանը վավերացրել է երեխաների պաշտպանությանն առնչվող մի շարք միջազգային փաստաթղթեր, ներառյալ Հաագայի միջազգային մասնավոր իրավունքի կոնֆերանսի պայմանագրերը, ինչպիսիք են 1980թ. «Երեխայի միջազգային առևանգման քաղաքացիական մոտեցումների մասին» կոնվենցիան, 1993թ. «Երեխաների պաշտպանության և օտարերկրյա որդեգրման բնագավառում համագործակցության մասին» կոնվենցիան և 1996թ. «Երեխաների իրավունքների պաշտպանության մասին» կոնվենցիան: Դա լրացուցիչ երաշխիքներ է ստեղծում երեխաների պաշտպանության գործերում միջազգային և միջսահմանային համագործակցության համար:

*6.3.2. Երեխաների պաշտպանության համակարգերն արտակարգ իրավիճակներում:
Երեխաների պաշտպանությունը հումանիտար միջավայրում*

Հայաստանը գտնվում է բնական աղետների մեծ վտանգի գոտում, ինչպիսիք են ջրհեղեղները, երկրաշարժերը և կարկտահարությունները: Գտնվելով Ալպեր-Հիմալայան սեյսմիկ գոտում՝ Հայաստանում երկրաշարժերի հավանականությունը չափազանց բարձր է, և ոչ վաղ անցյալում տեղի են ունեցել ավերիչ երկրաշարժեր: Այլ սոցիալ-քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական ցնցումները, որոնցից վերջին տարիներին տուժել է երկիրը, 2023 թվականի սեպտեմբերին Էթնիկ հայ բնակչության, այդ թվում՝ մոտ 30,000 երեխայի⁹¹ զանգվածային տեղահանումն է, ինչպես նաև COVID-19 համաճարակը:

Թեև Հայաստանը զգալի ջանքեր է գործադրել աղետների կառավարման կարողությունները զարգացնելու համար, արտակարգ իրավիճակներում երեխաների պաշտպանությունը շարունակում է խնդիր հանդիսանալ, ինչն առնվազն մասամբ պայմանավորված է երեխաների պաշտպանության միասնական ազգային համակարգի բացակայությամբ: Միևնույն ժամանակ, ԶՀԿ ոլորտը, հատկապես Հայկական Կարմիր խաչը («ՀԿԽ»), մշտապես ուշադրության կենտրոնում է պահում երեխաների պաշտպանությունը արտակարգ իրավիճակներում: Երկրի իշխանությունների հետ սերտ համագործակցության և համազգային աշխարհագրական ծածկույթի շնորհիվ ՀԿԽ-ն կարողացել է մասնակիորեն չեզոքացնել արտակարգ իրավիճակներում երեխաների կայուն պաշտպանության բացակայության հետևանքով առաջացած ռիսկերը, սակայն կայուն երկարաժամկետ ինստիտուցիոնալ մեխանիզմի ստեղծման խնդիրը դեռ չի լուծված:

Քննարկման է դրված տեղահանված բնակչության զանգվածային հոսքին արձագանքելու պետական քաղաքականությունը, որը նախատեսված է Միգրացիայի պետական կառավարման հայեցակարգային շրջանակով և գործողությունների ծրագրով: «Խոշոր աղետների կամ ռազմական գործողությունների հետևանքով առաջացած միգրացիոն հոսքերի կառավարման գործողությունների պլան»-ը մշակվել է նախկին Արտակարգ իրավիճակների նախարարության կողմից և հրապարակվել e-draft.am հարթակում⁹² դեռ 2019 թվականին, բայց պաշտոնապես դեռ չի հաստատվել: Այն պարունակում է հատուկ գլուխ միգրացիայի ոլորտում իրավասու պետական մարմինների և նրանց լիազորությունների վերաբերյալ, որտեղ սահմանված են յուրաքանչյուր սուբյեկտի՝ ԱՌԲԱ երեխաների հետ կապված գործառույթները: Ընդհանուր առմամբ, ցնցումներին, ներառյալ տեղաշարժին, արձագանքը բավականին դանդաղ է եղել:

Մասնավորապես, եթե այդ ծրագիրն ընդունվի, կպահանջվի, որ արտակարգ իրավիճակների ոլորտում համակարգման լիազորություն ունեցող մարմինը ԱՌԲԱ երեխաներին ուղղորդի ԱՍՀՆ, որպեսզի վերջինս կազմակերպի նրանց կացությունն ու խնամքը: Արձագանքելով խնամակալության մարմնի դիմումին՝ ՀՀ կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարությունը պետք է ապահովի ԱՌԲԱ երեխաների ընդունելությունը ուսումնական

⁹¹ Տե՛ս ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ի Հայաստանի հումանիտար իրավիճակի մասին թիվ 8 զեկույցը, 17-30 նոյեմբերի 2023թ.:

⁹² E-draft.am կայքը օրենսդրական և այլ իրավական ակտերի նախագծերի վերաբերյալ հանրային քննարկումների հարթակ է:

հաստատություններ⁹³: ԱՌԲԸԱ երեխաների ինսամակալի նշանակման կարգը դիտարկվում է 6.1.2 կետում՝ *Արդյունավետ ինսամակալություն և ներկայացուցչություն*:

Առաջարկվում է վերջնական տեսքի բերել տեղահանված բնակչության զանգվածային ներհոսքի կարգավորման պետական քաղաքականությունը և ընդունել այն առաջնահերթության կարգով: Անհրաժեշտ է նաև ավելի համապարփակ, համախմբված և ռազմավարական մոտեցում՝ երեխաների պաշտպանության և սոցիալական պաշտպանության ավելի դիմակայուն համակարգ կառուցելու համար:

Հումանիտար ճգնաժամի պայմաններում երեխաների համար որակյալ ծառայությունների մատչելիության հարցը դեռևս ամբողջությամբ կարգավորված չէ: Խնդիրներից մեկը, որը նշվել է ԱԶ-ների կողմից, որդեգրողների (և ընդհանրապես ինսամակալների, տե՛ս նաև վերևում 6.2.2 *Արդյունավետ ինսամակալություն և ներկայացուցչություն*) ավելի բազմազան շրջանակի անհրաժեշտությունն է, քանի որ ոչ պաշտոնապես որպես ԱՌԲԸԱ ճանաչված մի քանի երեխայի հայրց լեզվի իմացությունը բավարար չէ (մասնավորապես, Ռոստովից տեղափոխված 2 ԱՌԲԸԱ, Էթնիկապես հայ են, բայց լեզվին չեն տիրապետում):

Հայաստանն ընդունել ու տեղավորել է նաև Իրաքի Շենգալ շրջանից տեղահանված եզրի երեխաներին: Թեև այդ երեխաներն ուղեկցվում էին, եղել են դեպքեր, երբ երեխաների և ընտանիքների էթնոմշակութային, լեզվական և կրոնական հատուկ կարիքներին համապատասխան կառուցակարգի բացակայությունը հանգեցրել է այնպիսի կարևոր ծառայությունների հասանելիության սահմանափակմանը, ինչպիսին է կրթությունը, հատկապես, երբ երեխան/ընտանիքը տեղավորվել է միևնույն էթնոմշակութային/լեզվական/կրոնական ծագմամբ զգալի թվով բնակչություն չունեցող բնակավայրերում: Օրինակ, Արմավիրի մարզի Չվարթնոց գյուղում տեղահանված երկու եզրի ընտանիքներ, ըստ տեղեկությունների, չեն կարողացել իրենց երեխաներին դպրոց ուղարկել, քանի որ մոտակայքում քուրմանջերեն լեզվով դպրոց չկար, իսկ նրանց երեխաները հայերենին չէին տիրապետում:

Առաջարկվում է ներդնել մեխանիզմներ՝ ապահովելու, որ տարբեր էթնոմշակութային, լեզվական և կրոնական ծագում ունեցող երեխաներին հումանիտար ճգնաժամի պայմաններում հասանելի լինեն որակյալ ծառայություններ, ներառյալ կրթական:

Երեխաների համար որակյալ բուժօգնության մատչելիությունը խնդիր չի հանդիսանում: Հայաստանում բոլոր երեխաներն իրավունք ունեն օգտվել անվճար բուժօգնությունից, և ԱԶ-ները նշել են, որ տեղահանված երեխաները, ներառյալ ԱՌԲԸԱ, կարողացել են անարգել օգտվել բուժօգնությունից: Առողջապահության մասին օրենքը ժամանակավոր ինսամակալների համար նախատեսում է ոչ ֆորմալ ինսամքի, այդ թվում՝ ազգակցական ինսամքի տակ գտնվող երեխաների անունից երեխայի առողջության հետ կապված որոշումների կայացման իրավունք:

Հայաստանը ոչ միայն հնարավորություն ունի որակյալ բուժօգնություն տրամադրել իր տարածքում բնակվող տեղահանված երեխաներին, այլ նաև հայկական

⁹³ ՀՀ արտակարգ իրավիճակների նախարարության կողմից մշակված «Խոշոր աղետների կամ ռազմական գործողությունների հետևանքով առաջացած միգրացիոն հոսքերի կառավարման գործողությունների պլան», հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <https://www.e-draft.am/projects/1462/about>:

բուժհաստատությունները, մարդասիրական նկատառումներից ելնելով, փրկարար բժշկական միջամտություններ են իրականացրել օտարերկրյա երեխաների համար, այն դեպքերում, երբ անհրաժեշտ բժշկական միջամտությունը երեխայի բնակության երկրում իրականացնել հնարավոր չի եղել⁹⁴:

Առողջապահության հետ կապված տեղեկատվությունը (այդ թվում՝ սեռական և վերարտադրողական առողջության մասին) հասանելի է անկախ երեխայի տարիքից, թեև երեխայի զարգացող կարողությունները և զարգացման հասունությունը հաշվի է առնվում: Ընդ որում, 16 տարեկանից ցածր երեխաներին հոգեկան առողջության ծառայություններից օգտվելու համար անհրաժեշտ է ծնողի կամ ծնողական պատասխանատվության այլ կրողի համաձայնությունը: Սեռական և վերարտադրողական բուժօգնության դեպքում հղիության արհեստական ընդհատման համար անհրաժեշտ է ծնողի կամ ծնողական պատասխանատվության այլ կրողի համաձայնությունը, թեև գոյություն ունի «Վերարտադրողական խնամքի մասին» օրենքում փոփոխությունների նախագիծ, որը նախատեսում է վերացնել 16 տարեկան և ավելի բարձր տարիքի երեխաների համար նախատեսված այս պահանջը:

Կյանքի փրկության բուժման հասանելիությունը (օրինակ՝ բուժաշխատողի լիազորությունը՝ չեղարկելու ծնողի՝ երեխայի կյանքի փրկության բուժմանը համաձայնություն տալու մերժումը) մանրամասնորեն չի կարգավորվում: Շատ դեպքերում պահանջվում է դատարանի միջամտություն, որը միշտ չէ, որ բխում է երեխայի շահերից, քանի որ որոշումների կայացում երկար կարող է տևել: Հաշվի առնելով տեղահանված երեխաների տարաբնույթ մշակութային և կրթական ծագումը՝ դա կարող է խնդիրներ առաջացնել հատկապես տեղահանված երեխաների համար:

Առաջարկվում է ավելի մանրամասն կարգավորել կյանքի փրկության բուժման հասանելիությունը՝ ապահովելու համար, որ պետությունը կարող է համաձայնել կյանքի փրկության բուժմանը, եթե պարզվում է, որ ծնողը կամ ծնողական պատասխանատվության այլ կրողը չի գործում ելնելով երեխայի շահերից:

Մեկ այլ ակնառու բացը երեխաների պաշտպանության համար օրենսդրական և/կամ քաղաքականության հիմքերի բացակայությունն է: Մասնավորապես, թեև իշխանությունները օգտագործում են սոցիալական պայմանագրերի մոդելը՝ պետական գնումների ծրագրերի միջոցով մասնավոր և ոչ առևտրային հատվածներին պետական ծառայություններ մատուցելու համար, չկա պահանջ, որ երեխաների հետ շփումների և/կամ երեխաներին առնչվող ծառայությունների մատուցման համար պայմանագրերի կնքման համար հայտ ներկայացնող իրավաբանական անձինք անցնեն երեխայի պաշտպանության համապատասխանության ստուգումներ: Հետևաբար, երեխաների պաշտպանության պահանջներին համապատասխանությունը զուտ կամավոր բնույթ է կրում և պետության կողմից ուղղակիորեն չի խթանվում:

Առաջարկվում է համապատասխան կանոնակարգերի միջոցով ներդնել երեխայի պաշտպանության հայեցակարգը բոլոր համապատասխան ոլորտներում, ներառյալ սոցիալական պաշտպանությունը, կրթությունը, առողջապահությունը և այլն: Երեխաների հետ շփում և/կամ երեխաների վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու

⁹⁴ ԱԻ-ների կողմից կշված մի դեպք մանրամասն նկարագրված է այստեղ՝ <https://auroraprize.com/en/saving-life-yazidi-girl-iraq-armenia-humanitarian-mission-be-continued>:

պատասխանատվություն նախատեսող մասնագիտությունների համար պետք է սահմանվեն խստագույն անվտանգ հավաքագրման ընթացակարգեր, իսկ պետությանը ծառայություններ մատուցող ոչ պետական (շահույթ չհետապնդող և շահույթ հետապնդող, տեղական և միջազգային) ծառայություններ մատուցողները պետք է անցնեն երեխաների անվտանգության գծով մանրակրկիտ ստուգումներ:

Ի հեճուկս բռնություն, անտեսում, շահագործում, զինված բախումներ կամ ընդհանրապես որևէ այլ հոգեկան տրավմա վերապրած երեխաների համար վերականգնողական ծառայությունների կարևորության մասին իրզեկվածության աճին, որակյալ ծառայությունների մատչելիությունը դեռևս անբավարար է: Մասնավորապես, չկա հանցագործության տուժողների և վկաների համապարփակ, վերջնական աջակցության ծառայություն:

Առաջարկվում է առաջնահերթություն տալ բռնության, անտեսման, շահագործման, զինված հակամարտության տուժող կամ այլ տեսակի հոգեկան տրավմա վերապրած երեխաների համար ճգնաժամերի ընթացքում խնամատարության և վերականգնողական ծառայությունների մատչելիությանը, այդ թվում՝ հանցագործության տուժողների և վկաների, ներառյալ երեխաների համար համապարփակ աջակցության ծառայության մշակմանը, ինչպես նաև ստուգված, վստահելի ծառայություններ մատուցողների ցանցի ստեղծմանը, ներառյալ գենդերային և մշակութային առումով զգայուն հոգեկան առողջության խնամքի մատակարարները (ներառյալ երեխաների համար հոգեկան առողջության և հոգեոցիալական աջակցության ծառայությունների ընդլայնված հասանելիությունը):

Ինչ վերաբերում է ԱՌԲԸ երեխաների իրավիճակին և հատկապես ընտանիքի որոնման և վերամիավորմանը («ԸՈՎ»), ՅԿԽ-ն ԿԽՄԿ-ի հետ միասին կարևոր դեր են խաղում: Մասնավորապես, ՅԿԽ-ն իրականացնում է ԿԽՄԿ-ի «Ընտանեկան կապերի վերականգնում» ծրագրի ընտանիքի որոնում բաղադրիչը Յայաստանում: ՅԿԽ-ի կայքում այն նկարագրվում է հետևյալ կերպ «Որոնում ծառայության գործունեությունն ուղղված է բնակչության տեղաշարժի արդյունքում կազմալուծված ընտանիքների վերամիավորմանը, պատերազմների, աղետների և հակամարտությունների հետևանքով անհայտ կորածների որոնմանը և զոհվածների շիրիմների վայրը հաստատող փաստաթղթերի հայտնաբերմանը, Երկրորդ Յամաշխարհային պատերազմի ընթացքում տարհանված, գերության մեջ և հարկադիր աշխատանքային գաղութներում գտնվելու փաստը հաստատող փաստաթղթերի որոնմանը և հատկացմանը:»:

Բացերի և կարիքների սույն գնահատումը ապացույցներ չհայտնաբերեց ԸՈՎ-ի համար պետական մակարդակով ինստիտուցիոնալ կառուցակարգի առկայության մասին: Թեև ոստիկանությունը մասնակցում է ընտանիքների որոնման գործում, սակայն չկա ԸՈՎ-ի վերաբերյալ որևէ լիարժեք, միջոլորտային մոտեցում կամ իրական պաշտոնական ՍԳԸ կամ գործառնական ուղեցույց:

Առաջարկվում է ընդունել ընտանիքի որոնման և վերամիավորման («ԸՈՎ») լիարժեք, միջոլորտային մոտեցում, ինչպես նաև մշակել և ներդնել ԸՈՎ-ի վերաբերյալ պաշտոնական միջգերատեսչական գործառնական ուղեցույց:

Հումանիտար արտակարգ իրավիճակների ազդակիր երեխաները հատկապես խոցելի են քրեական զոհականացման, ներառյալ մարդկանց թրաֆիքինգի նկատմամբ: Հայաստանի պարագայում թրաֆիքինգի տուժողների նույնականացում ընթացակարգային հետևողական ձևով չի իրականացվում, և չկա երեխաների թրաֆիքինգի ցուցիչների միասնական ցանկ: Սա ե՞ծ խնդիր է, հատկապես հաշվի առնելով ԱԶ-ների հաղորդումները, որ սահմանապահ զորքերի ծառայությունը սովորաբար ակտիվորեն չի ստուգում ժամանող երեխաների՝ թրաֆիքինգի տուժող լինելու հավանականությունը, և սովորաբար միջամտում է միայն այն դեպքում, երբ երեխան կամ երրորդ կողմը մոտենում է նրա աշխատակիցներին՝ հայտնելու իր խնդիրների մասին: Պարզ չէ, թե արդյոք անց է կացվել վարքագծային պրոֆիլավորման վերաբերյալ վերապատրաստում՝ ընդհանուր կասկածելի վարքագիծը և մասնավորապես՝ երեխաներին ուղեկցող անձանց կասկածելի վարքագիծը բացահայտելու համար: Այս հարցը լրացուցիչ քննարկվում է ստորև՝ 6.3.3. *Ռեսուրսներ, հավաքագրում, որակավորում և վերապատրաստում* բաժնում:

6.3.3. *Ռեսուրսներ, հավաքագրում, որակավորում և վերապատրաստում*

Գոյություն ունի սոցիալական աշխատողների կարողությունների զարգացման և կադրային համալրման անհրաժեշտություն: Զանի որ ներկայումս ԱՍՀՆ-ի կարողությունների զարգացման համար բյուջետային ֆինանսավորում նախատեսված չէ, նախարարությունն ամբողջությամբ կախված է դոնորների միջոցներից: Դա, իր հերթին, հանգեցնում է կայունության բացակայության, և եթե երեխաների պաշտպանության լիարժեք միասնական համակարգ մշակելու համար քայլեր չձեռնարկվեն, երեխաների պաշտպանության մասնագիտացված սոցիալական աշխատողների աշխատուժի զարգացման հարցում հավանաբար խնդիրներ կառաջանան:

Ներկա պահին երեխաների պաշտպանության ոլորտում մասնագիտացված սոցիալական աշխատողներ չկան: Դրանից հետևում է, որ Միասնական սոցիալական ծառայության սոցիալական աշխատակիցն իր կարիերայի ընթացքում սկզբունքորեն կարող է տեղափոխվել տարբեր աշխատանքների: Թեև սոցիալական աշխատողի հիմնական հմտությունները բոլոր գործառնայթների համար կարող են նույնը լինել, երեխաների պաշտպանությունը պահանջում է զգալի թվով լրացուցիչ հմտություններ, որոնք հնարավոր չէ ձեռք բերել կարճ վերապատրաստման միջոցով: Կարևորն այն է, որ երեխաների պաշտպանության աշխատանքում շեշտը դրվի բռնության և/կամ անտեսման վտանգի տակ գտնվող իրավիճակներում երեխաների նույնականացման, երեխաների պաշտպանության հարցերով վարույթների քննության, բռնության և/կամ անտեսման դեպքերին արձագանքման, երեխաների և ընտանիքների կարիքների գնահատման, ինչպես նաև ծնողների և այլ խնամակալների աջակցության վրա՝ բարելավելու նրանց ծնողական/խնամակալության հմտությունները, որը հաճախ պահանջում է միջառարկայական միջոլորտային համագործակցություն՝ օգնելու ծնողներին/խնամակալներին հրաժարվել իրենց ապրելակերպի վատ սովորություններից (օրինակ՝ հոգեմետ նյութերի օգտագործումից, սեռական ծառայությունների մատուցմանը ներգրավվածությունից և այլն):

Առաջարկվում է ստեղծել երեխաների պաշտպանության ոլորտում մասնագիտացված սոցիալական աշխատախումբ՝ երեխաների պաշտպանության ծառայությունների կադրային համալրման համար (տե՛ս վերևում 6.3.1. *Երեխաների պաշտպանության միասնական համակարգեր*): Այդ աշխատախումբը պետք է ունենա հատուկ իրավասությունների շրջանակ, աշխատակազմի ժամանակացույց՝ աշխատանքի նկարագրությամբ յուրաքանչյուր հաստիքի համար, և կառուցակարգ, որը կապահովի վերապատրաստման կարիքների կանոնավոր գնահատումը և գործողությունների ձեռնարկումը՝ բացահայտված վերապատրաստման կարիքները հոգալու համար:

Կարողությունների զարգացման առումով մեկ այլ հրատապ հարց վերաբերում է երեխաների հետ առաջնային շփում իրականացնող ոստիկանության ծառայողների և խնամակալության մարմինների համար ռիսկերի գնահատման և կյանքին սպառնացող վտանգի ստուգումների վերաբերյալ վերապատրաստան անհրաժեշտությանը՝ պարզելու, թե արդյոք առկա են երեխային անհապաղ տեղավորման հիմքեր:

Առաջարկվում է մշակել և ընդունել ռիսկերի գնահատման և կյանքին սպառնացող վտանգի բացահայտման գործիքներ, ինչպես նաև մի շարք ԳՍԸ-ներ ոստիկանության առաջնագծի ծառայողների և խնամակալության մարմինների համար՝ գնահատելու, թե արդյոք անհրաժեշտ է երեխայի անհապաղ տեղավորում: Վտանգի բացահայտման գործիքների և ԳՍԸ-ների ներդրումը պետք է ուղեկցվի վերապատրաստմամբ՝ ապահովելու դրանց հետևողական մեկնաբանությունն ու կիրառումը:

Ինչպես հակիրճ նշված է 6.3.2 կետում՝ *Երեխաների պաշտպանության համակարգեր արտակարգ իրավիճակներում. Երեխայի պաշտպանությունը հոլմանիտար միջավայրում*, կա մեկ առանձնահատուկ մտահոգիչ խնդիր, որին վերջնական գնահատական տալու համար, սակայն, անհրաժեշտ է հավելյալ ուսումնասիրություն: Դա հնարավոր ԼՈՒԸԸ երեխաների (այդ թվում՝ թրաֆիքինգի իրավիճակում գտնվող երեխաներին) վարքագծի դիտարկման միջոցով պրոակտիվ ձևով գնելու և բացահայտելու համար ՍԳԸ-ի բացակայությունն է, այն դեպքերում, երբ երեխան ուղղակիորեն կամ միջնորդի օժանդակությամբ չի դիմում սահմանապահին:

Ցանկալի է գնահատել թրաֆիքինգի հնարավոր կամ իրական տուժող երեխաների զննման և նույնականացման գծով գոյություն ունեցող ընթացակարգերի հետևողականությունն ու մանրամասնությունը և համապատասխան վերապատրաստում կազմակերպել սահմանապահ ծառայության, այդ թվում՝ երեխաների հետ անմիջական շփում ունեցող այլ ծառայողների համար՝ թրաֆիքինգի տուժող երեխաներին պրոակտիվ ձևով բացահայտելու համար: Այդ նպատակով կարելի է օգտագործել տարբեր ռեսուրսներ, օրինակ՝ FRONTEX VEGA ձեռնարկները⁹⁵, տեղայնացնելով դրանք հայաստանյան համատեքստին:

Առաջարկվում է դիտարկել ԳՍԸ-ի մշակումը և առաջին արձագանքողների կարողությունների զարգացման հնարավորությունը (Սահմանապահ զորքերի և Միգրացիայի և քաղաքացիության պետական ծառայության): Կարողությունների

⁹⁵ Տե՛ս <https://www.frontex.europa.eu/publications/vega-handbook-children-at-land-borders-lqVyxI> և https://www.frontex.europa.eu/assets/Publications/Operations/VEGA_Children_Handbook.pdf :

գարգացման գործընթացում, մասնավորապես, պետք է առաջնահերթություն տրվի վարքագծային պրոֆիլավորմանը՝ օգնելու ԱՌԲԱ երեխաների ակտիվ զննմանը և նախնական նույնականացմանը՝ շեշտը դնելով թրաֆիքինգի իրավիճակներում գտնվող ԱՌԲԱ երեխաների վրա:

Ինչ վերաբերում է ԶՅԿ-ներին, ինչպես արդեն նշվել է 6.3.2 կետում՝ *Երեխաների պաշտպանության համակարգեր արտակարգ իրավիճակներում. Երեխայի պաշտպանությունը հունանիտար միջավայրում*, երեխայի պաշտպանության հայեցակարգը դեռ ամուր արմատներ չունի: Թեև ավելի մեծ, կայացած ԶՅԿ-ները, ինչպիսին է ՅԿԻ-ն, ինչպես նաև ԶՅԿ-ները, որոնք գործում են որպես ՅՈՒՆԻՍԵֆ-ի և այլ միջազգային կազմակերպությունների իրականացնող գործընկերներ՝ երեխաների պաշտպանության և սեռական շահագործումից և բռնությունից պաշտպանության (PSEA) խիստ կանոններով, ընդհանուր առմամբ ծանոթ են և պահպանում են անվտանգ ծրագրավորման սկզբունքները, բազմաթիվ այլ, ավելի փոքր ԶՅԿ-ների դեպքում իրավիճակը տարբերվում է:

Հաշվի առնելով այդ հանգամանք, առաջարկվում է առաջնահերթություն տալ անվտանգ ծրագրավորման հարցում ԶՅԿ-ների կարողությունների զարգացմանը:

6.3.4. Համագործակցություն և համակարգում

ԱԶ-ների հետ անցկացված հարցազրույցներից է երեխաների պաշտպանության վերաբերյալ սահմանափակ համակարգվածության և ընդհանուր առմամբ մասնատված մոտեցման պատկերը: Թեև երեխաների պաշտպանության հատուկ ծառայությունների բացակայությունը կարող է իր դերը խաղալ, նույնիսկ նման ծառայությունների բացակայության դեպքում լավ կազմակերպչական հիմքերի վրա դրված և համապատասխան ռեսուրսներով հագեցած բազմազերատեսչական համագործակցության մեխանիզմներ, ինչպիսիք են համայնքային մակարդակի հանձնաժողովները, օրինակ՝ Երեխաների պաշտպանության տեղական գործընկերությունը Մեծ Բրիտանիայում⁹⁶ կամ Ֆինլանդիայի համատեղ քաղաքային խորհուրդները կարող են գոնե մասամբ մեղմել այդ բացը: Սակայն Հայաստանում երեխաների պաշտպանության տեղական խորհուրդները չեն ֆինանսավորվում պետական բյուջեից և, ըստ էության, գործում են *pro bono*, ինչը կասկածի տակ է դնում նրանց ներուժը՝ նույնիսկ օրենքի նախագծի ընդունման և ուժի մեջ մտնելու պարագայում:

Երեխաների նկատմամբ ոտնձգությունների մասին զեկուցման և արձագանքման, ինչպես նաև արտակարգ իրավիճակներում երեխաների պաշտպանության գծով միջգերատեսչական փոխգործակցության մասին ԳՍԸ-ների բացակայությունը ավելի է խորացնում այս մտահոգությունը: Թեև օրենքի նախագծով նախատեսվում է ներդնել երեխաների նկատմամբ ոտնձգության կասկածանքների համար պարտադիր հաղորդման մեխանիզմ, դեռևս պետք է

⁹⁶ՏԵՍ

https://assets.publishing.service.gov.uk/media/65cb4349a7ded000c79e4e1/Working_together_to_safeguard_children_2023_-_statutory_guidance.pdf այս գործընկերությունների գործունեության վերաբերյալ հատուկ կանոնադրական ուղեցույցի համար:

պարզվի, թե պարտադիր հաղորդման մեխանիզմի իրականացումը որքանով կօժանդակվի ինչպես ընթացակարգերով, այնպես էլ ռեսուրսներով:

Առաջարկվում է հատուկ ուշադրություն դարձնել երեխաների պաշտպանության հատուկ ծառայությունների ստեղծմանը կամ, որպես այլընտրանք, ուժեղացնել համայնքային մակարդակով երեխաների պաշտպանության միջառարկայական խորհուրդների գործունեությունը՝ պաշտոնական գործառնական ուղեցույցներ ընդունելու միջոցով, որոնք կհանդիսանան Հայաստանում դրանց գործունեության ընդհանուր հիմքը, ինչպես նաև պետբյուջեի ֆինանսավորում հատկացնել այդ խորհուրդներին:

7. ՈՒՂԵՆՇԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆԱԿ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

	Կողմնորոշիչ չափանիշ/ուղենիշ	Իրականացման կարգավիճակ Ամբողջական Մասնակի Չի իրականացվել	Առաջարկություններ
1.	ԱՅԼԸՆՏԱՐՆՔԱՅԻՆ ԽՆԱՄՔ		
1.1.1.	Գործում է այլընտրանքային խնամքի վերաբերյալ օրենսդրական և կարգավորող դաշտ, որն ընդգծում է անհրաժեշտության և համապատասխանության սկզբունքները:		
1.1.2.	Օրենսդրությունը նախատեսում է, որ այլընտրանքային խնամքի տեղավորման վերաբերյալ որոշումներ կայացնելիս հաշվի են առնվում երեխայի շահերը:		

1.1.3.	Գոյություն ունեն գիշերօթիկ հաստատությունում տեղավորելու դեմ երաշխիքներ:		Ընտանեկան օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի 1-ին մասը հստակ սահմանում է, որ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխան կարող է տեղավորվել հաստատությունում միայն այն դեպքում, երբ խնամքը խնամակալության միջոցով կամ խնամատար ընտանիքում հնարավոր չէ կազմակերպել:	
1.1.4.	Գոյություն ունի քաղաքականություն՝ խրախուսելու և ամրապնդելու ծնողների՝ իրենց երեխաներին խնամելու կարողությունը:		Ընտանեկան օրենսգրքի 63-րդ հոդվածը նաև թույլ է տալիս դատարանի կողմից ծնողական իրավունքների ժամանակավոր կասեցում (ընտանեկան օրենսգրքով կոչվում է «ծնողական իրավունքների սահմանափակում» այն դեպքում, երբ ծնողի վարքագիծը վտանգում է երեխային, բայց բացակայում են ծնողական իրավունքների դադարեցման հիմքերը: Ծնողական իրավունքների սահմանափակման	Առաջարկվում է փոփոխել Ընտանեկան օրենսգրքը՝ հանելու ծնողական իրավունքների կասեցման (սահմանափակման) 6-ամսյա ժամկետը և դատարաններին վերապահել հայեցողական լիազորություններ՝ յուրաքանչյուր գործով որոշում կայացնելու՝ հիմնվելով բացառապես երեխայի շահերի վրա և անհատական հիմքերով: Առաջարկվում է նաև ընդունել օժանդակ կանոնակարգեր՝ հստակորեն սահմանելու ծնողական իրավունքները սահմանափակված ծնողներին ծառայությունների մատուցման կարգը, վերահսկելու նրանց կողմից դատարանի որոշմամբ սահմանված պայմաններին համապատասխանությունը և գործնական ծրագրի իրականացումը,

		<p>առավելագույն ժամկետը 6 ամիս է, որից հետո տեղի է ունենում դատական քննություն, և եթե ծնողը ուղղիչ գործողություն չի ձեռնարկել, ծնողական իրավունքները դադարեցվում են: Սկզբունքորեն, 63-րդ հոդվածը նախատեսված է որպես ծնողական իրավունքների չհիմնավորված դադարեցման երաշխիք, ինչը ողջունելի է: Սակայն, երեխային ավելի լավ հոգ տանելու համար ծնողին աջակցություն ցուցաբերելու կենսունակ մեխանիզմի և խիստ մոնիթորինգի չափանիշների բացակայության դեպքում 63-րդ հոդվածը վերածվում է ձևականության:</p> <p>Թեև իրենց երեխաներին խնամելու կարողությունը ամրապնդելու նպատակով ծնողներին աջակցություն ցուցաբերելու կարևորությունը գոնե</p>	<p>որի վերջնական նպատակն է նպաստել ընտանիքի վերամիավորմանը, երբ դա բխում է երեխայի շահերից:</p> <p>Առաջարկվում է, որ ծնողների՝ իրենց երեխաներին խնամելու կարողությունը խրախուսման և ամրապնդման քաղաքականության ներդրումը տեղի ունենա երեխաների պաշտպանության միասնական ազգային համակարգի, այդ թվում՝ երեխաների պաշտպանության մասնագիտացված սոցիալական աշխատուժի զարգացման համատեքստում, ապահովելով նման աջակցություն տրամադրելու համար համապատասխան վերապատրաստված բավարար թվով սոցիալական աշխատողներ և ռեսուրսներ: Առաջարկվում է նաև ամրապնդել միջգերատեսչական համագործակցությունը բոլոր մակարդակներում՝ արդյունավետ ուղղորդումներին նպաստելու համար: Առաջարկվում է նաև ամրապնդել միջգերատեսչական համագործակցությունը բոլոր մակարդակներում՝ արդյունավետ ուղղորդումներին նպաստելու համար:</p>
--	--	---	---

			<p>քաղաքականություն մշակողների մակարդակով գիտակցվում է, երեխաների պաշտպանության հատուկ ծառայությունների բացակայության և նման աջակցություն ցուցաբերելու համար համապատասխան պատրաստվածություն և ռեսուրսներ ունեցող սոցիալական աշխատողների պակասի պատճառով գործնականում դա տեղի չի ունենում: Տեղական մակարդակում անբավարար միջգերատեսչական համագործակցությունը նույնպես մտահոգիչ է, քանի որ այն խոչընդոտում է ուղղորդումները:</p>	
1.1.5.	<p>Առկա է ընտանիքի վերամիավորումը խթանող քաղաքականություն, որն ապահովում է, որ այն իրականացվի որպես աստիճանական և վերահսկվող գործընթաց, հաշվի</p>		<p>Բացերի և կարիքների գնահատման ընթացքում չի հաջողվել գտնել նման քաղաքականության ապացույցներ: Լրացուցիչ մտահոգություն է</p>	<p>Առաջարկվում է վերանայել անհապաղ տեղավորմանը վերաբերող ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի դրույթները, որպեսզի 1) ներդրվի անվտանգ վայրի հայեցակարգը, 2) առավելագույնը 48 ժամվա ընթացքում նախատեսվի</p>

	առնի երեխայի տարիքը, կարիքները և զարգացող կարողությունները, ինչպես նաև բաժանման պատճառը:		առաջացնում Շնտանեկան օրենսգրքում անհապաղ տեղավորման վերաբերյալ գոյություն ունեցող դրույթները, որոնք նախատեսում են խնամակալության մարմնի իրավասություն՝ դիմելու դատարան՝ ծնողական իրավունքների դադարեցման կամ սահմանափակման համար որպես կանխադրված տարբերակ այն դեպքերում, երբ տեղի է ունեցել արտակարգ տեղավորում:	անհապաղ տեղավորման որոշման պարտադիր դատական քննություն, և 3) ներդրվի ծնողական իրավունքների չհիմնավորված դադարեցման կամ սահմանափակման դեմ մեխանիզմ՝ սահմանափակելով այն միայն բացառիկ հանգամանքներով, երբ մյուս բոլոր միջոցները ձախողվել են կամ այլ կերպ համարվել են երեխայի շահերին չհամապատասխանող:
1.1.6.	Քաղաքականությունները թույլ են տալիս արագ որոշում կայացնել երեխայի՝ ընտանիքում մշտապես տեղավորվելու իրավունքի վերաբերյալ:			
1.1.7.	Խնամատար ընտանիքի համակարգն ուղղակիորեն նախատեսված է:			
1.1.8.	Խնամատար ծնողները ստանում են համապատասխան աջակցություն, ներառյալ կարողությունների զարգացումը:		Խնամատար ծնողներին աջակցությունը, նրանց վերահսկումը և կարողությունների	Առաջարկվում է անցկացնել Հայաստանում այլընտրանքային խնամքի համակարգի համապարփակ վերանայում, այդ թվում՝ ծախսերի

			<p>զարգացումը անբավարար են և ապահովված չեն պատշաճ ռեսուրսներով: Հնարավոր ինամակալ ծնողներին ներգրավելը լուրջ խնդիր է:</p>	<p>վերահաշվարկ, և մշակել հնարավոր ինամատար ծնողին խրախուսելու համար առաջարկություններ:</p>
1.1.9.	<p>Գործում է երեխայի կարիքները գնահատելու և ապագա ինամատար ծնողների կարողություններին և ռեսուրսներին համապատասխանեցնելու մեխանիզմ:</p>		<p>Թեև դրա կարևորության ըմբռնումն առկա է, վերապատրաստված ինամատար ծնողների չափազանց սահմանափակ խումբը գործնականում բացառում է դրա իրականացումը:</p>	<p>Առաջարկվում է, որ միջնաժամկետ և երկարաժամկետ կտրվածքով ինամատար ընտանիքի մասնագիտացված համակարգի զարգացումը դիտվի որպես առաջնահերթություն, որը կսպասարկի ինամատար ընտանիքի կարիք ունեցող երեխաների տարբեր խմբերին, ներառյալ լուրջ բռնության ենթարկված երեխաներին, օրենքի հետ խնդիրներ ունեցող երեխաներին (օրինակ՝ ֆորմալ արդարադատության համակարգից շեղված երեխաներին), հաշմանդամություն ունեցող և ողջամիտ հարմարությունների այլ հատուկ կարիքներ ունեցող երեխաներին:</p> <p>Առաջարկվում է նաև դիտարկել ինամատար ընտանիքների ավելի բազմազան շրջանակի ստեղծման հնարավորությունը՝ երեխաների տարաբնույթ լեզվական և</p>

				Էթևոմշակութային կարիքները հոգալու համար:
1.1.10.	Առկա են լծակներ, որոնք խրախուսում են ոչ ֆորմալ ինսամակալներին տեղեկացնել ինսամքի կազմակերպման մասին և նպաստել համապատասխան ծառայությունների մատչելիությանը նրանց համար:		Ի պաշտոնե ինսամակալները, ի տարբերություն ոչ ֆորմալ ինսամողների, իրավունակ են որոշակի, թեև սահմանափակ, ֆինանսական օգնության համար:	
1.1.11.	Երեխայի համար ինսամակալի նշանակումը ընթացակարգային կարգով կարգավորվում է և կատարվում է երեխայի հետ խորհրդակցելով և հաշվի առնելով նրա զարգացող կարողությունները:		Ինսամակալի նշանակումը բավականաչափ կանոնակարգված է առաջնային օրենսդրության մակարդակով, սակայն անհրաժեշտ է այն էլ ավելի հստակեցնել ենթաօրենսդրական ակտերի միջոցով:	Առաջարկվում է, որ Նախագծի ընդունումը ուղեկցվի դրանից բխող մի շարք ենթաօրենսդրական ակտերով՝ ապահովելու ինսամակալության հետ կապված դրույթների պատշաճ կատարումը, և ելնելով երեխայի շահերից ինսամակալներին նշանակելիս:
1.1.12.	Գործում է իրավասու մարմին, որը պատասխանատու է միգրացիայում ԱՌԲԱ երեխաների ինսամակալության կառավարման համար:		Իրավասու մարմինը կա, սակայն գործընթացը գործնականում արդյունավետ չէ: Մասնավորապես, իրավասու ինսամակալների խումբ ներգրավելու ենթաօրենսդրական ակտերի	Անհրաժեշտ է ներդնել իրականացման մեխանիզմներ: Առաջարկվում է, որ Հայաստանի իշխանություններն ապահովեն ԱՌԲԱ երեխայի հայտնաբերումից հետո ինսամակալների անհապաղ նշանակումը, ինչպես նաև ապահովեն բոլոր պատասխանատու մարմինների կողմից գործառույթների պարզեցված

			կառուցակարգերի բացակայությունը խաթարում է համապատասխան օրենսդրական դրույթների արդյունավետությունը:	իրականացումը: Առաջարկվում է նաև վերացնել Կառավարության որոշման դրույթը ԱՌԲԱ երեխայի ներկայացուցիչ նշանակելու կարգի մասին՝ կապված խնամակալների կողմից իրենց գործառույթների <i>pro bono</i> կատարման հետ:
1.1.13.	Գործում է կառուցակարգ՝ երաշխավորելու, որ խնամակալության իրավասու մարմնի աշխտակիցները համապատասխանեն և պահպանեն մասնագիտական բարձր չափանիշները:		Չկա նման կառուցակարգ և չափանիշների փաթեթ, որին պետք է համապատասխանել: Պետական ֆինանսավորման բացակայությունն ավելի է խորացնում այս խնդիրը:	Որպես խնամակալ և ներկայացուցիչ (խնամակալ <i>ad litem</i>) գործելու համար առաջարկվում է ներդրել համապատասխան կարողունակությունների շրջանակ, մասնագիտական չափանիշներ, անվտանգ հավաքագրման ընթացակարգ և ողջամիտ փոխհատուցում: Առաջարկվում է նաև ընդունել հստակեցված ընթացակարգ՝ ԱՌԲԱ երեխաներին համապատասխան ռեսուրսներով հագեցած համայնքային հաստատություններում արագ տեղավորման և խնամքի համար:
1.1.14.	Գործում են պետական հսկողության մեխանիզմներ, որոնք տարածվում են այլընտրանքային խնամքի բոլոր ձևերի, այդ թվում՝ ֆորմալ խնամքի բոլոր ձևերի, ինչպես նաև ոչ ֆորմալ խնամքի վրա:			Առաջարկվում է պետական գերատեսչությունում ստեղծել հսկիչ ստորաբաժանում կամ, հնարավորության դեպքում, իրավասու մարմնին կից ստեղծել առանձին հսկիչ ծառայություն, որը պատասխանատու կլինի միջադեպերի հայտնաբերման, լուրջ խնդիրների մշտադիտարկման,

				ռիսկերի կառավարման և չեզոքացման համար:
1.1.15.	Գոյություն ունի որակի պաշտոնական չափանիշների մի շարք, որոնք պարտադիր են բոլոր այլընտրանքային ինսամքի մատակարարների համար:		Պետական հսկողության կառուցակարգ և որակի պաշտոնական չափորոշիչներ չկան, բացառությամբ օրենքով սահմանված ընդհանուր արգելքների:	Առաջարկվում է, որ պետական հսկողության ծրագիրը ապահովված լինի որակի պաշտոնական չափորոշիչների շարքով, որոնք պարտադիր կլինեն բոլոր այլընտրանքային ինսամք տրամադրողների համար, ինչպես նաև հատուկ գործառնական ուղեցույցով՝ հսկողություն իրականացնող պաշտոնյաների համար:
1.1.16.	Հսկողության սխեման նախատեսում է ինչպես պլանային, այնպես էլ չհայտարարված այցելություններ:		Այս հարցի վերաբերյալ որևէ կանոնակարգ կամ գործառնական ուղեցույց չկա:	Առաջարկվում է պետական հսկողության ծրագրի համար մշակել հատուկ գործառնական ուղեցույց:
1.1.17.	Հնարավորության և նպատակահարմարության սահմաններում հսկողության սխեման նախատեսում է ինսամք տրամադրողների վերապատրաստման և կարողությունների զարգացման բաղադրիչ:			Առաջարկվում է որպես առաջնահերթություն դիտարկել ինսամատարության մասնագիտացված համակարգի ստեղծումը, ներառյալ շարունակական մասնագիտական կրթության մատչելիության ապահովումը:
1.1.18.	Գործում է արդյունավետ կառուցակարգ, որը թույլ է տալիս երեխաներին օգտվել անկախ և արդյունավետ գանգատների մեխանիզմից՝ կապված իրենց ինսամքի մատակարարի,		Գանգատների նման մեխանիզմներ չկան:	Առաջարկվում է նաև ստեղծել երեխաների համար հարմար, մատչելի և անվտանգ գանգատների մեխանիզմներ, որոնք ենթակա են տվյալների պաշտպանության և գաղտնիության խստագույն

	խնամակալի, խնամակալության մեխանիզմների և/կամ խնամակալության մարմնի հետ:			երաշխիքների, ինչպես նաև ստեղծել հաշվետվողականության կառուցակարգեր՝ գանգատների հետ կապված ցանկացած սխալ կամ թերություն վերացնելու համար:
1.1.19.	Գանգատների մեխանիզմը հասանելի է բոլոր երեխաների համար և նախատեսում է ողջամիտ հարմարեցում, եթե տվյալ երեխան չի տիրապետում պետական լեզվին, ունի հաշմանդամություն կամ ունի այլ հատուկ կարիքներ, այդ թվում՝ նախկին հոգեկան տրավմայի հետևանքով առաջացած կարիքները:			
1.1.20.	Տվյալների հավաքագրումն իրականացվում է կանոնավոր հիմունքներով և ապահովվում է համապատասխան ցուցիչների կատարելագործված համակարգով՝ այլընտրանքային խնամքի յուրաքանչյուր տեսակի ներքո երեխաների քանակի և կատեգորիաների, կարիքների և հատկացված ռեսուրսների նույնականացման նպատակով:		Թեև այս հարցը լրացուցիչ ուսումնասիրության կարիք ունի, հատկապես ԱՌԲԱ երեխայի վերաբերյալ ցուցիչները գոյություն չունեն:	Առաջարկվում է, որ առաջնահերթությունը տրվի վիճակագրական ցուցանիշների վերանայմանը և բարելավմանը՝ նպաստելու դժվար հանգամանքներում հայտնված երեխաների, այդ թվում՝ ԱՌԲԱ երեխաների վերաբերյալ տվյալների հավաքագրմանը:
B.	ՄԻԳՐԱՑԻԱ և ԱՊԱՏԱՆ. ԱՌԲԱ ԵՐԵՒԱՆԵՐԻ ԲԱՑԱՅԱՅՏՈՒՄ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄ			
2.1.	<i>Միգրացիայի և ապաստանի մասին օրենսդրություն</i>			
2.1.1.	Գործում է մեխանիզմ՝ ապահովելու, որ բոլոր միգրանտներն ունենան			

	ինքնության օրինական ապացույց և համապատասխան փաստաթղթեր:			
2.1.2.	Ճշգրիտ և ժամանակին տեղեկատվության հասանելիությունը ապահովվում է միգրացիայի բոլոր փուլերում՝ օրենքով և գործնականում:		Տեղեկատվության հասանելիությունն ապահովվում է, թեև ոչ անմիջապես, ընդ որում և՛ ՀԿ-ները, և՛ Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությունը երեխայի հետ շփվելիս այդ մասին տեղեկատվություն են տրամադրում:	Անհրաժեշտ է ապահովել երեխայի հետ առաջին շփման ժամանակ տեղեկատվության հասանելիությունը:
2.1.3.	Ապաստանի և ներգաղթի ընթացակարգերով անցնելիս երեխաներն իրավունք ունեն օգտվելու երեխաների պաշտպանության համակարգերից և հիմնական ծառայություններից՝ օրենքով և գործնականում:		Թեև իշխանությունները ձգտում են հնարավորինս կիրառել երեխաների համար բարենպաստ մոտեցում, երեխաների պաշտպանության միասնական ծառայության բացակայությունը և ապաստան հայցող երեխաների համար ծառայությունների անբավարար ռեսուրսները բարելավման տեղիք են տալիս:	Առաջարկվում է ընդունել հստակեցված ընթացակարգ՝ ԱՌԲԱ երեխաներին համապատասխան ռեսուրսներով հագեցած համայնքային հաստատություններում արագ տեղավորման և խնամքի համար:
2.1.4.	Երեխաների կալանավորումը բացառապես ներգաղթի/ապաստանի			

	պատճառներով ընդհանրապես չի կիրառվում:			
2.2.	ԱՌԲԱ երեխաների բացահայտում և նրանց խնդիրների կարգավորում			
2.2.1.	Երեխայի՝ որպես ԱՌԲԱ երեխայի առաջնահերթ նույնականացումը կատարվում է անմիջապես ժամանման կետում կամ հենց որ նրան ներկայությունը երկրում իշխանություններին հայտնի է դառնում:		Կա մեկ առանձնահատուկ մտահոգչ խնդիր, որին վերջնական գնահատական տալու համար, սակայն, անհրաժեշտ է հավելյալ ուսումնասիրություն: Դա հնարավոր ԱՌԲԱ երեխաների (այդ թվում՝ թրաֆիքինգի իրավիճակում գտնվող երեխաներին) վարքագծի դիտարկման միջոցով պրոակտիվ ձևով զննելու և բացահայտելու համար ՍԳԸ-ի բացակայությունն է, այն դեպքերում, երբ երեխան ուղղակիորեն կամ միջնորդի օժանդակությամբ չի դիմում սահմանապահին:	Առաջարկվում է դիտարկել ԳՍԸ-ի մշակումը և առաջին արձագանքողների կարողությունների զարգացման հնարավորությունը (Սահմանապահ գործերի և Միգրացիայի և քաղաքացիության պետական ծառայության): Կարողությունների զարգացման գործընթացում, մասնավորապես, պետք է առաջնահերթություն տրվի վարքագծային պրոֆիլավորմանը՝ օգնելու ԱՌԲԱ երեխաների ակտիվ զննմանը և նախնական նույնականացմանը՝ շեշտը դնելով թրաֆիքինգի իրավիճակներում գտնվող ԱՌԲԱ երեխաների վրա:
2.2.2.	ԱՌԲԱ երեխաներին խնամակալ է նշանակվում առանց անհարկի ձգձգումների՝ օրենքով և գործնականում:		Թեև օրենքը դա պահանջում է, սակայն իրականացման մեխանիզմները բացակայում են:	Անհրաժեշտ են աջակցող կանոնակարգեր և մեխանիզմներ՝ իրավունակ խնամակալների զանգված ներգրավելու համար:

2.2.3.	Եթե երեխայի տարիքը վերջնականապես հնարավոր չէ որոշել, կիրառվում է երեխայի կարգավիճակի կանխավարկածը:			
2.2.4.	Գոյություն ունեն տարիքի գնահատման կանոնակարգեր և/կամ գործառնական ուղեցույցներ, որոնք ներառում են երաշխիքներ՝ ապահովելու, որ նման գնահատումը ամբողջական է և հիմնված չէ բացառապես կլինիկական կամ մարդաչափական գնահատման եղանակների վրա:		Չկա նաև այն երեխաների տարիքային գնահատման ընթացակարգ, որոնց տարիքը վիճարկվում է, և չկան տարիքային գնահատում իրականացնելու բավարար հնարավորություններ:	Առաջարկվում է ընդունել գերատեսչության մակարդակով մի շարք կանոնակարգեր, որոնք սահմանում են ցուցիչներ և ԳՍԸ՝ ԱՌԻԸԱ երեխաների բացահայտման համար: Այդ կանոնակարգերը պետք է ներառեն ԳՍԸ և տարիքի գնահատման համար գործառնական ուղեցույց, որը լինի պատշաճ ձևով կազմված, երեխաների համար բարենպաստ և գենդերազգայուն՝ հիմնված կամավոր տեղեկացված համաձայնության և երեխայի կարգավիճակի կանխավարկածի վրա, և իրականացվեն ամբողջական եղանակով:
2.2.5.	Նախնական նույնականացման ընթացակարգերն ենթադրում են նախնական հարցազրույց, որն անցկացվում է տարիքին համապատասխան և գենդերազգայուն ձևով, երեխայի համար հասկանալի լեզվով, մասնագիտական որակավորում ունեցող անձանց կողմից՝ կենսատվյալների և սոցիալական		Թեև «Փախստականների և ապաստանի մասին» օրենքը հանձնարարում է Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությանը միջոցներ ձեռնարկել երեխայի ինքնությունը և ազգությունը պարզելու համար, ինչպես նաև	Անհրաժեշտ է բարելավել խոցելի անձանց նույնականացումը, ուղղորդումը և առաջնահերթությունը (Հայաստանի օրենսդրությամբ նշված է որպես «հատուկ կարիքներ ունեցող անձինք»)՝ մասնավորապես անդրադառնալով աջակցող կանոնակարգերի մշակմանը, որպեսզի ապահովվի «Փախստականների և ապաստանի մասին» օրենքով

	<p>պատմության հավաքագրման համար՝ պարզելու երեխայի ինքնությունը, ներառյալ, հնարավորության դեպքում, ծնողների, քույրերի և եղբայրների նույնականացումը, ինչպես նաև երեխայի, նրա քույրերի և եղբայրների և ծնողների քաղաքացիությունը:</p>		<p>որոնել երեխայի ծնողներին կամ այլ ազգականներին ընտանիքի միավորման նպատակով, եթե դա բխում է երեխայի շահերից, սակայն Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայությունը չունի ՍԳԸ, որը նման դեպքերի համար սահմանում է համապատասխան ցուցիչներ և ստանդարտ գործառնական ընթացակարգեր:</p>	<p>նախատեսված երաշխիքների պատշաճ կատարումը:</p>
2.2.6.	<p>Գոյություն ունեն ստանդարտ գործառնական ընթացակարգեր և ուղղորդման մեխանիզմներ՝ խթանելու խնամակալների, խնամակալության մարմնի և բոլոր այլ համապատասխան շահագրգիռ կողմերի միջև համակարգումը՝ պաշտպանելու ԱՌԲԸԸ երեխաներին նույնականացման պահից մինչև կայուն, իրավունքների վրա հիմնված լուծումների իրականացումը:</p>		<p>Քանի որ խնամակալության հանձնաժողովները պետական ֆինանսավորում չեն ստանում, դրանց արդյունավետությունը գործնականում խիստ սահմանափակ է:</p>	<p>Խնամակալության մարմնի համակարգը կարիք ունի համապարփակ վերանայման և պետական բյուջեի կայուն աջակցության:</p>
2.2.7.	<p>Ուղղորդման կառուցակարգեր անդրադառնում են խնամակալի և</p>		<p>Քանի որ չկա խնամակալության</p>	<p>F. Առաջարկվում է պետական գերատեսչությունում ստեղծել հսկիչ ստորաբաժանում կամ,</p>

	ինամակալության մարմնի դերին ԱՌԲԱ երեխաների անհետացման դեպքերում և այն իրավիճակներում, երբ երեխան տուժել է կամ ենթարկվում է բռնության, ոտնձգության, թրաֆիքինգի կամ շահագործման վտանգի:		կառուցակարգերի մշտադիտարկման կենսունակ մեխանիզմ, ցանկացած նման դեպք քննվում է ad hoc հիմունքներով:	հնարավորության դեպքում, իրավասու մարմնին կից ստեղծել առանձին հսկիչ ծառայություն, որը պատասխանատու կլինի միջադեպերի հայտնաբերման, լուրջ խնդիրների մշտական վերահսկողության, ռիսկերի կառավարման և չեզոքացման համար:
2.2.8.	Օրենքով և գործնականում, ԱՌԲԱ երեխաներին որքան հնարավոր է շուտ տրամադրվում են անձը հաստատող փաստաթղթեր:			
2.2.9.	Օրենքով և գործնականում, որքան հնարավոր է շուտ իրականացվում է ԱՌԲԱ երեխաների որոնում:			
C.	ԵՐԵՒԱՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐ			
3.1.	<i>Երեխաների պաշտպանության միասնական համակարգեր</i>			
3.1.1.	Գոյություն ունի երեխաների պաշտպանության միասնական համակարգ		Ներկայումս Հայաստանում չկա երեխաների պաշտպանության միասնական համակարգ, թեև ջանքեր են գործադրվում նման համակարգ ստեղծելու ուղղությամբ:	Առաջարկվում է առաջնահերթ ուշադրություն դարձնել երեխաների պաշտպանության ինտեգրված ազգային համակարգի զարգացմանը, և ստեղծել երեխաների պաշտպանության առանձին ծառայություններ՝ Միասնական սոցիալական ծառայության կամ ԱՍՀՆ-ի կազմում: Կարևոր է, որ

				պետական բյուջեով հատուկ ֆինանսավորում նախատեսվի երեխաների պաշտպանության այս ծառայությունների, ներառյալ դրանց գործառնական ծախսերի, ինչպես նաև ռազմավարական զարգացման և կարողությունների զարգացման ծախսերի, համար:
3.1.2.	Երեխաների պաշտպանության համակարգն ունի անդրազգային և անդրսահմանային մեխանիզմներ:		Հայաստանը վավերացրել է երեխաների պաշտպանությանն առնչվող մի շարք միջազգային փաստաթղթեր, ներառյալ Հաագայի միջազգային մասնավոր իրավունքի կոնֆերանսի պայմանագրերը, ինչպիսիք են 1980թ. «Երեխայի միջազգային առեվանգման քաղաքացիական մոտեցումների մասին» կոնվենցիան, 1993թ. «Երեխաների պաշտպանության և օտարերկրյա որդեգրման բնագավառում համագործակցության մասին» կոնվենցիան և 1996թ. «Երեխաների իրավունքների	

			պաշտպանության մասին» կոնվենցիան:	
3.1.3.	Երեխաների պաշտպանության համակարգն ունի ներկառուցված մեխանիզմներ՝ արձագանքելու այն ցնցումներին, որտեղ երեխաների պաշտպանության կարիքները, ներառյալ՝ տեղահանումից, ամենայն հավանականությամբ կաճեն:		Արձագանքը ցնցումներին, այդ թվում՝ տեղահանմանը, բավականին դանդաղ է եղել:	Անհրաժեշտ է ավելի համապարփակ, համահունչ և ռազմավարական մոտեցում ցնցումներին դիմակայունություն ապահովելու համար:
3.2.	<i>Երեխաների պաշտպանության համակարգեր արտակարգ իրավիճակներում</i>			
3.2.1.	Լայնածավալ արտակարգ իրավիճակներում ժամանակավոր խնամքը տրամադրվում է առանց ուղեկցության երեխաների կարիքներին հարմարեցված ամենակարճ ժամանակում:		Քանի որ վերջերս տեղահանված երեխաների շրջանում առանց ուղեկցության երեխաների թիվը ցածր է եղել, ժամանակավոր խնամքի տրամադրման արագությունը հստակ գնահատել դժվար է: Սակայն, իրավունակ խնամակալների և որդեգրողների չափազանց փոքր թիվը կասկածի տակ է դնում արտակարգ իրավիճակներում առանց ուղեկցող երեխաներին	Անհրաժեշտ է լրացուցիչ ներդրումներ կատարել իրավասու խնամակալների և որդեգրողների շրջանակի հետագա զարգացման համար:

			տեղավորելու պատրաստվածությունը:	
3.2.2.	Կրթության հասանելիությունը պահպանվում է տեղահանման շրջանի բոլոր փուլերում:		Ընդհանուր առմամբ այդպես է, սակայն, ոչ հայախոս երեխաներին որակյալ կրթություն ապահովելու կարողությունների պակաս կա:	Անհրաժեշտ է բարելավել որակյալ կրթության հասանելիությունը ոչ հայախոս երեխաների համար:
3.2.3.	ԱՌԲԱ երեխաները գրանցվում են համապատասխան դպրոցներում որքան հնարավոր է շուտ:			
3.2.4.	Առողջապահության հասանելիությունը պահպանվում է տեղահանման շրջանի բոլոր փուլերում:			
3.2.5.	Վերականգնողական ծառայությունները հասանելի են բռնության, անտեսման, շահագործման, զինված հակամարտության տուժող կամ այլ տեսակի հոգեկան տրավմա վերապրած երեխաների համար: Դա ներառում է նաև զենդերային և մշակութային առումով զգայուն հոգեկան առողջության ինսամքի հասանելիություն:		Թեև բռնության, անտեսման, շահագործման, զինված հակամարտության տուժող կամ այլ տեսակի հոգեկան տրավմա վերապրած երեխաների համար վերականգնողական ծառայությունների կարևորության մասին իրազեկվածությունն աճում է, որակյալ ծառայությունների	Առաջարկվում է առաջնահերթություն տալ բռնության, անտեսման, շահագործման, զինված հակամարտության տուժող կամ այլ տեսակի հոգեկան տրավմա վերապրած երեխաների համար վերականգնողական ծառայությունների մատչելիությանը, այդ թվում՝ հանցագործության տուժողների և վկաների, ներառյալ երեխաների համար համապարփակ աջակցության ծառայության մշակմանը, ինչպես նաև ստուգված, վստահելի ծառայություններ

			հասանելիությունը դեռևս անբավարար է:	մատուցողների ցանցի ստեղծմանը, ներառյալ գեներային և մշակութային առումով զգայուն հոգեկան առողջության խնամքի մատակարարները:
3.3.	<i>Երեխաների պաշտպանությունը հումանիտար միջավայրում</i>			
3.3.1.	Հումանիտար ճգնաժամերից տուժած երեխաների հետ աշխատող պետական և ոչ պետական դերակատարներն ապահովում են, որ երեխաները պաշտպանված լինեն հումանիտար արձագանքման շրջանի յուրաքանչյուր փուլում:		Երեխաների պաշտպանության հայեցակարգը դեռևս արմատավորված չէ օրենսդրության, քաղաքականության և պրակտիկայի մեջ:	Առաջարկվում է համապատասխան կանոնակարգերի միջոցով ներդնել երեխայի պաշտպանության հայեցակարգը բոլոր համապատասխան ոլորտներում, ներառյալ սոցիալական պաշտպանությունը, կրթությունը, առողջապահությունը և այլն:
3.3.2.	Երեխաների պաշտպանությունը և Սեռական շահագործումից և բռնությունից պաշտպանությունը (PSEA) ներառված են կարիքների գնահատման և արձագանքման միջամտությունների մոնիթորինգում:			
3.3.3.	Բոլոր պլանավորված ծրագրային գործողությունները կառուցված են անվտանգ, ռիսկերի գնահատումը կազմում է պլանավորման անբաժանելի մասը:		Ավելի մեծ, կայացած ԶՀԿ-ները, ինչպիսին է ՀԿԽ-ն, ինչպես նաև ԶՀԿ-ները, որոնք գործում են որպես ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ի և այլ միջազգային կազմակերպությունների իրականացնող	Հաշվի առնելով այդ հանգամանը, առաջարկվում է առաջնահերթություն տալ անվտանգ ծրագրավորման հարցում ԶՀԿ-ների կարողությունների զարգացմանը:

			գործընկերներ՝ երեխաների պաշտպանության և Սեռական շահագործումից և բռնությունից պաշտպանության (PSEA) խիստ կանոններով, դա այդպես է, սակայն դեռ հեռու է տարածված պրակտիկա լինելուց:	
3.3.4.	Հումանիտար ճգնաժամերից տուժած երեխաների հետ աշխատող պետական և ոչ պետական դերակատարները կիրառում են անվտանգ հավաքագրում՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով երեխաների հետ անմիջական կապի մեջ գտնվող կամ նրանց համար որոշումներ կայացնելու համար պատասխանատու աշխատակիցների և կամավորների դերերին:	●	Դա տեղի է ունենում միայն ավելի մեծ, ավելի կայացած ԶՀԿ-ների պարագայում:	Երեխաների հետ շփում և/կամ երեխաների վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու պատասխանատվություն նախատեսող մասնագիտությունների համար պետք է սահմանվեն խստագույն անվտանգ հավաքագրման ընթացակարգեր, իսկ պետությանը ծառայություններ մատուցող ոչ պետական (շահույթ չհետապնդող և շահույթ հետապնդող, տեղական և միջազգային) ծառայություններ մատուցողները պետք է անցնեն երեխաների անվտանգության գծով մանրակրկիտ ստուգումներ:
3.3.5.	Գոյություն ունեն ուղղորդման անվտանգ և էթիկական ուղիներ:	●	Առկա է ծառայություններ մատուցողների ցանց, բայց նրանց ստուգման մեխանիզմ չկա:	
3.3.6.	Աշխատակիցների և կամավորների կարողությունների զարգացումը և երեխաների պաշտպանության և	●	Դա տեղի է ունենում միայն ավելի մեծ, ավելի	Անհրաժեշտ է Երեխաների պաշտպանության և PSEA կարողությունների զարգացման վրա

PSEA խնդիրների վերաբերյալ իրազեկվածության բարելավումը պարբերաբար իրականացվում է:		կայացած ՔՀԿ-ների պարագայում:	լրացուցիչ շեշտադրում, ինչպես պետական, այնպես էլ ոչ պետական դերակատարների համար:
--	--	------------------------------	---

ՀՂՈՒՄՆԵՐ

1. Միգրացիայի ծառայություն, Միգրացիայի քաղաքականության մշակման միջազգային կենտրոնի (ICMPD) հայաստանյան ներկայացուցչության աջակցությամբ, 2013-2017թթ. Հայաստանի Հանրապետության ընդլայնված միգրացիոն պրոֆիլը
2. ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի 2021թ. տարեկան զեկույց
3. FRONTEX, VEGA ձեռնարկ. Երեխաները օդանավակայաններում: Շարժման ընթացքում վտանգի տակ գտնվող երեխաներ. Ուղեցույց սահմանապահների համար, 2015թ.
4. FRONTEX, VEGA ձեռնարկ. Երեխաները ցամաքային սահմաններում: Շարժման ընթացքում վտանգի տակ գտնվող երեխաներ. Ուղեցույց սահմանապահների համար, 2021թ.
5. TransMonEE, 2022, DataCare տեխնիկական զեկույց, 2021թ.
6. ՄԱԿ ՓԳՀ-ի մեկնաբանություններ Միգրացիայի պետական կառավարման ներդրման Հայաստանի Հանրապետության հայեցակարգի նախագծի վերաբերյալ
7. ՅՈՒՆԻՍԵՖ, Հայաստանի մարդասիրական իրավիճակի մասին զեկույց թիվ 8, 2023թ. 17-30 նոյեմբերի

Եվրոպայի խորհուրդը մարդու իրավունքներով զբաղվող առաջատար կազմակերպությունն է մայրցամաքում: Դրան անդամակցում է 46 պետություն, այդ թվում՝ Եվրոպական միության անդամ բոլոր պետությունները: Եվրոպայի խորհրդի անդամ բոլոր պետությունները միացել են Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիային. միջազգային պայմանագիր, որը միտված է մարդու իրավունքների, ժողովրդավարության և իրավունքի գերակայության պաշտպանությանը: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը վերահսկում է Կոնվենցիայի իրագործումն անդամ պետություններում: